

РХЛІ Ч. 3-4 БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1984

РХЛІ Ч. 3-4 БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1984

НАШЕ ЖИТТЯ

OUR LIFE

ВИДАЄ СОЮЗ УКРАЇНОК АМЕРИКИ — PUBLISHED BY UNWLA, INC.

НАШЕ ЖИТТЯ

OUR LIFE

БЕРЕЗЕНЬ-КВИТЕНЬ 1984, Ч. 3-4 VOL. XLI MARCH APRIL 1984 No 3-4

ЗМІСТ

У.Л. Вслід за історичною пам'яттю	1
Е. Сверстюк. На свято жінки	2
І. Рожанковська. Архів українського жіночого руху	5
М. Хом'як. Українським жіночим організаціям — 100	6
Н. Кобринська. Про жіночий рух в новіших часах	8
О. Пчілка. Перший вінок. Пісні минулого	13
Л. Бурчинська. Жіноча преса	14
О. Теліга. Н. Холодна. Поезії	16
Л. Дражевська. Українські жінки в науці	17
О. Шепарович. У нашої сенаторки	20
О. Кузьмич. Союз Українок — мій "приватний ворог"	22
О. Березницька-Будзова. Кружок українських дівчат	24
Перший всеукраїнський жіночий Конгрес 1934 р.	27
І. Рожанковська. Жіноча секція Просвіти	32
К. Мурашко. Величавий з'їзд СУ Карпатської України	33
О. Пчілка. На Шевченковій могилі	34
Our Life	35
Жінки в боротьбі за волю	42
Ф. Мольнар. Дівчата — бойовики	42
С. Галечко. Третя чета	43
Д. Ребет. УВО-ОУН	45
Діма. Сестра партизана	48
М. Пискір. Жінка в УПА. Зустріч	49
Р. Богачевська. Почалося від самовара	54
Анкетні листки	56
Фонд Лотоцької. Вісті	61
Посмертні згадки. Замість квітів	63
Нашим малятам.	66

ГОЛОВНА УПРАВА СУА РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ "НАШОГО ЖИТТЯ"

108 Second Ave. Редакторка Уляна Любович
New York, N. Y. 10003 Tel (212) 674-5508
Tel. (212) 533-4646

Український Музей — 203 Second Ave., New York, N. Y. 10003 Tel. (212) 228-0110

Видає Союз Українок Америки раз у місяць за винятком серпня
Редактор — Уляна Любович
Редакційна колегія: Світлана Андрушків, Марія Барагура, Лідія Бурчинська, Любов Волинець.
Мовна редакція — Наталя Лівницька-Холодна.

На обкладинці. Р. Завадович (мол.). Емблема 100-ліття жіночого руху
Cover illustration. R. Zavadovych. Centennial emblem of the movement

"Second-Class Postage Paid at New York, N. Y. and at additional mailing offices"

Copyright 1983 Ukrainian National Women's League of America, Inc.
International Copyright Secured — All Rights Reserved
Made in U. S. A.

ГОЛОВНА УПРАВА СОЮЗУ УКРАЇНОК АМЕРИКИ

ЕКЗЕКУТИВА

Іванна Рожанковська — голова
Теодозія Савицька — 1-ша заступниця голови
Марія Томоруг — 2-га заступниця голови
Лідія Гладка — 3-тя заступниця голови
Наталія Даниленко — 4-та заступниця
Анна Дидик — протоколярна секретарка
Марія Савчак — кореспондентна секретарка
Розалія Полчі — англійська секретарка
Ольга Літепло — касирка
Іванна Ратич — фінансова секретарка
Ольга Гнатейко — вільний член — вільний член

РЕФЕРЕНТУРИ

Марія Крамарчук — організаційна
Оксана Ленець — культурно-освітня
Любов Волинець — музейно-мистецька
Марта Данилюк — виховна
Анна Кравчук — суспільної опіки
Ірена Качанівська — касирка суспільної опіки стипендій
Ірена Чайківська — пресова
Ірена Куровицька — зв'язків
Марта Федорів — зв'язків
Льюїса Сакс — статуюта

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ

Ольга Муссаковська — голова
Ірена Кіндрачук, Леся Гой — членки
Евгенія Новаківська
Ростислава Яхницька — заступниці

ГОЛОВИ ОКРУЖНИХ УПРАВ

Ліда Колодчин — Дітройт
Ростислава Матла — Філадельфія
Лідія Магун — Нью-Йорк
Іванна Мартинець — Північний Нью Йорк
Ірина Чайківська — Нью Джерзі
Надія Дейчаківська — Округа Огайо
Евстахія Струтинська — Чикаго
Анна Любинська — Нова Англія
Ярослава Томич — Південний Нью-Йорк.

ПРЕДСТАВНИЦТВА

"НАШОГО ЖИТТЯ"

АНГЛІЯ:

Ukrainian Booksellers, 49 Linden Gardens
Notting Hill Gate, London W 2

АВСТРАЛІЯ:

"Library & Book Supply"
16a Prospect St.
Gleroy, W9, Victoria
Australia

ФРАНЦІЯ:

Daria Melnykovych
c/o N. 7 887 93 de Paris
26 rue de Tercy, Paris 18-2.
France

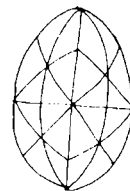
НІМЕЧЧИНА:

Ukrainischer Frauenverband
Haus der Begegnung
8 Munchen 5, Rumfordstr. 21

ХРИСТОС ВОСКРЕС! ВОІСТИНУ ВОСКРЕС!

**ВІТАЄМО ЧЛЕНОК НАШОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ, ПРОВОДИ
УСІХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ,
ОКРУЖНІ УПРАВИ І УПРАВИ ВІДДІЛІВ
З ПРАЗНИКОМ СВІТЛОГО ВОСКРЕСІННЯ
ГОСПОДНЬОГО!**

ГОЛОВНА УПРАВА СОЮЗУ УКРАЇНОК АМЕРИКИ

Вітаємо наших співробітників, читачів та прихильників!

Веселих Свят!

Редакція і Адміністрація "Нашого Життя"

ВСЛІД ЗА ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ

Чи треба йти вперед не оглядаючись?

Якби кожне покоління починало все наново, від себе, коли б не брало до уваги здобутків своїх попередників, батьків, дідів чи прадідів, ми й досі жили б у печерах, одягнені в шкуру. Ми й досі, замість сірників, вживали б кременя, щоб викресати живий вогонь.

Можна б сказати, що це стосується тільки до технічних здобутків, до ділянок, які належать до цивілізації, а культура, суспільні взаємини це зовсім інша справа. Але ж на ділі воно не так. Можна критикувати минуле, погляди, звичаї, здобутки людської думки. Можна вносити поправки у наукові твердження, навіть у ділянці точних наук. Нові твердження змінюють попередні, але все-таки без перших не було б наступних. Сучасна культура, суспільні явища філософія, психологія це надбудова над тим, що у даній ділянці створили попередники. Перший літ у стратосферу не був би можливим без ряду винаходів у ділянці точних наук.

Щоб оцінити як слід осяги попередників треба порівнювати те, що вони осягнули з тим, що було перед ними, сказати б, який був "старт", вихідна позиція. Коли вони подолали гору від її скелястого підніжжя, а нам осталося тільки протоптати стежку на її горішніх, уже лагідних узбіччях, то варто оглянутись. Побачити, які це круті, стрімкі, зарослі колючою шипшиною дороги перейшли вони, наші попередники. А глянути варто і як же цікаво! Але нам треба усвідомити собі, що у державних народів це минуле, змагання, труднощі і осяги записані й заховані у документах, спогадах, історичних пам'ятках, давніх книгах чи й журналах. Вони є предметом гордощів молодших поколінь, які на них будують не тільки свій погляд на минуле, але й напрямні у майбутнє.

Наші пам'ятки й документи минулого не забезпечені, а то й нищені часто свідомо, зумисне. Нашу

історичну пам'ять стараються затемнити, затерти сліди, особливо там, де вони говорять про високий рівень і особливу силу духа наших попередників.

Як же цікаво і скільки несподіванок знаходимо, відкривши скриню зі записами подій, дії, починів наших попередниць — жінок, що ставили перші кроки на цьому шляху, що його звемо жіночим рухом. А коли тільки почати цю подорож по шухлядах (як це назвав есеїст А. Банах), то вона втягає вас і хочеться ще і ще розгортати сховані там поживклі сторінки журналів, книжок, видань. Може декому стане жаль, що не досить уважно слухав розповіді мами чи бабуні про те, як їхали фірманкою по вибоїстих дорогах у віддалені села, щоб закладати Союз Українок, або садочок чи читальню.

Наше сьогоднішнє число подвійне (за березень і квітень) весняне. Воно поведе вас стежками минулого. Це не всі стежки, дороги чи плаї, не всі закутки і серпентини. Це ж бо не історія жіночого руху. Хочемо тільки зблизити до читачів особи і події не в хронологічному порядку, а радше укладені ділянками, як ось крім головної теми жіночого руху "Жінки в боротьбі за волю" чи жінки науковці. При тому сягали ми до давніших друкованих вже матеріалів, інколи задержуючи правопис оригіналу, або, при передруку з "Першого вінка" із достосуванням статті до сучасної мови. Це далеко не всі ділянки і не всі особи гідні уваги і пам'яті. Треба сподіватися, що в наступних числах будуть поміщені інші цікаві статті цього циклу.

Сподіваємося, що це розбудить у вас цікавість, інколи подив, а теж і здивування і напевно заохотить плекати історичну пам'ять. Отже вишукувати й записувати цікаві події про які знаєте, або чули про них; збирати інформації про особи, які відзначилися чимсь особливим, записати їх життєпис і розповіді.

Не без гордості розпочинаємо цю подорож у жіноче минуле, яке, надіємось, і вас зацікавить, а інколи зворушить.

У. Л.

ЄВГЕН СВЕРСТЮК

НА СВЯТО ЖІНКИ

*Щоби вам не судилась найтяжча судьба
Найстрашніша клятьба — полюбити раба
Іван Франко*

Ніколи не була вона ні царівною, ні принцесою, жінка моєї землі.

Далеким раннім сном з напівлегенди пройшли образи нашої першої християнки княгині Ольги і не першої жалібної чайки-зігзиці Ярославни.

Тьмавим переказом здиміли владні постаті полонянки-султанши Насті Лісовської, жінок, що тримали перначі руками козацьких полковників і роботящої селянки Розумихи, що задавала тон придворним качкам в палацах своєї невістки цариці Єлисавети.

Була вона принцесою і випромінювала німб слави лише в царстві духа, коли творила свою пісню:

*Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.*

Зарання лиха історична доля поклала на неї важкий камінь і вимагала мужности на право жити. Під цією ношею вона разом з чоловіком створила, зберегла, як душу, передала дітям мову, пісню і пам'ять про чесний рід.

Рівність її з чоловіком з правіку була однією з великих українських національних традицій. В часи найважчого занепаду життя, в безпросвітних буднях вона навіть брала верх над чоловіком і свідомо несла головну моральну відповідальність за честь свого роду, а отже й за гідність свого народу.

Вільна від домостроївських пут, змушена сама виховувати, а то й утримувати дітей, українська жінка була хранителем духовної стійкості і здоров'я, мови і пісні, традицій та звичаїв — більшою мірою, ніж чоловік, що носив на собі рани та болі поразки, чумакував, бурлакував та блукав по світу, наспівуючи:

*Ой, високо сонечко зіходить,
А низенько заходить...*

Биті шляхи йому заростали тернами, а доля степила йому стежку на чужину...

*Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?*

Більш незалежна суспільно, вона була величнійшою і духовно цільнішою. Від "Наталки Полтавки" і "Запорожця за Дунаєм" — до "Фата моргана" і "Дорогою ціною" Коцюбинського — скрізь світиться захват героїчною постаттю української жінки в негероїчні часи нашої історії, що готувала чоловікам долю перевертнів та "пропашої сили". Ця істина стала своєрідною концепцією багатьох творів нашої художньої літератури.

Суха і чорна від праці, бита, але не зламана долею, у Панаса Мирного вона виказує людям свого єдиного сина, коли той спивається до озвіріння й переступає закони моралі.

Вона висміює покручів, що пнуться в пани, і зневажає малодушних, що "у лакомстві нещасному" гублять своє обличчя. Зціпивши зуби, вона відвертається від хліба, якого не заробила: "Ми бідні, але чесні". Вона не бере жодної участі у самосуді рабів, спідлених від страху, — тільки голосить!

Давні греки і римляни символізували в образі жінки безоглядну силу левиці, що "всім своїм єством прагне до перемоги..."

Образ її, юної, вродливої й одважної, революційна Франція поставила на барикадах, освятила як свій національний прапор і дала йому ім'я — воля.

Її велична постать перейшла на континент молодій Америці, яка над темними віками рабства й розбою високо піднесла статую свободи — в благій надії, що вона навчить людство дихати на повні груди...

І в той самий час наш найбільший поетичний геній виспівав сльозами її долю покритки, матері,

зганьбленої, і на барикадах нашого народного горя створив з неї образ України.

Ніде в світовій літературі нема такого трагічного образу, що під іменами Катерини, Оксани, Сиви, Марини, Наймички, Сліпої, Відьми, Лілеї — підноситься, нарешті, до символу святої Богоматері Марії, що знесла найбільші страждання і — вже в чисто "українському стилі" — під тином,

*Сумуючи, у бур'яні
Умерла з голоду.*

Судились їй незвичайні посмертні перетворення, коли її професійні лицеміри одягли в царську порфіру, а по суті ж —

*Наплювали
На тебе, чистую, кати:
Розтлили, кроткую! А ти...
Мов золото в тому горнилі,
В людській душі возродилась...*

Жила й возродилась вона у власних сльозах, у своїй пісні — тій, у яку заслухався Франко:

*Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалощів скільки неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню таку?*

Забудеться багато імен працівників пера, але ніколи історія нашої культури не забуде неписьменної подільської жінки Явдохи Сивак, що вік свій "прожила в біді, як камінь у воді", але зберегла у пам'яті і проспівала для запису 1008 народних пісень, розповіла сотні казок, приказок та прислів'їв. І веліла підписати ця семидесятирічна бабуся прізвиськом Зуїха, бо під власним прізвиськом могла записувати лише улюблені пісні...

Сотні імен таких жінок загубились у пам'яті і злились з іменами народу. Вони виспівали душу і вплились у життя луною мелодії.

Зовсім не випадково цей народ дав найбільшу поетесу світу — Лесю Українку. Так і мало бути, що "на гору круту крем'яную" зійшли у нас три жінки — Лєся Українка, Марія Заньковецька і Ольга Кобилянська — і стали біля вершинних явищ нашої культури символами народної шляхетності.

По революції на допомогу жінці прийшов технічний поступ. Стали змішуватись старі устрої. Закинувши вишивання, Олєся Кулик потай від "старосвітської" матері кинулась тікати на курси трактористів. За браком живої ідеї, дівчина ні з того, ні з цього підняла ідею емансипації... проти своєї матері! Ех, мабуть не треба було славити Олєсю Кулик як трактористку: з неї могла б вийти ніжна мати і добра дружина тракториста. Все ж таки, соціалізм проголосив рівність не для того, щоб дівчата грубили за чоловічою працею, а хлопці спрямовували та солодко оспівували їх трудовий подвиг...

"Жінка в колгоспі — велика сила". Цей нецере-

Мал. Слава Геруляк

монний афоризм великого циніка зформулював фактичний стан рівності жінки у ті роки. Рівність обернулася потворною гримасою проти неї, слабкої, виснаженої і обтяженої сім'єю.

Війна все списує. Вона закріпила жінку на найважчих роботах, зробила її вдовою і одинокою матір'ю —

*Росли роки.
Росло твоє чекання.
Печаль смоктала радощі твої.
І над твоїм
Розстріляним коханням
Скажено глузували солов'ї.
(Василь Симоненко)*

Нині найстрашніше слово про жінку — це слово статистики... Чоловікам все ж таки було не так: вмирати легше.

Зараз соціальна проблема розриву між містом і селом — на плечах жінки. Виявилось, що вона не тільки в колгоспі велика сила. Найважчі і найдешевші роботи в місті теж виконує ця сила. Копає рови. Асфальтує дороги. Вивозить за місто сніг. Носить цеглу. Будує місто, в якому не житиме. За вказівками, під керівництвом та наглядом чоловіків...

На очах у прохожих чоловіків, що ніяково одвертаються... Знижують плечима... Стають і дивляться до всього звичними, байдужими очима евнухів...

Вона приходить до нас у місто у важкій роботі як тяжкий докір сумління і найтяжче прокляття за чийсь вину... Якщо ми не будемо соромитись за себе в такій ситуації, то чи взагалі ми зможемо коли-небудь соромитись?!

Хтось згадує старі слова — "лицарство", "честь", "шляхетність" — хіба можуть ці слова коли-небудь стосуватись чоловіка, який, насвистуючи, звик проходити повз жінок у важких роботах?

Хтось нагадує, що її покликання — материнство, народжування і виховання дітей. Але ж для того, щоб мати дітей, треба бути закоханою, щасливою і чарівною... А для того, щоб виховувати дітей, треба мати що передати їм у спадщину. Хіба може вона в тих умовах зберегти радісну усмішку, рідну мову, звичаї, традиції, що віками розвивались як вираз національного ества і обличчя народу?

На селі вона зараз чи не єдина моральна сила, що материнським інстинктом тримається якогось ладу в світі, де "чоловіча плоть" так здеморалізована пияцтвом і так заангажована *найсучаснішою ідеєю* "легкого хліба"...

Над її головою проходили і вкопувались зморшками на чолі (такими зморшками, що коли б вони хоч не передавались дітям, як батьківський "код" жури і безпорадності!) війни, революції, братовбивства, колективізація, голод, людодіство, пожежі, окупації — і могили, могили, могили — без хрестів!

Над її хатою зі свистом і ревом проносився технічний поступ.

Але — Боже мій! Чому він десь несе людям полегкість і достаток, а від неї везе хліб і дітей? Чому він говорить до неї чужою мовою — і зовсім не дивиться їй у вічі! Чому хліб перестав бути святим і наче втратив смак? Чому люди — малі й старі, не цілуються хоч раз на рік — на Великдень?

Трактором проторохтів повз її хату технічний поступ. Але вже люди не збираються вечорами погомоніти, порадитись і поспівати пісень. Заспівати її старої і вічно нової:

*Візьми, мати, піску жменю,
Посій його на каменю,
І коли той пісок зійде,
Тоді син твій з війська прийде...*

Вони напиваються ще зранку — раніше, ніж встигнуть заглянути один одному в вічі. Опиваються сини і внуки, п'ють і опускаються десь на заробітках дочки — і стають якимись чужими.

Виснажена болем утрат і працею, засушена самотністю, нині вона не йде за голосом любови до життя і мудрістю продовження роду... Вона замислилась над своїм природним покликанням — і загадує нечувані питання: а чи варто народжувати для сучасного світу дітей... Одна-дві дитини на сім'ю — це формула вимирання народу...

Ще не отямившись від минулого, вона вже сьогоднішнім днем — у світі, над яким згущуються хмари перенаселення, а навколо спалахують зловісні блискавки і доноситься знайомий гуркіт грому...

Що зараз скажеш старими словами про рівність і право жінки? Вона має всі громадянські права. Але ще більше обов'язків... І все ще снить вона ідеалом лицарського кохання, мужнього захисту, домашнього достатку і затишку. Новому мінливому світові розхитаних норм вона нав'язує незмінну умову: старе питання про порядність і стару серенаду про вірність.

*Я слова розгубив на дорогах чужих,
Що скажу тобі, рідна дорого?
(М. Рильський)*

Наші поети не оспівують її вроди, а важко сповідаються перед нею.

На кілька років стала нашим сентиментальним гимном "Пісня про рушничок". І не випадково: невиразні слова і жаліслива мелодія цієї пісні служила нам виразом комплексу вини перед десь далекою, десь забутою матір'ю... Невідомо для чого вона "водила мене у поля край села"; зате добре відомо, як вона безпорадно заламувала руки і, скорившись долі, проводжала в Бог зна яку "далеку дорогу". І всім нам, незалежно від рангів і чинів, хотілось в інтимному затишку спогадів виплакати свою підсвідому вину і тугу за цією єдиною вірною материнською любов'ю, що ніколи не питала, за що нас любити...

Так, у світі усталеної байдужості і ненависти, у світі вкоріненого недовір'я і підозр вона залишалась єдиною, як Сонце. Неважко було її оцінити...

Але як важко було перебудувати життя так, щоб в найбільші свої хвилини ходити за порадою саме до неї і, не кричачись, шанувати її — не словами, а синівською любов'ю і вірністю. Щоб з поточної ієрархії цінностей піднести її з самого долу і поставити над усіма дорадчими — так як поставила вона своїх дітей над усіма вартостями.

"Білими губами упівголос буду вам казати за себе. Я ішов від мами у біленькій сорочці, сам білий. З білої сорочки сміялись. Кривдили мене і ранили. І я ходив тихенько, як білий кіт". (В. Стефаник).

Якими все ж таки ми повертаємось до неї, що пустила нас у білій сорочці, і стаємо перед її обличчям і перед власним дитинством?

*(Стаття написана 1969 року. Подана повністю).
Передрук.*

АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ

*Іванна Рожанковська
голова СУА*

*Ivanna Rozankowska
UNWLA president*

Жіночий рух в Америці ставив перші кроки на початку минулого століття та ступнево видвигав питання рівноправності жінок в усіх аспектах суспільного життя. Цей рух переходив різні фази, посилені акції чергувалися з застоєм, опісля він відживав наново. Джерела дослідів жіночого питання загально доступні. До них слід зачислити писання піонерок жіночого руху, біографії визначних жінок, пресу, спомини, архіви, а останньо безліч статей і книжок, що почали появлятися масово у половині 60-тих років у зв'язку з новою фазою боротьби за рівноправність. Деякі університетські бібліотеки (прим. Smith College) мають окремі збірки, присвячені жіночому питанню.

Прийшла пора, щоб СУА упорядкував і поширив свою скромну збірку матеріалів до історії українського жіночого руху. Наших ресурсів не можемо навіть порівнювати з американськими, одначе мусимо зібрати все, що можливе в наших обставинах. Ми відтяти від джерельних матеріалів в Україні, з яких багато пропало під час світових воєн, а невідомо скільки ще буде навмисне знищене. На поселеннях майже недоступні матеріали, що появилися друком від кінця минулого століття до Другої світової війни, з журналів вже важко робити фотокопії через крихкість паперу. При добрій волі все таки можна ще багато знайти в бібліотеках і у приватних руках.

Для дослідів важливі також особисті спомини, листування, пам'ятки, знімки. Сто років історії це короткий проміжок часу. Тяглість поколінь зберігає пам'ять про недавнє минуле, люди старшого віку пригадують події і особи, що брали в них участь. В

останніх десятиліттях ще жили, а часто були активні в громадському житті загально відомі провідні одиниці, що були співтворцями українського жіночого руху. Згадати хоча б Олену Кисілевську, учасницю засновуючих зборів Товариства Українських Женщин у Станиславові у 1884 р., що була немов живою ланкою між піонеркою Наталією Кобринською, її послідовницями та сучасними поколіннями.

Одна по одній відходять колишні громадські працівниці, не залишивши ні споминів ні хоч би записок про свою колишню діяльність. Часом випадково довідуємося, що діти чи внуки не лише зберігають важливі для історії пам'ятки, але також могли б доповнити особисті дані, наświetлити різні факти. При співпраці свідомого жіноцтва ще тепер можна б зібрати цінні речі, подбати про звукозаписи споминів.

У працях українських істориків даремно шукати відмічення вкладу жінки у культурний розвиток народу. Навіть у "Енциклопедії Українознавства" гасло "жіночий рух" займає лише 3 і пів сторінки тоді, коли організаціям молоді присвячено 11 сторінок. В англійському виданні енциклопедії нема взагалі статті про жіночий рух, лиш у тексті є згадка про деякі жіночі організації. Брак балансу у підході до тем і тут очевидний, прим. фізичній культурі і спортивим клубам приділено 9 сторінок. Причина правдоподібно в цьому, що досі немає основної історії українського жіночого руху, на якій можна б базувати такі статті. У кількох брошурках про жіночий рух подана ця сама хронологія, побіжні інформації про особи, звичайно без особистих даних, а навіть без повного імени чи навіть ініціалу. Ці брошурки стали джерелом статей в енциклопедії.

На полицях бібліотек багато книжок про жіноче питання у різних країнах світу, про нас нема нічого. Сподіємося, що наукова праця Марти Хом'як про український жіночий рух до 1939 р. англійською мовою, буде першою спробою виповнити цю прогалину. Цінні статті авторок, що писали про жіноче питання, розкинені по різних збірниках, журналах, часописах. Їх слід зібрати і перевидати друком, деякі у перекладі англійською мовою. За "Першим Вінком", якого передрук появилося в ювілейному році, повинні слідувати інші видання.

У біографічних показниках англійською та іншими мовами нема імен українських княгинь, героїнь, письменниць, науковців, мисткинь, хоча

Докінчення на ст. 19

УКРАЇНСЬКИМ ЖІНОЧИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ — 100!

Організований український жіночий рух почався тоді саме, коли була перша значна хвиля еміграції з українських земель. Ці два явища віддзеркалюють глибокі процеси модернізації українського суспільства, в яких жінки відігравали важливу, хоч досі не вивчену, роль.

В модерних часах українські жінки, коли тільки могли, організували свої товариства по усіх місцях, де вони проживали. Розглядаючи діяльність цих товариств впродовж цілого сторіччя існування жіночих організацій, бачимо подібність у характері їхньої праці, хоч назви товариств різні і намагання створити з'єднану організацію не завжди були успішні.

Досі не було спроб розглянути прояви суспільної діяльності жінок у контексті цілого суспільства так українського, як і країн, де українці поселювались. Здебільшого описи праці жіночих товариств обмежені до переліку вислідів їх діяльності, так ніби ця діяльність не була частиною і не мала впливу на життя цілої громади.

Щоб правильно оцінити вклад організованого жіноцтва, треба розглянути ціле суспільство, з якого жіночі організації виділилися і, в якому вони діяли.

На усіх землях України не було того "типового" європейського, чи навіть американського поділу на вищу, середню та нижчу класи. Що важливіше, на Україну, яка ще не була індустріалізована, не перенеслася ціла низка прикмет середньої класи, особливо її ідеал доматорства та ужиття жінки як покажчика статусу та багатства чоловіка. Фемінізм, як боротьба за рівні права жінки, це у великій мірі реакція проти замкнення жінки в ідеалі німецького "три К" — "кіндер, кіхе, кірхе" (або "діти, кухня, церква"). Це, що ми звикли називати традиційною ролею жінки, себто розподіл ролей у сім'ї на батька, який здобуває прожиток поза хатою та маму, яка вирощує дітей у хаті, це у значній мірі продукт ідеалізації родини 19-го віку. Такий поділ міг існувати у заможних родинах міського населення і то в час коли вже розвинулись торгівля та індустрія. У хліборобних країнах заробіткова праця чоловіка є на полі або в ремеслі, де верстат був побіч хати або в самій хаті. Коли чоловік від'їжджав на заробітки поза село, навіть на декілька років, це вважалось тимчасовим та ненормальним явищем. Домашня праця жінки у такому суспільстві виходила далеко поза рамки сучасного дому. Жінка керувала цілою господаркою, а не тільки домом. Чим багатша сім'я, тим більш складна та праця. Але навіть у бідних селян домашня господарка включала плекання городу, часами і саду, годівлю дробу, опіки над скотом та продукцією сира і масла,

Марья Богачевська-Хомяк
Marta Bohachevska—Chomiak

ткання та шиття. Про варення, прибирання та прання не треба навіть згадувати. При такому навантаженні діти не діставали такої опіки, яку ми сьогодні вважаємо природним правом дітей. Само собою, одне слово може мати різні значення у різних людей. На рівні філософської аналізи це твердження самозрозуміле. Одначе у щоденному житті ми рідко коли задумуємося над тим, яке саме значення слів і фраз, що ними ми користуємося. Такі підставові слова як "мати", "материнство", "родина" — для всіх відомі — не характеризують того самого явища і не віддзеркалюють тієї самої реальності для усіх.

Жінки приїздили з України до Америки з дуже органічними поняттями родини та суспільства, і з відмінною концепцією матері та дружини ніж та, яку нині представляє популярна преса в Америці. Українки, подібно до американських активісток 1840-их та 1860-их років, не хотіли радикально перемінювати свого суспільства, тільки хотіли дати жінкам можливість активної участі в тому суспільстві.

Українки — у відміну до американських феміністок — не входили в теоретичні аргументи, а пробували перенести свою активну роль в родині на цілу громаду. У відміну до чоловіків, які будували теоретично-ідеологічні обґрунтування своїх політичних та громадських установ, жінки, не маючи ані практики, ані часто, формальної освіти, завжди звертали увагу на те, що треба зробити, а не з якої позиції підходити до справи. У феміністичній теорії багато роздумується над поєднанням приватного з громадським. Українки, виходячи із світу, де одиниця була складовою частиною якоїсь клітини, а не розглядалась сама в собі, дивились на суспільне життя конкретно та дуже речево. Для них громада становила їхнє най-

ближче доквілля, а не якусь абстрактну масу. Організація дитячих садків, поширення грамотности, освіти та фахового знання серед жінок, вивчення нових способів господарки, щоб піднести продуктивність, врешті — кооперації, економічна в Галичині, профспілкова в Америці — це найважливіші прояви діяльності усіх жіночих організацій на всіх територіях, де живуть українські жінки. Натиск на практичні діла, на переведення програм, які матимуть корисний вплив на найближче населення та прагматичний підхід характеризують усі українські жіночі товариства. Мало у них покликання на великі ідеї, на грандіозні візії, навіть мало говорення про те, як багато треба зробити. Натомість жінки без маніфестів організують, коли можуть і як уміють, свої товариства, чи жіночі частини існуючих товариств, щоб виконувати свою працю.

Сторіччями навчені недоцінювати свою працю, жінки нерado йшли за тими із своїх лідерів, які пропонували "емансипацію" та домагались повної участі, на одному і тому самому рівні разом з чоловіками, у праці громади. Наприклад Наталія Кобринська, яка перша на Західніх Землях зорганізувала українських жінок у світському, а не церковному товаристві, чи не перша у світі старалась получить правдивий фемінізм із соціалізмом. Це їй не вдалось — ані з жінками ані з чоловіками. Але практичні аспекти її програми стали інтегральною частиною українських жіночих товариств.

Серед жінок, за свого життя Кобринська не втішалася надто великою популярністю. Подібно було з Оленою Пчілкою. Це вона, разом з Анною Дмитрієвою, зуміли в 1905 році просунути признання права на автономію націй Російської Імперії головною феміністичною організацією Росії. Це досягнення промовчувано у нашій історії, у великій мірі тому, що жінок не трактували серйозно, але й тому, що принциповість та незалежність Пчілки не була до вподоби деяким батькам народу. Йдім далі: коли у міжвоєнній Галичині Союз Українок створив пропорційно одну з найбільших жіночих організацій в Європі з масовим членством селянства, жінки не були свідомі оригінальності та ефективності своєї праці або принаймні вони цього не наголошували.

Союз Українок це добрий приклад, який наświetлює головні прикмети українських жіночих товариств. При тому треба пам'ятати, що інші жіночі товариства, які вдалось створити українкам, у більшій чи меншій мірі віддзеркалювали ці самі прикмети. Головна з цих прикмет це практична діяльність. Вона зумовлена не змаганням жінок за рівноправність, а стараннями помогти громаді, а через громаду собі і своїм родинам. Немає у тих товариствах багато дискусій на жіночі теми, а на феміністичні і поготів. Часто члени тих товариств заперечують фемінізм, утожнюючи його з плиткою особистою емансипацією.

Праця в громаді, одначе, показує жінкам недо-

тягнення громади і трактування жінок як другорядних громадян. Часом різні угруповання громади або творили свої жіночі прибудівки або зазіхали на автономію жіночого товариства. Довоєнний Союз Українок, одначе, затримав повністю свою автономію. У відміну до чоловіків жінки затримали свою єдність до Другої світової війни.

Важливою прикметою українських жіночих організацій була їхня толеранція та вміння співпрацювати з жінками різних поглядів, а то й національностей. У відміну від організацій, якими керували чоловіки, які часто наполягали на прийнятті якоїсь програми до йоти пунктів програми, жінки зуміли співпрацювати з собою. В 1934 році усі жіночі товариства поза межами Радянського Союзу відбули свій перший світовий конгрес та поставили підвалини під Всесвітній Союз Українок, який остаточно правно почав існувати 1937-го року.

Через громадську працю в українських жіночих товариствах почало зростати серед жінок зацікавлення фемінізмом. Маючи наявні та особисті докази, що жінок не трактують належно в громаді, що їх обмежують до праці в буфетах та влаштуванні концертів, деякі жінки виступали з гострою критикою громади. У відміну від феміністичних товариств, де жінки єднаються, щоб вибороти собі рівноправність, в українських товариствах пріоритети переставлені. Це ще одна прикмета наших товариств: зацікавлення жіночою проблематикою зростає в *результаті* праці в жіночих товариствах.

Річниці рухів звичайно символічні. Пам'ять, яка уможливило людству існування колективності з роду в рід, селективна і не точна. Історія — себто групова пам'ять — підкреслює вибрані події. Українці часто були підвладним народом і, як інші підвладні народи, не опрацювали належно своєї історії. Жінки в Україні, як і жінки по цілому світі, становили підвладну частину суспільства, і їх історією цікавилось дуже мало науковців. Жіночий рух — свідоме намагання жінок стати рівноправними частинами свого суспільства — з більшою чи з меншою силою, проявлявся впродовж цілої історії. Але символіка дати потрібна, щоб підкреслити у нашій пам'яті якийсь призабутий факт, чи якесь притуплене почуття. Жіночий рух в Україні можна датувати по-різному. Можна було б починати його в 1879-му році. Тоді жінки в Києві пробували організувати університетські курси, а у Львові вони створили товариство жінок при Успенській церкві. Але громадську уяву полонив 1884-ий рік. Тоді створилося жіноче товариство на Західніх Землях із осідком у Станиславові, і жіночі товариства, які постали пізніше свідомо нав'язували своє існування до нього. На Східніх Землях того ж року постав дівочий кружок у Києві, щоб дати можливість жінкам вивчати ті предмети, які не були їм доступні на царському університеті. Ця дата, пов'язана з ім'ям Кобринської, залишилась у нашій колективній свідомості, навіть коли затратилась пам'ять про деякі з її ідей.

Докінчення на ст. 21

ПРО ЖІНОЧИЙ РУХ В НОВІШИХ ЧАСАХ

Передрук з Альманаху "Перший Вінок". Видання: Львів — друкарня ім. Т. Шевченка. 1887. Друге видання у 100-ліття Українського жіночого руху. Нью-Йорк: Союз Українок Америки. 1984 р. (Фотографічним способом).

Для передруку в "Нашому Житті" частинно достосовано мову і правопис до сучасно вживаних.

Не раз уже говорилося, що теперішнє становище жінки в суспільності в багатьох випадках кидає не дуже корисне світло на стан і висоту нашої культури. Бог знає що тільки не видумували аби не дати розвинути переконавню, що становище це може змінитися. Водночас немилосердно знеславлювано жінок, які самостійно виступали. Довго воювали фразами, які лиш у даній хвилині спадали на думку, не заглиблюючись у суть речі.

Деяким надавали навіть поважно науковий вигляд. Говорили і писали, що жінка не здібна до тієї праці, яку виконують чоловіки, вже задля самої фізично слабкої будови тіла, а також задля недостатньої широчини духового розвитку.

У заробітчанських верствах, де пристосування до рівної з чоловіками праці вимагає тільки фізичних сил, жінка, хоч слабша, сміливо виступала до конкуренції з чоловіками. Призвичаєна до важких домашніх послуг і занять, легко перейшла до фабрик і фабричної роботи. Порівнюючи з давніми порядками, за яких жінка могла заробляти тільки особистими послугами, фабрична праця стала для неї справжнім поступом. Вона розширила обсяг її діяльності та зменшила конкуренцію різних швачок, прачок та служниць.

Більші труднощі почали робити жінці чоловіки, що заробляли "головою" себто розумовою працею, уперто боронячи їй доступу до цієї ділянки. Почали міряти їй мозок і знайшли, що висота чашки /Schädelhöhe/ у чоловіки в стосунку до розміру цілого тіла є більша, ніж у жінок, а також абсолютний тягар мозку більший у чоловіка, ніж у жінок. Через це жіночий розум ніколи не може досягти розвою чоловічого розуму. Натомість інші вважали, що найголовнішим є не розмір, а функціонування мозку і його конфігурація. Вони твердили, що ніхто дотепер не дослідив очевидних різниць щодо величини, числа і форми звоїв великого мозку /des Grosshins/, де цілком певно, є вогнище інтелекту.¹

На тій другій підставі жінки широкого розуму, славетні письменниці, почавши від Сафони, а скінчивши на Жорж Занді, Еліоті і Уїді; жінки спеціалістки в науках як Новеля Андреа, донька професора канонічного права в середніх віках, яка заступала батька як викладач, Абелла, жінка-лікар в XIV сто-

Наталія Кобринська
Natalia Kobrynska

літті, Марта Мартіне, неаполітанка, професор одного з німецьких університетів, Габрієля Дішале, народжена 1706 р., знаменита популяризаторка Ньютонового вчення у Франції, Софія Жермен, яку високо цінив Лягранж як знаменитого математика, пані Самервил, учений геолог і астроном і багато, багато інших перестають бути для нас феноменальними явищами, за які їх досі уважали, а стають нормальним доказом згаданих вище дослідів.

Однак найтяжчим закидом є для жінки те, що вона нічим особливим не відзначалась у ділянці мистецтва, а найбільше музики², в якій жінки досягали високої майстерності, але ніколи не були геніальними творцями. Проте і цей закид не може витримати критики. Справедливо бо зазначив Гельвецій³, що аби заслужити собі ім'я генія, треба вміти вишукувати предмети, котрі в'язались би з інтересами загалу, збуджували б його цікавість. Котра з обох статей є геніальніша, або іншими словами, котра

2. В малярстві здобули собі почесне місце в XVIII столітті Анджеліка Кауфман, в новітших часах Роса Бонгеур і довгий ряд німецьких французьких і др. малярок.

3. Edward Reich, Studien über die Frauen, pag. 226.

1. Meynert, проф. психіатрії на університеті у Відні.

стать могла б дати більше геніяльних одиниць тяжко вгадати. Може бути, що як чоловіча так і жіноча стать однаково здібні аж до геніяльності, але чоловіки мають більше простору для розвою своїх здібностей, бо наслідки їх статевого життя забирають їм менше часу як жінкам.

Інші пішли ще далі і шукають причини у вихованні. На їх думку, щоб творити геніяльні твори, треба, щоб артист був зв'язаний з питаннями і завданнями свого часу, які звичайно лиш на око, здається, лежать поза межами мистецтва. Щоб не знати яка висока і старанна була музична освіта жінки, вона не може стати оригінальним творцем, бо відмежована від загального життя, не відчуває пульсації історії, загальних страждань, великих проблем, боротьби й перемоги принципів.⁴

Та всі ті теоретичні докази і суперечки не вирішили жіночого питання, яке само собою майже з кожним роком зростало. Потреби життя, економічне становище цілого суспільства почали випихати жінок поза домашній поріг і визначувати їм іншу роль у спільній людській праці.

В давніших часах мужчина не цікавився нічим іншим, крім меча. Виконувати польові роботи, дбати про дім і худобу треба було жінкам, котрі з дітьми-підлітками та челяддю провадили господарство. Жінка, властиво, годувала цілу родину, вона була заробітчанкою і господинею, заряджувала домом і виховувала дітей.⁵ Той стан змінився по великих мандрівках народів. Через тривалий спокій і приріст людности мужчині довелося знизитися до управи ріллі, але завжди ще велика частина роботи в господарстві, особливо годівля товару, залишилась жінці. А хоч щораз більше відчувалось від старого замкненого господарства поодиноких занять у вигляді ремесел, хоч знаходилися вже між челяддю мельники, пекарі, кравці, шевці, ковалі, броварники і т.і., то все таки жінці лишилося ще велике поле діяння. Це тривало до того часу поки розвиток машин і загальний стан суспільної господарки не досягнув того ступеня, на якому він є тепер, і поки не прибрав форму т.зв. грошевої господарки, де гріш став паном суспільних взаємин. Фабричний промисел затруднює все більше число робітників, а поділ праці все більше комплікується. Кожний продукує лиш одну частину того, що виробляється. Давніше далеко більше того, що було потрібне для домашньої господарки, вироблялося дома членами родини, ніж це робиться тепер у найбільш консервативних селянських родинях. Тоді дома пряли, ткали, шили одяг, робили напої, мило, свічі і багато інших дрібничок, які тепер купуємо в крамницях або замовляємо поза домом.⁶ Для науки і виховання дітей не було ще таких відкритих і для всіх суспільних верств доступних закладів, як тепер. Сільське життя і рільниче господарство займало навіть велику частину мешканців міста, так що навіть по містах можна було утримувати великий домашній персонал і перероб-

ляти частину тваринних і рослинних продуктів для хатнього вжитку. Тому що та робота припадала здебільшого жінкам, то і молоді і старі, заміжні чи незаміжні знаходили працю дома і лише в рідких випадках шукали заробітку поза домом.⁷

Але сучасний капіталістичний устрій до самої основи змінив ту "святую старовину", так що з дня на день збільшується число жінок, що випомлюється з-під накинених їм віковим порядком правил і жадають для себе ширших прав для можливостей заробітку. І це аж ніяк не можна назвати химерним змаганням. Натомість треба визнати це важким фактом суспільного розвою, який пов'язується з цілим рядом інших суспільних питань і змін, що впливають на теперішнє становище жінки. А що виходить з економічних потреб життя, то мусить знайти і прокласти собі дорогу тим більше, коли біда і нужда безстанно пхають наперед. Тож для тих, кому не попали в руки вістки про жіночий рух і працю, а також для тих хто повторює, що все лиш в теорії кращо виглядає, а в практиці не дається виконати, може не зайвим буде представити живі приклади з життя. В них на особливу увагу заслуговує сильне і безстанне змагання жінок здобувати собі роботу поза домом і вишукувати для себе нові галузі заробітку.

В Америці жінки мають вільний доступ не лише до фабрик, але й до всіх інших промислових підприємств. Майже виключно заволоділи шкільництвом нижчим і вищим, а також у лікарській професії стали поруч з мужчинами. Уже в 1867 р. було у Сполучених Штатах 300 лікарок. У Філядельфії в 1869 р. знаходимо шість лікарок записаних у податкових реєстрах з річним прибутком від 10.000 до 50.000 франків. В Нью-Йорку одна лікарка мала з практики 80.000 франків річного прибутку⁸.

Від того часу американки тішаються далеко більшими здобутками. Вони, можна сказати, поспішним кроком ідуть наперед та завоювали майже всі становища, які там мають мужчины. Найновіші статистичні дані виказують, що 250.000 жінок скінчили вищі студії та займають становища адвокатів, лікарів тощо. Але перейдім до ближчої нам Європи, де також наперекір усім перешкодам і перепонам жінка фактично щораз сміливіше виступає на полі позадомашньої праці. В Англії в 1860 р. постало в Лондоні спеціальне товариство, якого цілпо було поширення поля заробітків жінок. Головою товариства був між іншими впливовими особами лорд Шефтсберзі. За старанням того товариства бідні дівчата можуть учитися безплатно малярства, різби, фотографії, літографії, бухгалтерії а навіть аптикарства.⁹

В 1964 р. відкрито там також науково-ремісничу школу для жінок, а жіноче товариство заснувало друкарню /Victoria/, яка виучує здібних наборщиць (зецерок) і дає роботу 400 дівчатам при видаванні щоденика, редагованого виключно жінками, що дбає за поліпшення їх долі. В Манчестері Бірмінгемі

7. Pr. Dr. Hans v. Schell, *Frauenfrage und Frauenstudien, a меж Dr. Antoni J. Domowe gospodarstwo naszych prababek* (Opowiadanie historyczne, serya III).

8. Edward Pradzynski, *O prawach kobiety*.

9. Stanton, *The Women Question in Europe*.

4. Prof. Dr. Lazarus, *Bildung und Wissenschaft*.

5. Tacitus, *Germania*.

6. Dr. Carl Bücher, *die Frauenfrage im Mittelalter*. (Mittelalter)

і Дабліні постали також подібні товариства для всебічної освіти жінок і покращання їх можливостей заробітку. Крім тих заснувалося в Лондоні дуже розгалужене і сильне товариство "National Union for Improving the Education of Woman of all Classes" "Національна спілка для забезпечення освіти жінкам усіх верств" під зарядом Людвіки, доньки королеви Вікторії, завданням якого є закладання всякого роду шкіл для жінок та улегшення їм вступу до університетів. До товариства належать єпископи, лорди і інші знаменитості, в центральнім комітеті на 27 членів є 11 жінок, а головою вибрано пані Грей.

Університети в Кембрідж, в Единбурзі і Оксфорді допускають жінок до іспитів на вищі наукові ступені. Лікарську практику ведуть жінки з великим успіхом. Уже в 1860 р. місс Елізабет Блаквель одержала після відповідних іспитів право практикувати в Англії, і там же виступила також як лікарка Елізабет Гаврельф. Дві докторки, пані Андерсон і панна Морган заснували в Лондоні шпиталь для хворих жінок, в яким за короткий час дістали поміч 40.000 жінок. Панна Еліза Уольтер діставши докторат від цюрихського університету була призначена лікарем британського шпиталю для жінок і дітей; а Людвіка Адкінс також з Цюрихського університету зайняла становище лікаря в жіночій шпиталі в Мідленді і Бірмінгемі. Такі щасливі спроби викликали заснування в Лондоні формальної медичної школи для жінок з відповідним складом професорів і повним курсом наук.

Головний лондонський поштовий уряд постановив приймати на урядові посади жінок не зважаючи на протести контролера і інших урядовців. Англійський генеральний директор пошти, лорд Джон Меннерс в справозданні для парламенту говорить, що число жінок на поштах і телеграфіях в Англії постійно зростає, а праця тих жінок відповідає вимогам.

Жіночий рух в Німеччині розпочинається від жіночого з'їзду в Ляйпцігу в 1865 р. під проводом Людвіки Отто Петерс від з'їзду того ж самого року в Берліні під проводом Адольфа Летте, одного з найбільших філантропів Німеччини. Після першого мітингу в Берліні засновано в 1866 р. товариство для підтримки жіночої праці (Verein zur Förderung der Erwerbsfähigkeit des weiblichen geschlechtes), назване пізніше на честь ініціатора "Lette Verein". Головним завданням товариства було вишукування нових занять для жінок, захищення їх інтересів і вишколювання їх у найкорисніших напрямках. Товариство утримує тепер у своїх приміщеннях школу рисунків, моделювання, торговельну і куховарську школи та вчить ручного і машинного шиття. Учениць різних шкіл підготовляють до державних іспитів на учительок рисунків, крою і т. п., які знаходять zatrudнення на пенсіях і приватних школах.

Товариство має свою друкарню, в якій жінки вчать зецерства, має крамницю продажу жіночих виробів знану під назвою "Victoria-Bazar", інформаційне бюро і банк, в яким можуть брати позичку, чи то, щоб розпочати якесь підприємство чи для поширення його.

Добра слава товариства розійшлася далеко, і подібні організації позасновано в Бремені, Гамбурзі, Вроцлаві, Брунсвіку, Щеціні. Дармштадт має "Alice-Verein" призначений професійній і загальній освіті жінок. Подібні інституції маємо в Діссельдорфі, Кельні, Ельберфельді, Вісбадені і ін. Тісно зв'язане з жіночим рухом з метою покращання становища жінок і їх освіти є поширення фреблівської системи виховування дрібних дітей. Багато товариств прийняло погляди Фребля. Вони позакладали городи, влаштували виклади для підготовки учителів до тих шкіл, як рівнож виклади для жінок, що доглядають дітей. Але німецькі жінки, які хочуть досягнути вищу освіту, мусять вчитись приватно, бо доступ до університетів і публічних викладів для них надзвичайно утруднений. Гайдельберг і Ляйпціг допустили жінок-студенток, але не дали їм права складати іспити. Отже німецькі жінки мусять вчитись в закордонних університетах. Дві берлінські лікарки, д-р Францішка Тібертус і д-р Емілія Лемпус скінчили свої студії в Цюриху. Ліна Бергер, яка розпочала свою кар'єру як учителька, досягнула ступінь доктора філософії в Берні. Дві берлінські дентистки: д-р Тібурціус Гіршфельд і Картен студіювали у Філядельфії.

На останнім з'їзді в Берліні в 1879 р. (такі з'їзди відбуваються в певних проміжках часу в різних містах, як Дармштаті, Гамбургу, Вісбадені) ухвалено подати петицію до уряду, щоб він давав засоби для вищої освіти жінок, щоб допустив їх до фармацевтичної професії, до поштової і телеграфної служби, а також щоб змінив деякі приписи, що утруднюють жінкам доступ до торгівлі і ремесла.¹⁰

Щодо Австрії, то у Відні від 1866 р. існує і розвивається з великою користю для загалу "Frauen-Erwerb-Verein". В 1874 р. це товариство відкрило ремісничу, артистичну і рисункову школи. В школі між іншими є кляса шмуклярська¹¹ в якій діти бідних шмуклярів вчать за дармо. Відкрито також школу торговельну і курси французької та англійської мов.

Подібні товариства постали також у Празі, Пешті і інших більших містах держави. Держава також подає тому рухові помічну руку. В 1875 р. в Зальцбурзі наприклад заснувала ремісничу школу з одним відділом для жінок з метою застосування штуки до промислу. З жінок, які відзначалися у цьому русі, згадаємо крім Жанети Ейтельбергер, голову вище згаданого товариства, Емілію Бах, завідувачку школою у Відні і Йоганну Бішіц, голову сполучених жіночих товариств у Будапешті.

Угорщина виявляє також ознаки поступу. У цій країні діє біля сорок організацій, яких метою є покращання жіночої долі. В Празі товариство св. Людмили відкрило школу малювання на порцеляні. Кароліна Светля заснувала в цьому місті в 1871 р. товариство для ремісничого і торговельного вишколу чеських дівчат. Товариство має вже дві тисячі членів — жінок, які своїми засобами та з допомогою міста

10. Stanton, *The Woman Question in Europe*.

11. Шмуклер, інакше позументник, майстер, який виготовляє гаптовану сріблом тасьму для оздоблення одягу, тощо.

Праги і держави утримують по 500 дівчат в школі. Нормальні школи відчинені навстіж для великого числа учительок у цілій Австрії, але останніми часами видали таку масу кандидаток, що велика частина мусить шукати місця в приватних домах. Також товариство учительок і гувернанток (*Verein der Lehrerinnen und Erzieherinnen in Oesterreich*) займається не тільки інтелектуальними, але й матеріальними справами членів. Дає безплатні інформації тим, що шукають праці, громадить фонди для хворих, утримує хату, в якій може поміститися кільканадцять осіб. Учителькам, що перебувають у Відні, дає добрі і здорові харчі у кухні. Крім нижчого учительства жінки мають також доступ до пошт і телеграфів у цілій державі.

Товариство "*Rudolf Verein*" заснувало у Відні школу інфірмерок (доглядальниць у шпиталях), а в 1881 р. були прийняті учениці до клініки славного хірурга Більрота.

В справі допущення жінок на університетські виклади міністер освіти вирішив, що це неможливе при теперішній університетській організації, бо за урядовими нормами кожна стаття повинна мати окремі виклади; дозволяє отже лиш на урядження окремих спеціальних викладів для жінок, наскільки університетська влада визнає це потрібним. Та, хоч двері університетів закриті для жінок, то все ж таки багато є таких, що покінчили студії за кордоном і немало здобули собі славу. Роза Вельт з Відня одержала університетський ступінь в Берні, де правдоподібно стане асистентом проф. Пфлігера на клініці очних хвороб. Жінка д-ра Кершбаумера, який має в Зальцбурзі заклад очних хвороб, вчилася медицини у Відні, була асистентом чоловіка, а сьогодні помагає йому при всіх операціях. Камілля Остоїц пробула шість літ у віденському університеті на відділі східних мов, склала з відзначенням іспити з турецької і арабської мов і заснувала у Відні приватну школу східних мов.

У Швеції жіночий рух розвивається надзвичайно жваво в обох напрямках: професійнім і освітнім. Жінки-шведки не жалували праці, щоб здобути собі право на добру освіту; заснування великого числа жіночих шкіл можна покласти в заслугу енергії самих жінок. Часопис "*Tidskrift for Homet*" під редакцією Розалії Оліверкрона і баронеси Альдерспарре зробив багато доброго. Йому безперечно можна приписати значний вплив на освіту жінок у Швеції. Пані Альдерспарре заснувала також жіночу читальню, яка мала на меті не тільки виробляти смак через читання добрих книжок, але також постачати книжки тим, які через обмежені фінансові можливості не можуть їх купувати.

В Штокгольмі від 1864 р. існує товариство для професійної освіти жінок, якого старання за поширення в цім обсязі жіночої праці знайшли велику підпору серед загалу. Сьогодні багато жінок знаходять заняття доступні донедавна лише мужчинам, як наприклад служба в банках і приватних щадничих касах, а товариствах убезпечень, в торгівлі і на залізницях.

Майже у всіх більших крамницях касирками є жінки. В 1880 р. було 5792 жінки заняті у торгівлі, а 3101 з них провадило підприємства на власну руку. В тім самім році 1900 жінок брало участь у промислових підприємствах, з тих 650 було власницями фабрик. В останніх роках усі галузі промислу стали доступні для жінок. Вони репрезентовані навіть у галузі механіки. Жінки повинаючі багато нових промислових машин, приміром прилад для строення органів і гармоній, удосконалення машин до шиття Гровера і Бекера, способу роблення сітей і т. д. В Штокгольмі дві сестри займалися з успіхом золотництвом. Крім того жінки займаються шевством, коронкарством, рукавичництвом, інтролігаторством, емалюванням і викладанням перламутровою масою, а також склярством, токарством, тапіцерством, цукерництвом і пекарством.

Часто провадять власні підприємства ткацькі і друкарські як власниці або завідувачки друкарнями.

Багато жінок займається також городництвом. Телеграфна, заснована урядом школа, має дуже багато слухачок.

В 1864 р. допущено жінок до академій мистецтва, а в 1870 р. до університетів, і вже від 1873 р. одержують вони університетські ступені нарівні з мужчинами. Більше як п'ятдесят жінок, дванадцять в однім 1883 р. склало вступні іспити *sum laude* але не продовжували далі своїх студій. З тих що покінчили одна є учителькою в мужеській школі в Штокгольмі, чотири пішли на філософійний відділ в Упсалі, три до Лонду на медицину. Університети в Штокгольмі, Упсалі і Люнді дають жінкам по одній стипендії. Шведки запевняють, що і професори і студенти ставляться до них з найбільшою пошаною.

На Данію значний вплив зробив шведський щоденник "*Tidskrift for Homet*". Однією з найвиразніших ознак поступу данських жінок є товариства, які засновано в останніх літах. В 1871 р. зорганізувалось політичне товариство "Міжнародної спілки для справ жіночих" (*Association internationale pour les droits des femmes*), яке змінилось пізніше в товариство національне. Організація та існує дотепер. Хоча вступ до "*ATENEUM*", головної читальні в столиці був заборонений, то в 1872 р. засновано окрему читальню для жінок. Ця читальня як також торговельна і промислова жіночі школи, поставили з ласки приватних людей, одержали однак державну допомогу. Університетську освіту високо ціниться в Данії, і держава старається її поліпшити. В 1875 р. жінки були допущені до університету в Копенгазі і дозволено їм діставати всі ступені всіх відділів крім теологічного. Вища і нижча освіта школи початкові і університети широко відкриті для жінок, але як майже всюди, вся середня позиція залежить від приватної ініціативи, — тож данські жінки уживають цілої своєї сили, щоб цю недостачу поповнити.

У Франції агітація концентрується більше в літературі, яка жваво домагається рівноуправнення, певних змін в кодексі Наполеона, і карнім праві. Це гаряче підтримував "*L'Avenir des Femmes*", що періодично виходить у Парижі. Незаперечні поступи, хоча менші як жінки в Англії, робить французьке жіноцтво на промисловому полі.

В 1862 р. постало в Парижі товариство ремісничих шкіл для жінок. При заснуванні рахувало воно 50 членів, які платили річно по 25 франків. З такими незначними засобами відкрило це товариство школу, яка мала не більше як 6 учениць. Протягом кількох місяців число це зросло до 40, а число членів до 105. З кінцем 1864 р. школа виховала вже 152 учениці. Крім того існує в Парижі більше як 20 шкіл рисункових і малярських, в яких під опікою і з допомогою держави навчається до 600 жінок на корисних робітницях у фабриках порцеляни, виробів з кости та дерева. 3-поміж них часто виходять справжні артистки.

Медичний факультет у Парижі поступаючись перед натиском нових жадань, допускає жінок до викладів, на котрі в 1873 р. учащало 6 жінок. В Італії по всіх майже містах засновуються товариства, постають спеціальні школи і часописи з метою ширення поміж жінками освіти, технічних відомостей, а також підтримки їх громадського і політичного визволення.

Професійної освіти перша боронила Лявра Мантеґацца, яка заснувала першу рільничу школу в Медіоляні. Крім неї домагалися її маркіза Патарі і Александра Павіза. Ті достойні жінки зрозуміли добре, що наукова і професійна освіта, яка дає можливість самостійного заробітку, є дійсним ключем до розв'язання жіночого питання. Ці погляди знайшли багато прихильників серед впливових людей. Директор телеграфічної служби д'Аміко почав давати посади жінкам не зважаючи на прикру опозицію з різних боків. Міністер освіти Коппіно задумав відкрити нове поле для жіночої діяльності через утворення для них рільничих курсів. В Італії немає закону, який би не допускав жінок на університети, не дозволяв би їм одержувати дипломи, і не одна жінка з того вже скористала. Доволі буде пригадати про голосну справу про відкриття адвокатського бюро жінкою, яка була доктором прав, або про доктора медицини придворного лікаря італійської королеви.

Недавно одна росіянка склала іспити в Пізі, одержала диплом і з успіхом практикує у Фльоренції.

В Росії під час звільнення селян в 1861 р. вперше відверто порушено жіноче питання в газетах. Реформи останнього панування дали сильний поштовх жіночому рухові. Реформа адміністрації відібрала місця тисячам урядовців. Доньки їх, що дотепер жили більш-менш у добробуті, мусіли кинутись у світ за заробітком. Знесення кріпаччини зруйнувало дрібних власників, і доньки їх також мусіли шукати хліба. Влаштовувано отже безплатні робітні для таких жінок, що бажали вчитися або уживати машин до робіт. В Петербурзі постало товариство з метою заснування всяких жіночих шкіл. В Варшаві є промисловий заклад для жінок і спілка сполученої праці, як також дуже щасливо проведена школа рисунків і малярства. Вища професійна освіта викладається на медичних курсах. Надзвичайно допоміг жіночому питанню міністер війни. Головною ціллю медичної академії, яка підлягала міністрові війни, було вишколення військових

хірургів, а що будинок тієї академії був дуже обширний, відступлено одну частину його на виклади і клініку жінкам, яким викладали там про дитячі і жіночі хвороби.

Однак самі професори впровадили мішані медичні виклади, додали четвертий і п'ятий рік, відкрили шпиталь і трактували жінок цілком нарівні з мужчинами. Тепер в Петербурзі маємо 52 лікарів-жінок, а в цілій Росії 250, хоча минуло заледве десять літ від часу, як допущено жінок на медицину. Багато росіянок відбувало також медичні студії за кордоном, на університетах Цюріху, Берліну і Парижу. Недавно були старання, щоб відкрити жінкам правничий відділ. Професори запропонували виклади права на жіночих курсах в Петербурзі, а кілька жінок вирушило за кордон для відповідних підготовчих студій. Уряд дає жінкам заняття в департаменті цісарової, який керує гімназіями і жіночими інституціями. Жінки дістають також посади при службі телеграфній і при залізницях.

Швайцарія не зважаючи на лібералізм і високий розум законодавців, була однією з останніх країн, що приєдналися до провідних думок жіночого питання. Від 1849 до 1868 року почини американських жінок уважалися за щось дике і дивоглядне. Аж у березні 1868 р. Швайцарія почала також рухатися. В тім році заснувалося загальне товариство жінок, яке удалося до центрального комітету Ліги миру, що приготувалася до свого конгресу в Берні, з проханням про допущення жінок до співучасті у нарадах. Президент комітету Густав Фогт з Берна по довгих дискусіях відповів, що жінки не тільки будуть допущені, але навіть зможуть забирати голос. Сподівались чогось кумедного, а вийшло поважне: жінки представляли з різних вихідних точок докази на користь жіночих прав. Світла бернська маніфестація звернула на себе загальну увагу. Бернський з'їзд дав початок новому товариству під назвою "Solidarite" і двом чи трьом іншим, котрі багато спричинилися до поліпшення умовин життя і освіти жінок. Також товариство "Societe d'utilite publique" розгалужене по всіх кантонах, не раз порушувало питання якими способами треба б змагати до того, щоб добитися чесного заробітку і самостійного утримання для жінок. В жовтні 1872 р. вислано петицію до головної женецької ради від женецьких матерів про прийняття жінок на місцевий університет; петиція була прийнята, і зразу появилася значне число студенток, яке щороку збільшувалося. Але найбільше має їх цюріхський університет.¹¹

Отже ми перебрали майже всі більші країни, де жіноче питання живіше виявилася хоч сміливо можна сказати, що нема країни в границях цивілізації, до якої б воно не проникало.

Всюди можна побачити, як жінки змушені економічним недостатком, хапаються професійної праці у всіх її галузях.

Зібравши однак усі факти, не можемо поминути одного з найтяжчих закидів, які постають проти того змагання. Коли той процес буде безнастанно зростати, і всі дотеперішні заняття мужчин займають

¹¹ Stanton, *The Woman Question in Europe*.

жінки, що будуть робити мужчини, коли їм уже тепер доводиться провадити тяжку боротьбу за існування?

Чи то не витворить ще щось гірше, як теперішнє жалюгідне становище жінок?

Той закид, що здається майже убивчим для жіночої справи, по довшій розвазі не є таким страшним, як виглядає на перший погляд.

Коли приглянемось ближче історії людської праці, то побачимо, що вона підлягає змінам, що весь час одні галузі занепадають, а другі постають. Домашній промисел уступає місце фабричному, через що зарібок домашній занепадає, а фабричний підноситься. Надзвичайні відкриття, як друкарні, годинники, порцеляна, далековиди, воздушні помпи, паровики, бальони, телеграфи, залізниці, фотографія і т. д. дали мільйонам заробіток і засоби до життя, хоч не одні з них знищили інші попередні галузі промислу.

Пригадаймо лиш, які тепер дивоглядні для нас, виникали побоювання, коли проєктовано утворення залізниць. В Німеччині наприклад нарікали, що то знищить годівлю коней і зруйнує фірманки. Виявилось, що годівля коней і досі не занепадала, а коли й менше фірманів тягне по нерівних дорогах високо випаковані фіри, то натомість скільки людей знайшло роботу на залізницях, будівлях і залізничних промислах!

Отже, коли одні галузі промислу занепадають, постають натомість інші сильніші, численніші у міру того, як зростає наукове пізнання природи, вдосконалювання техніки, національного і торговельного розвою.

"Так коли б ми, — говорить знаменитий мисли-

тель Джон Стюарт Міль,¹² — признали вже навіть цьому економічному закидові усю увагу, коли б ми признали, що допущення жінок до тих занять, які тепер виключно посідають мужчини, зменшило б прибуток з тих занять і, що коли жінки вступають у конкуренцію з мужчинами, чоловік і жінка не зароблять більше, як тепер чоловік сам; припустім, що ця найгірша можливість могла б здійснитися, і прибуток від спільної праці обох був би такий самий, як перед тим, — то таки жінка піднеслась би зі становища слуги до становища співробітниця".

Хоча б за теперішніх обставин кожна жінка мала чоловіка, котрий забезпечував би їй прожиток, то все таки безмірно ліпше було б, якби частину прибутку заробляла жінка, хоча б загальна сума лиш на маленьку частину збільшилася. Жінка не мусіла б залишатися ззаду як тоді, коли тільки чоловік забезпечував би родину матеріально. Навіть за теперішніх законів про власність жінки, з тією жінкою, яка допомагає утримувати родину, не зможуть поводитись з такою погордою, як з тією, якої утримання залежить цілком від чоловіка, хоча б тягар домашньої праці не знати як її пригнічував.

Думаємо, що не довіку буде тривати поділ людей на капіталістів і найманих робітників та регуляція платні робітничої виключно через попит і подачу, — але як довго конкуренція є загальним правилом людського життя, було б варварством виключати половину конкурентів. Усі, що доросли до самостійности, мають мати рівне право кожна корисну працю до якої вони здібні, продавати за таку ціну, за яку її нині продати можна.

12. Stuart Mill, *Über die Frauenemancipation.*

ЖІНКИ—ПОЕТЕСИ

ОЛЕНА ПЧІЛКА (ОЛЬГА КОСАЧ-ДРАГОМАНОВА)

нар. 1-го липня 1849 р. в Гадячі на
Полтавщині, померла 4-го жовтня
1930 р. в Києві.

ПЕРШИЙ ВІНОК

На працю нашу уважати
Не вам, славутнії мистці!
Ваш суд не має осягати
Спробунки нашої отсі.

Для душ несміливих, лагідних
Ми теє слово подаєм, —
І в їх, у сестер наших рідних,
Покличем слово навзаєм.

Задосить довго нишком тліла
Та іскра божого огню, —
Нехай спалахне, щоб горіла!
Нехай оглянуться на ню!

Одна фіялочка схована
Єсть незамітна у гаю, —
Лиш з гуртом сестер поєднана,
Знаймує дух, цноту свою.

До спілки ж, сестри! В нашім гаю
Вінки ми праці пов'ємо —
І на користь рідного краю
Жіноче серце віддаємо!

ПІСНІ МИНУЛОГО

Пророчисті тії читаю скрижалі
Народних пісень. І надії, і жалі
свої тут народ положив у піснях.
Лунає та мова у дрібних листях,
Говорять, торкаючи душу, ті сили...
Та речі в пустині німії гомонять,
А люди живії мовчать!..

ЖІНОЧА ПРЕСА

Лідія Бурачинська — редакторка "Нашого Життя" (до 1972 р.), почесна голова СУА

Lidia Burachynska —former editor of "Our Life"

Жіноча преса постала у початках жіночого руху. Це було його знаряддя, що ширило його гасла й переконувало про їх правдивість. Це були невеликі місячники або кварталники, що мали невеликий наклад. Їх видання звичайно не тривало довго і залежало від витривалості жіночого гурта. Звичайно, як переставав виходити один листок, знаходилась інша група, що видавала новий листок під іншою назвою.

Сюзен Антоні, американська діячка, почала видавати малий журнал у початках своєї кар'єри. Дописували до нього її приятельки та й вона сама. По кількох роках її довг у друкарні зріс до кількох тисяч доларів. Журнал розходився дуже повільно. Вона здержала видання, але почала сплачувати довг. Впродовж кількох років вона сплатила його зі своєї вчительської платні. Їй залежало на тому, щоб ім'я борця за права жінки не викликувало немилого відгуку наче б то банкрутства.

Це зрозуміло. В початках небагато було освічених жінок, що могли зрозуміти й оцінити такий журнал. Тепер, коли жіноча преса уже розбудована, існують поруч себе різного роду жіночі журнали. В одних обговорюються даліше ключі жіночого руху сучасної доби. І це є невеликі видання провідних жіночих організацій. У других їх теж торкаються тільки в іншій, більше приступній формі. Але поруч них вони обговорюють практичну сторінку жіночого життя — як приписи й ручні роботи. Є й такі жіночі журнали, де переважає ця практична сторінка. І ті дають дохід.

У нас теж було тяготіння до жіночого часопису в початках жіночого руху. Головним промотором його була Наталія Кобринська. У своєму виданні "Наша Доля" (виходило в рр. 1888, 1895 і 1896), що його вона назвала "збірник праць різних авторів", вона продовжувала ідею жіночого альманаху, але й подавала рецензії і перебіг праці жіночих товариств. Отже до певної міри це заступало жіночу пресу. Та після виходу трьох книжечок це видання затрималось. Але

живе перо Н. Кобринської потребувало вияву. Тому вона наприкінці століття приїхала до Львова, щоб до того завдання наклонити Клуб Русинок. Олена Залізняк описує в своєму спогаді, як вона молодим дівчуrom була присутня на одному їхньому засіданні, на якому була Наталія Кобринська. Вона реферувала потребу невеликого видання, подаючи його плян і кошти. Пані з Управи Клубу Русинок заперечували можливість фінансування. І справді, нічого не вийшло з наміру Кобринської, з яким вона приїхала до Львова.

Це було в 1939 р. А вже дев'ять літ пізніше воно здійснилося. Тоді існував уже Кружок Українських Дівчат, заснований у 1901 р. Із його кругів вийшов проєкт видання жіночого часопису. І молоді дівчата відважно взяли за те діло. Це був часопис "Мета", що виходив раз у місяць. Нарешті здійснилася мрія, що її так довго плекала Наталія Кобринська.

Але що сталося? Редколегію нового часопису творили молоді дівчата. Це були — Дарія Шухевич, Олена Охримович та Ірина Січинська. Вони не запросили Н. Кобринської до співпраці. Вони ж самі мали багато чого сказати. Зрештою вони не змагали до воюючого фемінізму, що ним славилась Н. Кобринська. Вони вже відбули спільне віче з польками й жидівками і вибрались на авдієнцію у намісника в справі допущення жінок до вищої освіти.

Їхні думки й бажання відбилися у згаданому виданні. Це був часопис, присвячений подіям жіночого життя з натиском на соціалізм. У тому часі вся молодь захоплювалась ідеями соціалізму. А він визначив певне місце для боротьби жінок. У них ще не було досвіду з політичними партіями, який мала Н. Кобринська.

Цей часопис виходив несповна рік. Не було снаги у молодих дівчат продовжувати це діло. Вони сказали своє слово у справі руху жіноцтва. Вислідом їх змагань була сполука Кружка Українських Дівчат із Клубом Русинок. Від 1909 р. почала діяти у Львові Жіноча Громада.

Буревій Першої світової війни закінчився облогою Львова. У цій столиці виходив тоді соціалістичний часопис "Вперед". Його редактори запропонували жінкам видавати жіночий часопис п. н. "Наша Мета". Чи це було нав'язанням до попереднього видання? Можливо. З Ред. колегії у Львові проживала Дарія Старосольська. Співробітниць у тому часі знайти було легко. І так знов зачало появлятися газетне видання, що реферувало події і ставило домагання жінки до сучасного ладу. Воно теж не виходило більше, як рік. Це був рік 1919-1920.

Ті два видання підготували ґрунт. Збільшилось число освіченого жіноцтва, підростали нові фахові сили. Ми почали налаштовувати життя після втраченої війни. Разом із тим виринуло змагання до окремого жіночого часопису. Рівночасно — у Львові й у Коломиї.

Знов обізвалось жіноче покоління, молодше від редакторок обох "Мет". Це була Стефанія Чижович, що приїхала до Львова після студій у Празі. Вона завважила в українських домах польський жіночий часопис. На її запитання відповіли, що українського немає. Як це так? Чи воно так трудно видавати щось жіночого і практичного? І вона зібрала своїх гімназійних товаришок на нараду. Будемо видавати часопис, вирішили вони. На зразок польського або німецького. З думкою про жіночий рух, але й із практичними цілями. Там повинні бути моди, ручні роботи і приписи. То ж ухвалили видавати журнал "Нова хата", що відповідав би вимогам української інтелігентки. В Коломиї проживала в тому часі громадська діячка Олена Кисілевська. Вона любила писати. Пробувала вже в 1912 р. видавати жіночий додаток до "Діла", але нічого з того не вийшло. То ж вона теж знайшлася в Коломиї, де діяв тоді Руський Жіночий Кружок. І з ними вона заплянувала видавати газетку, що відповідала б інтелігентній жінці, а також могла б бути читана і на селі. Так постала "Жіноча Доля".

Обидва часописи постали майже рівночасно, бо "Нова Хата" в червні, а "Жіноча Доля" в вересні 1926 р. І коли перші два не могли втриматися, то цим двом це вдалося. Правда, вже після першого року прийшло певне протверезіння. Воно сказало видавцям, що вони повинні присвятити увагу адміністрації часопису. За деякий час це сталося з "Новою Хатою". Подібно було з виданням у Коломиї. Руський Жіночий Кружок злякався недобору і хотів вийти з підприємства. Тоді Олена Кисілевська сама перебрала "Жіночу Долю", наладнала адміністрацію і поставила редакцію.

Виходить, що обидва часописи прийшли в пору. Знайшлися для них читачки, виробились редакторки. Своєю назвою "Нова Хата" задокументувала свій напрям. Журнал узяв за завдання розбудувати побут української інтелігентської родини. Але він провадив щось нового — примінення українського народнього мистецтва в її хаті. "Жіноча Доля" поклала натиск на патріотичну поставу жінки в селі. Вона поміщувала обіжники Союзу Українок, а коли Олену Кисілевську вибрано сенатором, то станула на національно-демократичній плятформі.

Обидва часописи виходили аж до вибуху німецько-польської війни у 1939 р. Вони привчили українську жінку, як у місті, так і в селі до свого часопису. "Нова Хата" розгорнула в себе програму українського народнього мистецтва, що охопило широкі маси. "Жіноча Доля" своїми додатками "Жіноча Воля" і "Світ Молоді" дійшла туди, де жадне друковане слово не доходило.

При часописі "Громадський Голос", який був органом Української Соціалістично-Радикальної Партії, появлявся від 1931 р. жіночий додаток під назвою "Жіночий Голос". Він згодом оформився в самостійний журнал і виходив у 1936-1939 рр. як місячник, а пізніше як двотижневик у Львові під назвою "Жіночий голос, часопис українських працюючих жінок".

Редакторкою була Франка Стахова. 1934 р. в червні відбувся у Станиславові Український Жіночий Конгрес. Одним із його вислідів була поява журналу "Жінка", видавання якого було схвалене конгресовими резолюціями.

Цей журнал виходив від 1-го січня 1935 р. як орган Союзу Українок. Редакторкою була Мілена Рудницька. 1938 р. розв'язано Союз Українок і його орган "Жінка" перезвано на "Громадянку", до часу відновлення Союзу Українок. Тоді знову журнал виходив під назвою "Жінка" аж до 1939 р.

У тому ж часі вийшов ще один жіночий журнал, мало зауважений. Наше американське поселення почало видавати в рр. 1935-36 "Жіночий Світ". Не видавав його Союз Українок Америки, що тоді вже існував. Його стала видавати молода надійна сила — Маруся Бек. Він виходив у Дітроїті, де вона проживала. Він друкував обіжники США, подавав літературу і передові, в яких були напрямні для жіноцтва. Маруся Бек протягнула це видання — з допомогою брата Івана — до півтора року. Потім "Жіночий Світ" перестав виходити і зберігається тепер в американсько-українських бібліотеках.

З вибухом війни настала порожнеча. Не було ніодного жіночого часопису, коли не рахувати комуністичних видань "Селянка" і "Робітниця України". Це боляче відчував Союз Українок Америки, що перекинувся на допомогу Американському Червоному Хрестові. Він змінив свій осідок, з Нью-Йорку перенісся до Філядельфії. Головування США перебрала Олена Лотоцька, яка провадила в часописі "Америка" жіночу сторінку. Українське жіноцтво Філядельфії почало думати над своїм часописом. І врешті придумало — 1-го січня 1944 р. вийшло "Наше Життя" у формі малої газетки. Воно подавало напрямні, звіти, літературну частину і хід імпрез. Це був єдиний голос жінки серед малої тоді української преси. Його провадила довгі роки Олена Лотоцька.

Та вже в 1950 р. появился інший голос. Організація Українок Канади стала видавати журнал "Жіночий Світ" у формі загально-освітнього журналу. Це спонукало "Наше Життя" також перейти на форму журналу. І так поруч українського жіночого журналу у США появился ще один у Канаді. "Наше Життя" стала редагувати Лідія Бурачинська, а "Жіночий Світ" після кількох спроб різних осіб стала провадити Стефанія Бубнюк. Пізніше "Наше Життя" стала редагувати Уляна Любкович, а "Жіночий Світ" Ярослава Зорич.

Появився ще третій журнал. Союз Українок Канади став видавати журнал "Промінь" у 60-их рр. Він теж держиться даної схеми журналу з напрямними і багатим літературним вкладом. Виходить у Вінніпегу, а його редакторкою є Наталія Когуська.

Широкий загаль жіноцтва користує зі згаданих журналів. Тут і там виходять жіночі сторінки чи окремі видання. ЖІЛ (Жіночий Інформаційний Листок) виходив кілька років із ініціативи давньої громадської діячки Блянки Бачинської. Союз Українок Австралії також видавав кілька років "Наше Слово", якого редакторкою була Лідія Гаєвська. Жіночі сторінки доволі довго сповняли це завдання. В Англії в часописі "Українська Думка" її редагує

ОЛЕНА ТЕЛІГА

ВІДПОВІДЬ

О, так, я знаю, нам не до лица
З мечем в руках і з блискавками гніву,
Військовим кроком, з поглядом ловця
Іти завзято крізь вогонь і зливу.
Ми ж ваша пристань — тиха і ясна,
Це кораблями — ваші збиті крила...
Не Лев, а Діва наш відвічний знак,
Не гнів, а ніжність наша вічна сила.
Та ледве з ваших ослабілих рук —
Сповзає зброя ворогам під ноги,
Спиває ніжність легендарний крук —
Жорстокий демон бою й перемоги.
І рвуться пальці, довгі і стрункі
Роздерти звички, мов старі котари,
Щоб взяти зброю з вашої руки
І вдарить твердо там, де треба вдарить.
Та тільки меч — блискучий і дзвінкий,
Відчує знову ваш рішучий дотик, —
Нам час розгорне звиклі сторінки:
Любов і пристрасть... Ніжність і турботи...

МОЯ ДУША...

Моя душа й по темнім трунку
Не хоче слухатись порад,
І знову радісно і струнко
Біжить під вітер і під град.
Щоб заховавши мудрий досвід
У скринці без ключа і дна,
Знов зустрічати сірий розсвіт
Вогнем отрути, чи вина.
Щоб власній вірі непохитній
Палить лямпаду в чорну ніч
І йти крізь січні в теплі квітні
Крізь біль розлук — у радість стріч.

Докінчення: ЖІНОЧА ПРЕСА

тепер Ніна Марченко. В Аргентині в часописі "Українське Слово" його редагує Олена Шафовал.

У 1963 р. появилася ще малий бюлетень Світової Федерації Українських Жіночих Організацій "Українка у світі". Редакторкою його стала Ірина Пеленська. Завданням цього малого журналу були справи жіночого руху. Праці і пляни СФУЖО, життєписи сучасниць, інтерв'ю, підготовка конгресів. Цей бюлетень не має практичної частини й через те не є популярний. СФУЖО докладає до цього видання.

Л. Бурачинська

НАТАЛЯ ЛІВИЦЬКА ХОЛОДНА

КУХОННА РОМАНТИКА.

Скільки б не плакали очі,
скільки б не гризли злидні,
не втомлюся, не знеохочусь
подивляти красу всесвітню.
Відійду до вікна від печі —
— хай кипить собі борщ без мене —
Взагалі ці кухонні речі
так не до речі,
тепер, коли білим зробилось зелене.
Стану тихо і задивлюся
на засніжені віти тюльпана*
і на вогники міста, що ллються
у п'ятому океани.

1984.

* тюльпанове дерево.

НОВОРІЧНЕ.

1984.

Закутаюся в самотности хапат
і сяду на канапі з книжкою.
Далеко десь ревуть сигнали авт,
а тут ось кіт підлазить нишком.
Десь там в'їжджає в місто Новий Рік,
на літаках, гарматах і на танках,
і на майданах повітальний крик
і танці до світанку.
А як же той, що з ним прощаємось, в'їжджав?
Чи не були теж танки і погрози?
Чи не лились і кров і матеріні сльози?
Чи може хтось його прокльонами вітав?
О Боже, де Ти?
Де милосердя, де Твоя любов?
Чому створив Ти бомби і ракети,
де Матері Господньої покров?

УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ В НАУЦІ

Любов Дражевська (світл. 1954 р.) геолог, журналістка
Lubov Drazewska (1954) geologist, journalist

Тема про українських жінок, що працювали і працюють у різних ділянках науки, широка і багатогранна; учених українок було й є багато, серед них — талановиті, творчі і продуктивні науковці на рівні науки свого часу. У цій статті я порушую тільки деякі аспекти проблеми, згадую лише кількох жінок-учених і обмежуюся певним часом і простором.

Саме поняття "українська жінка-вчена" не просте. Були жінки, народжені в Україні, які працювали поза батьківщиною і увійшли в світову науку, як от, математик Софія Ковалевська (1850-1891), народжена на Полтавщині, професор Стокгольмського університету та Марія Павлова (1854-1938), народжена на Чернігівщині, видатний палеонтолог, професор Московського університету.

Натомість були росіянки з походження, що працювали в різних ділянках українознавства, як от, Марія Грінченко (1863-1928), знавець української мови, від 1919 року співробітник Української Академії Наук та Олександра Єфименко (1848-1918), видатний історик України.

Обидві ці категорії жінок цікаві. Перша вказує на таланти, народжені на українській землі; друга — на притягальність української проблематики, а також (це вже інша тема) на "досягнення" деяких мішаних подружжів. Згадані українські філолог і історик були одружені з українцями.

Трохи історії. До кінця 1870-их років жінки в царській Росії, під владою якої була центральна Україна, могли здобувати вищу освіту тільки за кордоном. Лише одиниці могли це робити. В кінці минулого сторіччя відкрилися вищі жіночі курси в Петербурзі і Москві.

Проте, кілька здібних українських жінок, що не мали університетської освіти, стали ученими і лишили слід в історії. Такою була Олена Пчілка (Ольга Драгоманова-Косач) — етнограф, фахівець у ділянці українського народного мистецтва. У віці 27 років, 1876 року, вона видала ілюстровану книжку "Український орнамент" з текстом російською і французькою мовами. Була членом-кореспондентом Української Академії Наук.

Револуція 1905 року у Росії кардинально змінила справу вищої освіти жінок. У Києві і Харкові відкрито вищі жіночі курси, також медичні курси на рівні медичних факультетів університетів. Був дозволений вступ жінок до комерційних і політехнічних інститутів.

Українські дівчата заповнили вищі учбові заклади. Чимало з них по закінченні стали ученими різних фахів, переважно у гуманітарних і природничих науках.

Видатним істориком України була Наталя Полонська-Василенко, народжена 1884 року в Харкові, закінчила Вищі Жіночі Курси в Києві. Була профе-

Олена Пчілка (Ольга Драгоманова-Косач) — етнограф
Olena Pchilka (Olha Dragomanov-Kosach) — ethnographer

сором історії в кількох вищих школах Києва, автором численних публікацій з історії України. У 1940 році дістала ступінь доктора історичних наук ухвалою Вченої Ради Інституту Історії Академії Наук СРСР. Під час війни Полонська-Василенко емігрувала на Захід і тут продовжувала інтенсивну наукову роботу до смерті в Західній Німеччині 1973 року.

Наталя Полонська-Василенко — історик
Natalia Polonska-Vasylenko — historian

Я бачила Полонську-Василенко в Мюнхені 1967 року. Вона виглядала як королева з старанно зачісаним білим волоссям, з чудовими аметистами — брошкою і браслетом.

З праць Полонської-Василенко я дещо зачерпнула для цієї статті: з розділу "Жінки в науці" у книжці "Видатні жінки України" (1969) і з двотомника "Українська Академія Наук — нарис історії", виданому в Німеччині у 1950-тих роках. Тут я розшукала імена жінок, членів і співробітників Академії, заснованої 1918 року у незалежній українській державі.

Три жінки були серед членів-кореспондентів у роках 1919-1928. У 1939 році на членів-кореспондентів обрано двох жінок. У списку співробітників Академії, від часу її заснування до 1940 року, який включає близько 1100 осіб, серед них видатних учених, професорів, докторів наук, є 97 учених-жінок.

У 1926 році (а це був час розквіту Академії) 83 члени і співробітники Академії опублікували свої наукові праці, з них 14 жінок.

Відомо, що 1930-ті роки були часом погрому України, погрому української літератури і науки. В тюрмах і концтаборах загинули сотні членів і співробітників Академії. Серед жертв терору було чимало жінок-науковців, згадаю трьох видатних учених у ділянці гуманітарних наук.

Історик Наталя Мірза-Авак'янц, народження 1889 року, професор Харківського і Полтавського Інститутів Народної Освіти, пізніше Київського Університету, автор праць з історії України. Її заарештували 1937 року і заслали до концтабору.

Катерина Грушевська, 1900 року народження, дослідниця української і порівняльної етнографії, керівниця Комісії історичної пісенности і Кабінету

примітивної культури при Українській Академії Наук. Опрацювала найповніше досі видання "Українські народні думи": перший том вийшов, а другий — по виході з друку був вилучений з продажу. У 1937 році була заслана до концтабору на Далекому Сході.

Олена Курило, 1890 року народження. Визначний мовознавець, вона брала активну участь в опрацюванні норм української літературної мови. Була автором оригінальних праць, а з її підручників училась уся Україна.

Були жертви терору і серед жінок, що працювали в різних ділянках природничих наук. Пропала в тюрмі чи концтаборі геолог Наталя Левицька-Гаврилова. Рубала ліс у концтаборі на Далекій Півночі Ізидора Косач-Борисова, учений агроном, дослідниця в ділянці фізіології рослин. Її звільнили з табору після "воз'єднання" Західної України з Радянською, бо Ольга Кобилянська та інші питали, де сестри Лесі Українки.

Згадаю трьох українок, які у 1920-1930-тих роках були видатними ученими в ділянках природничих і медичних наук.

Ганна Закревська (1890-1974) була не тільки першою українською жінкою геологом, але й належала до грона провідних українських геологів: керувала геологічними експедиціями, була директором Геологічного Музею Академії Наук, професором Київського Університету, Геолого-гірничого Інституту, Педагогічного Інституту, автором численних публікацій. У роки терору, коли багатьох українських

Ізидора Косач-Борисова — агроном
Izidora Kosach-Borysova — agriculturist and botanist

геологів заарештували і кількох з них розстріляли, була заарештована і Закревська. На схилі літ, в еміграції, вона розповідала мені про своє ув'язнення. В тюрмі вона чула, що ув'язнених геологів під час допитів дуже били. Закревська стала дуже релігійною. Коли її вели на допит, молилась, щоб слідчий тортурами не змусив її наговорити на себе і інших. У 1939 році справи трохи полегшали, зняли наркома внутрішніх справ Ежова. Закревську судив

Ганна Закревська — геолог, з внучкою
Hanna Zakrzewska — geologist, with her grand-daughter

Наталія Осадча-Яната — ботанік
Natalia Osadcha-Yanata — botanist

Військовий Трибунал і відпустив її, бо вона ні в чому не визнавала себе винною; випустили ще одного геолога, який відмовився від своїх попередніх свідчень, а багатьох засудили на ув'язнення в таборах примусової праці.

Видатним ботаніком, фахівцем лікарських рослин, була Наталя Осадча-Яната (1891-1982). Проте вона не могла бути ані професором вищих шкіл, ані захистити докторської дисертації, бо була переслідувана як дружина репресованого. Її чоловік, Олександр Яната був 1933 року заарештований і засуджений на ув'язнення в таборах примусової праці; був на Соловках, потім на Колимі, де помер 1938 року. Після багатьох поневірянь, Осадча-Яната дістала працю, бо її розшуки вживаних у народі лікарських рослин давали практичні наслідки для медицини. Під час війни Осадча-Яната виїхала на Захід. Оселившись в Нью-Йорку, далі обробляла наслідки своїх експедицій, публікувала статті українською і англійською мовами.

Видатна учена, фізіолог і біохемік Валентина Радзимовська (1886-1953) одна з перших жінок захистила докторську дисертацію. Від 1924 року була професором Київського Медичного Інституту і Київського Інституту Народної Освіти, одночасно співробітником і керівником відділів фізіології та біохемії низки науково-дослідних інститутів у Києві. У роках 1929-30 ув'язнена в справі СБУ, після того репресована, продовжувала дослідну працю з певними обмеженнями. Під час війни виїхала на Захід.

У цій статті подані факти з минулого століття і з нинішнього — до Другої світової війни. Данина історичній пам'яті!

Українські учені жінки працювали і працюють далі: і в Україні, де їх часом влада переслідує, і в діаспорі. Сподіваємось, що хтось з молодого покоління зацікавиться цією темою.

Докінчення: І. Рожанковська. АРХІВ...

жіночі постаті других слов'янських народів численно заступлені. У 1972 р. СУА покликав редакційну колегію для підготовки біографічного покажчика про визначних жінок України від найдавніших часів. Зібрано багато матеріалів, однак не знайдено фахівців, щоб опрацювали біографії різних категорій жінок як історичні постаті, мисткині, письменниці тощо. Може прийшов час, щоб відновити заходи для видання цього важливого покажчика.

У цьому ювілейному числі "Нашого Життя" подані матеріали і статті з різних періодів українського жіночого руху, деякі призабуті, деякі досі не друковані. Вони не лише кидають світло на минуле, але вказують шлях, яким повинні йти далші покоління українських жінок у службі для народу.

ВІД РЕДАКТОРА

Тема сьогоднішнього подвійного числа виявилась не легкою. Не тому, що матеріалів мало, навпаки в міру праці насувалися все нові ділянки, про які хотілося б помістити статті. Тому попереджуємо, що це далеко не все, про що хотілося б писати й читати. Цілий ряд незвичайних постатей активних у різних ділянках громадського, мистецького, культурного життя це те, що може знайти місце у наступних числах "Нашого Життя". Там теж знайдете статтю про сучасних жінок, які боряться за волю і людські права.

При плануванні цього числа співдіяли крім членів Колегії Іванна Рожанковська, Лідія Гладка і Теодозія Савицька. Спільною постановою відкладено деякі постійні сторінки, в тому теж дописи і практичні ділянки до наступних чисел.

Надіємось, що це таке інше ніж кожне число, буде теж цікавим для наших читачів.

Уляна Любович

У НАШОЇ СЕНЬОРКИ

Розмова з Герміною Шухевичевою

Не можу побороти у себе деякого зворушення, коли доводиться мені зустрічатися з нашими сеньйорками, з тими жінками, що колись перед літами промощували українському жіноцтву дорогу до участі в громадському житті.

На це зворушення складається ціла низка почувань: і сантимент до тих, присипаних порохом забуття часів, і глибока пошана для тих піонерок жіночої громадської роботи, і радість, що можемо ще з ними мати безпосередній зв'язок і дрібка гордості, що ми, сьогоднішні громадські діячки, маємо чим перед ними похвалитися...

Це радісне зворушення огортало мене на Українському Жіночому Конгресі в Станиславові, коли вітала стареньких бабунь, співробітниць Наталії Кобринської, з таким самим почуванням я вибиралась в гостину до пані Герміни Шухевичевої.

"Собіщина" біля Високого Замку, невеличка кімнатка, вповнена вщерть стилевими меблями з кедрини, старі килими, старі портрети на стінах, квіти — це хата першої і довголітньої Голови "Клубу Русинок", Почесного Члена Союзу Українок.

Пані Герміна Шухевичева вже мене очікує, сердешно вітає. Приготувала навіть для мене свої записки, знімки та книжки до перегляду. Деякий час оглядаю старі альбоми світлин, вибираю знімку до нашого журналу, а потім переходжу до запитів.

— Коли і в кого зродилася думка заснувати "Клуб Русинок"?

— Ініціатива заснування "Клубу Русинок" у Львові вийшла від тих наших жінок, що брали участь у прогульці "Бояна" в 1891 році на виставку до Праги. Було нас тоді кільканадцять пань (всіх прізвищ на жаль не тямлю), і ми побачили там вперше жіночі клуби і товариства чешок. Це й було товчком до заснування першого українського жіночого т-ва у Львові.

— "Клуб Русинок" основано отже в 1893 році? — починаю, заглядаючи до своїх записок, які я зробила на підставі історичних матеріалів.

Пані Герміна Шухевичева твердить одначе рішуче, що це сталося в 1892 році і впевняє мене, що дата 1893 не є правильна. Своє твердження обґрунтовує фактом участі "Клубу Русинок" у Краєвій Виставі 1894 року, на яку Т-во приготувало велику збірку вишивок. За один рік годі було б це зробити.

— А врешті — кінчить наша сеньйорка — я була повних 10 літ головою "Клубу Русинок" — зрезигнувала щойно тоді, як прийняла головування в "Труді" А "Труд" основано чейже в 1902 році.

— Як ставилося українське громадянство, а зокрема мужчини до факту заснування першого жіночого Т-ва? — питаюся з зацікавленням.

Герміна Шухевичева в 1880 р.

— Дуже прихильно — відповідає пані Шухевичева. Всі привітали "Клуб Русинок" сердешно. Зокрема допомогло нам дуже Т-во "Українська Бесіда", яке і домівку відступило і статут зладило на зразок свого. — І з усміхом додає пояснення:

— Мій чоловік був тоді головою "Бесіди" і він розумів, що ніякі товариські імпрези без помочі жіноцтва не вдадуться.

— Але "Клуб Русинок" поклав собі ширші завдання, як плекання товариського життя і улаштування різних імпрез? — питаю.

— Так "Клуб Русинок" був подуманий як вогнище не тільки товариського але й інтелектуального життя українського жіноцтва. Плян самоосвіти членів шляхом лектури і лекцій викликав одначе багато спротивів а навіть обурення серед самого жіноцтва. "Ми вже за старі, щоби вчитися" — говорили, а деякі грозили, що випишуться з Т-ва, якщо воно буде мати такі, а не інші (напр., гумантарні) завдання.

Згодом пані Герміна Шухевичева оповідає, яке велике значення мали в тих часах товариські сходи і зупиняється довше над першою імпрезою "Клубу Русинок". Був це перший у Львові "Миколай" для дітей, що пройшов з великим успіхом. Як дбайливо підготовлено цю імпрезу свідчить про це факт, що тексти для виконавців написав сам Іван Франко!

Переходимо на справу участі "Клубу Русинок" у краєвій галицькій виставі 1894 р.

— В який спосіб переведено збірку народніх узорів і вишивок? — питаю.

— Ми оголосили заклики в пресі українській і польській (деяка частина нашої інтелігенції читала в тих часах ще тільки польські часописи!) і розписали багато приватних листів. Збірки надходили дуже щедро а я це все упорядковувала, нашивала на картони і т. і. — На виставці ми мали свій окремий станок і "Клюб Русинок" був нагороджений золотою медалею.

— Що сталося з цєю збіркою?

— Збірка перейшла до музею ім. Шевченка тому, що експонати були не визичені, а даровані "Клубові Русинок". На основі цієї збірки видали ми також альбом узорів народніх вишивок. Частина доходу з розпродажу альбому була призначена на будову пам'ятника Т. Шевченкові у Львові.

— Невже переведжено колинебудь таку збірку? (Для мене це новина).

— Ідея такої збірки вийшла також із "Клубу Русинок" і вже в часі краєвої вистави ми улаштували фантову лютерію на ту ціль. Зібрали дуже багато фантів (у мене по сьогоднішній день є їх список), а лютерією занималася п. Кудрикова. Збірку грошей в користь будови пам'ятника Шевченка започаткувала з розпродажу ручних робіт п. Ірена Гарасимович.

— Невідомо Вам, що сталося із зібраними грошима?

— Вони були зложені в однім банку но і здевалювалися в часі війни.

— Тепер бажаю ще довідатися дещо про початки "Труду"

Пані Герміна Шухевичева оповідає, що ідею заснування "Жіночої промислової спілки" піддав нашому жіноцтву пок. дир. Нагірний, який до смерти був в Дирекції цієї кооперативи. "Труд" почав свою діяльність з величезним розмахом, який завдячував енергії та ініціативі п. І. Кокорудзової. В перших роках існування "Труд" займав біля 100 осіб персоналу! З часом почали змінятися управительські робітні, годі було підшукати другу таку ідейну і фахову силу, якою була перша управителька п. Грен і підприємство почало підупадати. Не дійшло вже ніколи до такої височини, як в роках 1903-1906, все ж таки придбало власну кам'яницю і просперує добре до сьогоднішнього дня.

— Як довго були Ви, Достойна Пані, головою Надзірної Ради "Труду"?

— Повних 24 роки — відповідає наша сеньйорка.

Ця відповідь мене просто приголомшує. Десять літ головою "Клубу Русинок", двадцять чотири головою "Труду" — себто безперервно 34 роки відповідальної праці провідниці... Ми знаємо, що це значить, розуміємо це може краще ніж ровесниці пані Шухевичевої. І я не вмю знайти слів, щоб висказати свій подив, свою пошану і подяку в імені цілого українського жіноцтва. Одна третина століття на громадській службі, котра з нас здобудеться на таке?

Пані Шухевичева, немов відгадуючи мої думки, каже: одного жалую, а саме, що я так скоро, заскоро на світ прийшла. Мені треба було тепер молодію бути, з Вами працювати!

Скільки в тих словах сказано! І свідомість, як дуже потрібні нам сьогодні одиниці з такою невсипущою енергією, з такою ініціативою. І відчуття, яка велика тепер, яка відповідальна праця українського жіноцтва серед нашої дійсности...

Не хочу перетомлювати нашу сеньйорку і збираюсь відійти. На прощання дозволяю собі одначе ще одне "недискретне" питання:

— Скільки Вам сьогодні літ, пані Добродійко?

— 82, вже 82! — чую відповідь.

Я знову здивувалася. Кинула оком на бюрко пані Шухевичевої: всі українські часописи, щоденники, журнали. Пригадала собі, що нема сходин Союзу Українок, на яких вона не була б присутня. Що за живий розум, яка фізична і духовна справність в такому віці!

— Добре, що очі мені дописують — каже дальше пані Шухевичева — не могла би, мабуть, жити без газет і книжок, а так цілий день читаю. Для відпочинку слухаю радіо — стараюсь у всім йти з поступом часу...

В кімнаті запанував сумерк, Пані Шухевичева світить світло, але я вже відхожу — за пів години сходини в Союзі Українок і наша сеньйорка, звичайно, теж туди вибирається.

Від Високого Замку повіяло першим, теплим весняним подувом — а за собою я оставила зиму, соняшну, погідну, найкращу зиму, яку людині може доля зготувати. Тільки одиниці, яких ціле життя було посвячене ідеї і праці, можуть мати таку зиму-старість, як пані Герміна Шухевичева.

Чи гостина у такої громадянки, у такої Людини не є зворушлива?

"Жінка", 1935 р.

Докінчання: М. Хомяк. ЖІНОЧИМ ОРГ. 100

Сьогодні, коли українське суспільство переживає чергові кризи свого наспокійного існування, час нам подумати над половиною громадян того суспільства. Нам, жінкам, добре навчитись дечого про нас самих, про тих жінок, які промочували нам (і цілій нашій громаді) шлях, які жертвували себе для нашого кращого сьогоднішнього дня. А цілій громаді, поділеній тепер не Збручем, а фізичними та ідеологічними океанами, треба оцінити жіночу працю та уможливити ще повнішу участь жінок у громадській праці. Цілість твориться з одиниць, і вона віддзеркалює їх. Треба нам подумати у сторіччя жіночого руху, до якої міри ми продовжуємо традиції та змагання українських жіночих організацій бути співучасниками наших громад. Це значить, також, бути співвідповідальними за них.

СОЮЗ УКРАЇНОК — МІЙ "ПРИВАТНИЙ ВОРОГ"

Ольга Шепарович-Кузьмович — журналістка
Olga Sheparowych-Kuzmowich — journalist

Писати спомин про "ворога" мого дитинства і молодости та ще писати гарно — річ не легка. Але може саме з такої точки бачення ще ніхто не писав на цю тему, і воно потрібне для повного образу діяльності наших жіночих організацій на Західніх землях України, як усе інше, що може стати причинком до студій того періоду.

Немає сумніву, що роки поміж двома світовими війнами були періодом широкого розквіту Союзу Українок в Західній Україні як узагалі боротьби за рівноправність у світі. Недивно отже, що моя мама, яка від молодих років була піонеркою жіночого руху і старань за однакові з мужчинами права, а рівночасно найближча приятелька провідниці Союзу Українок Мілени Рудницької, включилася цілою душею і усіма своїми силами до праці в тій своїй жіночій організації.

Отож довгі роки широкої діяльності Союзу Українок, які були рівночасно роками мого дитинства і молодости, цей саме Союз Українок був немов нерозривною частиною мого життя, а водночас життя нашої малої родини та стояв на першому місці у всіх родинних плянах, переживаннях і щоденній рутині. Маючи такі відповідальні пости, як заступниці голови Головної Управи СУ до того і редакторки двотижневика ("Жінка" 1935-1936), а в пізніших роках аж до 1939 його відповідальної редакторки і голови видавничої кооперативи, що старалася за матеріальну базу для видань, моя мама виконувала цю громадську працю безкорисно, але так сумлінно і з такою точністю, яку важко сьогодні знайти на якій-небудь, навіть високоплатній праці. Кожного дня вона працювала у канцелярії Союзу Українок при вулиці Сикстуській 42 повні урядові години, вечорами часто ще довгі години перебувала на засіданнях, а суботи-неділі на поїздках по містечках і селах на загальні збори чи віча.

Чи можна отже дивуватися, що молоденька дівчина, якою я була в тих роках, не ставилася прихильно до організації, яка їй "забирала" маму?

Звичайно, ця ворожість ніяк не перешкождала мені часто забігати з цікавості до канцелярії Союзу Українок, яка містилася у найближчому сусідстві з хатою моєї бабуні Марії Федакової і прислуховуватися до розмов та руху, що постійно панував у кімнатах Головної Управи. Не один раз я зустрічала там другу "жертву" піонерок жіночого руху — сина Мілени Рудницької званого в тих дитячих його роках "Іванчиком", який також приходив туди, щоб чекати на маму або такі приглядатися тій роботі, що там постійно кипіла. Часом мала я нагоду зустрічати там також свою улюблену вчительку з початкової школи Константину Малицьку, яка мала для мене завжди добре слово і теплу усмішку. Там мала я шану цілувати руку достойної Софії Русової, на привітання якої виголошувала віршик, там пізнала вперше милу, постійно заклопотану та неухважливу Марію Струтинську, з якою багато років пізніше зустрілася як рівна з рівною при журналістичному станку Українського Видавництва Миколи Шлемкевича.

Але не зважаючи на всі ті цікаві постаті і події, що їх я мала нагоду обсервувати та пізнати, внутрішня ворожість до Союзу Українок не зникала, хоча ніколи не виявлялася різко на поверхні. В гімназійних роках, коли перебувала в Українському Інституті для дівчат у Перемишлі і жила в гурті, не відчувала так боляче браку мами дома, а навіть була горда, що саме моя мама є однією з найбільш активних жіночих "діячок" і що її так широко знають.

До нового зовсім інакшого загострення конфлікту поміж мною і Союзом Українок дійшло однак знов уже в студентських роках, коли я цілою душею включилася в таємну пластову діяльність. Тоді саме на початку 1937 року ідеологічний пластовий журнал "Вогні" помістив статтю п. н. "Капітолійська вовчиця чи нянька", в якій автор у глузливий спосіб полемізував із статтею про заробіткову працю жінки пера Зінаїди Мірної, співробітниці СУ, яка до речі надрукувала цю статтю, не у "Жінці", а у "Новій Хаті".

Стаття у "Вогнях" викликала гостру реакцію на сторінках "Жінки" та у членів проводу СУ, а у нашій хаті справжню "ідеологічну революцію" поміж матір'ю і донькою. Звичайно, як це буває у молодих людей, хоча я в дусі не признавала рації "Вогням", все ж голосно їх завзято боронила та ніяк не думала змінити свого стосунку до членів редакції "Вогнів", до праці в таємному Пласті чи активності у літніх пластових таборах.

Світові настрої напередодні Другої світової війни, припинення діяльності Союзу Українок поль-

Олена Федак-Шепарович
Olena Fedak-Sheparovych

Учасниці Міжнародного Конгресу в Берліні (мабуть 1924 р.). Зліва: І. Павликовська, О. Коновальцева, М. Рудницька, О. Шепарович, О. Островська.

ською владою, заснування жіночої політичної організації Дружини Княгині Ольги та конфлікт провідниць Союзу Українок зокрема М. Рудницької і моєї мами з УНДО-м через бойкот українськими жінками виборів, відсунули на дальший плян маленький своїм значенням конфлікт з "Вогнями", а тим самим і наш родинний.

Щораз сильніший утиск польської влади, події на Карпатській Україні, та свіжі ще спомини вбивства вуйка Євгена Коновальця — все це зробило все інше справді не важливим, а психічне дозрівання молоді студентки допомогло також поставити дотеперішню ворожнечу в інакшу перспективу.

Несподівано для себе самої я почала тихо подивляти незнищиму енергію та подвійну діяльність, що взяли в тих останніх роках на себе моя мама і її співробітниця. А студіюючи журналістику, навчилася

цінити високий на тодішній час рівень журналу "Жінка" і не лише залюбки його читала, але й пробувала свого пера на його сторінках. Навіть до домівки Союзу Українок не заходила вже з такою резервою, як раніше, можливо тому, що там тепер працювали молоді сили — мої виховниці з таємного Пласту.

Розпростувавши крила до вільного життєвого льоту, я мала свої погляди на "освобождення" жінки, які завжди боронила при кожній нагоді і переконувала, що т. зв. "жіночий рух" це анахронізм і витрата енергії, що жінка, яка має індивідуальність, може стояти нарівні з чоловіком, де захоче, і що люди оцінюють особистість, а не стать.

З цими переконаннями прожила я довгі роки, здаючи собі аж тепер справу з того, що до них промстила мені дорогу моя мама та її співтоваришки з Союзу Українок, саме тоді, в тих роках, в яких я уважала їх за своїх ворогів.

МІЛЕНА РУДНИЦЬКА

Мілена Рудницька народилася у Зборові (Галичина) 15-го VII. 1892 року.

Після закінчення гімназії класичного типу матурою у 1910 р. у Львові вступила до університету і закінчила його дипломом на учителя середніх шкіл з філософії і математики. Була учителькою гімназії та учительською семінарії у Львові, а опісля Високого Педагогічного Інституту у Львові.

В жіночому русі брала жваву участь від 1919 року, спершу як член Управи Союзу Українок, а від 1928 року аж до вибуху Другої світової війни як його голова. Під її головуванням Союз Українок розрісся до великої крайової організації, що мала 82 повітові філії та 1100 сільських кружків із загальним членством 100.000. Від 1934

року була головою Світового Союзу Українок, що об'єднував українські жіночі організації поза межами Радянського Союзу. Брала активну участь у міжнародних жіночих організаціях і виступала на різних міжнародних конгресах. Голова політичної жіночої організації Дружини Княгині Ольги.

Рівночасно з жіночою діяльністю М. Рудницька проявляла широку політичну діяльність в Українському Національно-Демократичному Об'єднанні, від якого була послом до польського союму в роках 1928-35. Як делегатка Української Парламентарної Репрезентації захищала у Лізі Націй у Женеві українські петиції, зокрема у справі паціфікації і голоду в Україні (1932-1933 рр.). Встановила контакти Української Парламентарної Репрезентації з урядовими і

громадськими чинниками Зах. Європи і виступала з доповідями на міжнародних з'їздах, конгресах і т. п. В рр. 1936-39 член президії Українського Координаційного Комітету у Львові.

Після вибуху Другої світової війни М. Рудницька виїжджає на захід до Німеччини, після війни перебуває в Швейцарії, а відтак в США (1950-1959 рр.), звідкіля повертається в 1959 році до Німеччини, де вмирає в 1976 році.

Виявляла широку журналістичну діяльність від 1918 р. як член редакції "Нашої мети", аж до 60-их років в редакції радіо "Свобода" в Мюнхені. Була головною редакторкою журналу "Жінка". Праці видані книжковими виданнями: "Західна Україна під большевиками", 195 р., "Дон Боско", 1963 р., і "Невидимі стигмати", 1971 р.

КРУЖОК УКРАЇНСЬКИХ ДІВЧАТ

"Кружок українських дівчат"! Яка ж це молодеца, свіжа й оригінальна назва! Як на початок ХХ століття просто пробоева! Це був саме час боротьби жіноцтва за рівноправність, за доступ до середніх і високих шкіл, за визволення з вузьких рамок домашнього середовища, боротьби за ширший світогляд і за нові шляхи поступу.

Був рік 1900, коли я, як "свіжо спечена" матуристка після 4-літнього побуту в краківській гімназії приїхала назад до Львова. Тут обновила я товариські взаємини з подругами дитячих літ, у першій мірі з Даркою й Лідкою Шухевичівними.

Дім пп. Шухевичів був подивугідний. Професор задивлений у розшуки гуцульського фольклору й мистецтва, що не перешкоджало йому брати живу участь у всіх ділянках громадського життя, був теж найліпшим батьком і опікуном рідні та великим приятелем молоді. Пані Шухевичева всеціло віддана суспільній праці в "Клубі Русинок" та в організуванні промислових і торговельних станиць. У хаті пп. Шухевичів зосереджувалось товариське життя цілого культурного Львова. Там завсіди можна було подибати побіч світочів науки й мистецтва та політичних діячів також нашу молодь з цілого краю та дуже часто теж наших земляків зза кордону. Самозрозуміло, що діти пп. Шухевичів, виховані такими батьками й у такому довіллі, доволі рано брались за громадську роботу з цілим запалом і ентузіазмом молодечих поривів. Не було імпрези, чи якоїсь-будь національної врочистости, щоб у них родина пп. Шухевичів не брала участі й то, що так скажу "ін гремію". Батьки належали до ініціаторів і організаторів імпрез, а дівчата й хлопці (всі дуже музикальні) виступали в концертних точках, або сценічних виставах.

Але дочкам пп. Шухевичів, а Дарці зокрема було цього замало. Їй мріялось перебрати ініціативу в свої руки, бо й думка в неї була самостійна й помисли окремішні, своерідні. Жіноче питання й змагання жінок добути рівні права й обов'язки в Англії, Німеччині й Америці цікавили живо молоду дівчину, тим більше, що й у нас уже від 1884 року почали жінки організуватись, щоб виробити собі в суспільстві рівноправне становище громадянки. В 1884 р. за почином Наталі Кобринської повстало в Станиславові перше українське жіноче товариство, а в 1893 р. заходами п. Герміни Шухевичевої створено у Львові "Клуб Русинок", що згуртував усе українське львівське свідоме жіноцтво. Згодом організується провінційальне жіноцтво Самбора, Коломиї, Тернополя, Бережан, Перемишля, Рогатина, Стрия.

До львівського "Клубу Русинок" належали наші мами. Ми, молоді дівчата там належати не могли, зате

мали вступ на деякі сходи "Клубу", на відчити та імпрези. Пані з "Клубу" притягали нас деколи до якоїсь принагідної роботи. Але голосу ми там не мали ніякого, бо не були членами. Це треба теж зрозуміти з перспективи тодішніх умовин. Перевага молодих дівчат одержувала тоді т.зв. "сальонове виховання". Лиш деякі кінчили семинар та йшли на вчительські посади. Решта дівчат сиділа дома, очікувала мужів, робила робітки, обов'язково грала на фортепіані, вчилась малювати, співати ну й господарити й на цьому кінчилося формування. До театру, на концерти й проходи могли йти лише в товаристві батьків. У цих умовинах збудився серед них стихійний протест. Нераз мовчки слухали нарад і дискусій лань із "Клубу", а душа аж вискакувала зо шкіри, щоб докинути свою думку, ах — якже часто революційну, діаметрально ріжну від думок наших матерей. Дарма! Не личить! Не можна! Але чому воно так? Ми ж такі самі жінки, як і пані з "Клубу", ми повели б роботу теж, але інакше, живіше, радикальніше! Ми згуртували б довкруги нас усе українське жіноцтво, а в першу чергу робітне жіноцтво, міщанки, зарібниці, служниці й селянки! Ми звернули б усі наші зусилля й увесь гін у низи! Ми від них почали б усяке освідомлення, навчання й організацію! Нитки нашої праці понесли б всюди на села. Ми боролися б за рівні права й обов'язки всего жіноцтва. А першзавсе подбали б про самоформування дівчат і підготову до громадської праці й громадського життя.

Якраз наприкінці 1900 року обговорювали на "Клубі Русинок" справу створення промислової станиці, а саме кравецької робітні "Труд", що її опісля оснували 16. III. 1901. Ми, молоді дівчата не доцінювали ще тоді ваги й значіння справи. Здавалось нам, що воно пuste думати про кравецтво, про сукні, капелюхи й моди, коли цілий жіночий світ говорить про еманципацію. Наші змагання прямували в протиний бік, як заінтересування старших пань і це вирішило остаточно, щоб оснувати окреме товариство дівчат, що займалося б "вищими" й поступовими справами. Почин вийшов від молодого гуртка дівчат, а саме п. Дарії Шухевичівної (Старосольської), Наталки Будзиновської, Марії Підлісецької (Петрушевської) та О. Бережницької. Вони обговорили плян оснувати товариство під назвою "Кружок укр. дівчат", що його ціллю мала бути самоосвіта й підготовка до громадської праці.

Приєднати членів для молодого товариства було легко й подекуди важко. Легко, — бо Дарка Шухевичівна мала широкі зв'язки з ровесницями, так у кругах інтелігенції, як теж міщанства. Важко — тому, що в тодішньому часі старше громадянство, зо-

крема батьки, вважали створення окремого дівочого товариства революціонерським зривом, що безпосередньо загрожував "доброму тонові", впливові батьків на дівочу молодь, відтягав дівчат від домашніх занять і взагалі грозив цілковитим "переверненням у голові". Кріпко закорінені традиції домашнього вогнища, що вказували дівчині одне завдання: бути його жрекинею та один шлях: підготовки до ролі доброї жінки, матері й господині, могли бути сильно захитані, а то й перечеркнені внаслідок створення "Кружка укр. дівчат". Самоосвіта, що її висували ініціаторки майбутнього товариства як головну ціль, була, хто зна, чи не найгрізнішим страховищем, що загрожував дівчатам утратою цього, що під тодішню пору вважали найбільшою прикметою дівчини, а саме скромності й несвідомості.

Та не лише старше громадянство було згіршене й протестувало проти створення дівочої організації. Обурилась теж частина академічної молоді, що її теж виховували в такому наставленні, щоб у жінці цінити лише "das ewig Weibliche". Тим можна пояснити теж виступ п. Я. Я. В. на сторінках "Комаря" з дня 15. III. 1901. Якраз напередодні I. Загальних Зборів Т-ва "Кружок укр. дівчат".

Послухаймо, що пише Комар з приводу відозви дівчат поміщеної у "Молодій Україні" з лютого 1901 р. У першому фейлетоні під наголовком:

Мойше мах дїх гройс або гойх мїт ді пентес. (Трагікомічна історія на патріотичній еманципаційно-дівочій основі). "Постіль біла, стїна німа, ні з ким розмовляти", співають у нар. пісні. Ох та пісня! Кілько то слїз витиснула з очей дівочих! Аж прийшов ХХ вік і над усіма кличами понїсся поклик: "Лучїмся, організуємся до боротьби з ворогом, до поліпшення нашого стану й бунту. В дівоче серце вдарив цей клич немов молот в гаряче залїзо. І ось найлучші з дівчат цілої кількадесятиміліонової нації задумали діло велике. Задумали заложити своє власне, дівоче товариство, в котрім би рядили після своєї волї. У великім місті, на невеликій улиці, в тїнистій віллі жило собі кілька ініціаторок цього діла безсмертного. Нова, поступова течія найшла в них завзятих приклонників, бо й на балї ходили, на концертах бували, а навіть університет звїдували.

А в иншїм малім дїмку, на иншїй малїй улиці, жило знов ініціаторок штук кілька. Поступові до крайности, на пиво, на вино, лікери і прочі нектари розвеселяючі та укрїплючі після Письма св. серця людські, хотїли вони вївсім, буквально вївсім дотримати поля своїм товаришам-мужчинам.

На иншїй знов улиці, під крилами ньєнки-науки, в затишній кімнатї жила собі одна панночка-цвіточка, що навіть мала правдивий документ зрілости та вчашала на філософію в тїй цілі, щоби опїсля ясно як на долонї могла доказувати "невїрним Томам", що жєнщини гідні дорівнювати у всїм брїдкому полови. Вона неначе була сотворена на проповідницю менших, незрячих сестер. — І совершишася. Товариство в цілі самооборони і самоохорони повстало. Вправді по великих короводах, бо власти зчеркнули найважнїші точки статута, що мовляв ціллю Т-ва є, аби якнайбільше мужчин оповити в родинне щастя, а дозволили лиш на невинну забавку, як самообразування і т. д. На Заг. Зборах мають лишє рїшити чи органом Т-ва має бути "Дзвінок" чи оснувати власний орган. Нове Т-во хоче вже в найближчих мясницях виступити з першим "независимим" балем на котрий вступ матимуть лишє ті мужчини, що пожертвують своє життя для розв'язання жіночого питання".

НАШЕ ЖИТТЯ, БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1984

На те в "Ділі" з 17. III. 1901 р. появилася така відповідь:

Що недавно заснували
Ми товариство дівоче,
Що кожна з нас ідеали
Розвивати свої хоче
Чи се дивно?
Сеж товариство невинне
Без претенсії до світа,
Наша ціль є лиш просвіта
Нас самих на кождім поли,
Бо із польської ми школи
Винесли лиш тьму кромїшну.
Чиж се смїшно?
Що ми лучимось в громадку,
Щоб у нїй ширити гадку
Чого вчитись, що читати,
Щоб життя не марнувати.
Щоб про танці та про строї,
Про романи та підбої
Не думати безпреривно
Чи се дивно?
Миж не підєм на пораду
В "академіків" громаду,
Бо сказали би нам в очі,
Що з нас кожна замуж хоче,
А не хочєм, щоб ті "джуси"
Тракували нас, як "гуси". —
Се нам дивно, та — не смїшно!
Що вчинив се "Комар" грішно.
В оборонї Товаришок
С.

Але й це покищо не допомгло, бо в ч. 6 і 7 Комаря з 1901 появилася знову фейлетон, як звїт із наших Загальних Зборів, у якому п. Я. Я. В. висміває хід нарад і перекручує їх насмїшливо, а наприкінці, подаючи прїзвище вибраних до видїлу членів, примїщує їх одно під одним в цей спосіб, що з букв усїх прїзвищ виходить одне речєння.

Шухевич Дарїя

Дольницька Таїза

Шухевич Ірина

Дуткевич Ольга

Арданївна Михаїла

Борковська Марїя

Підлясецька Марїя

Будзиновська Наталїя

Бережницька Олена

Сїчинська Кліма

Левицька Стефанїя

Водночас у цьому сємому числі Комаря п. Мо. постійно писав звїти віршом під наголовком "З послїдніх днів" пише ось що:

Прїїзджу з лютринкових купелїв до міста,
Аж тут вже жде на мене клопотїв зо двїста
Найбільше ж мїй заступник наробив бєшкету
Пустивши українські дівчата в газету.
Тож хотячи дїзнатися, чи мав вїн причини
Дівчата українські піднимать на клини
Читаю їх відозву й не виходжу з дїва:

Ціла відозва сеж Кобринська редівіва.
Нарікань, підозрінь, жалів, страху без міри,
Найменшої в прихильність, щирість людську віри
Скрізь ворогів лиш бачать, всюди перешкоди,
Немов би вся Україна кидать лиш колоди
Уміла й більш нічого не мала до роботи.

й так далше в такому тоні втримані дальші кпини.

Але ми махнули рукою та сказали собі: "Бре-шуть пси, знак, що йдемо вперед". Зате поступова молодь відразу станула по нашому боці, піддержувала і боронила.

Серед членів "Клюбу Русинок" вістка, що дівчата оснують своє товариство, викликала різні настрої, здебільша неприхильні. Більшість пань із "клубу" була обурена, деякі нас ігнорували. Лише деякі, як це остаточно пізніше виявилось, раділи доказом нашої активності і зразу дискретно, а потім явно нас піддержували. До цих останніх належала в першій мірі Герміна Шухевичева, що завдяки своїй лагідній вдачі, великому тактові та річезовому підході до кожної справи зуміла небавом переконати старшину "Клубу Русинок", що роз'єднання між старшим жіноцтвом, а молодими дівчатами не доведе нідочого, навпаки доцільніше буде приєднати молоде товариство до співпраці з "клубом". І справді невдовзі після перших Загальних Зборів наш "Кружок" дістав приміщення в кімнаті "Клубу" завдяки заходам п. Шухевичевої.

Перші Загальні Збори "Кружка українських дівчат" у Львові відбулися дня 17 березня 1901 р. в кімнатах "Бесіди" при вул. Ринок 10. Зборами проводила Наталка Будзиновська, що в своїй вступній промові начеркнула плян праці Товариства і пояснила його ціль і завдання. На голову пропонувано Одарку Шухевичівну, але вона, може саме тому, що була ініціаторкою товариства, не хотіла взяти проводу, але запропонувала на голову Нат. Будзиновську, що її опісля Збори вибрали. До першого виділу ввійшли Олена Бережницька як заступниця голови, Одарка Шухевич як секретарка, Марія Підлісецька скарбничка та Михайлина Арданівна виділова. Заступницями виділових вибрано: Марію Борковську й Ольгу Дуткевич. До провірної комісії ввійшли: Ірина Шухевич (Рожанковська), Клима Січинська (Авдиковичева) й Таїза Дольницька. Вписове означено на 50 сот., а членську місячну вкладку 30 сот. На зборах відчитано теж ряд вітальних телеграм від різних товариств та осіб. Зараз же 24.III. заповіджено перший відчит.

Нововибраний виділ узявся з запалом до праці. Перш усього намітив точний плян праці, та почав старати книжок для власної бібліотеки. Членів шораз більше прибувало. На перших зборах було тридцять членів, а до кінця I. адміністраційного року було їх 96. "Кружок укр. дівчат" реалізував свої цілі пляново й послідовно. Рухливості й активності своїх членів завдячував оснування багатой бібліотеки. Книжки добували ріжними способами, купували, випрошували, приносили з домашніх бібліотек. Невдовзі наша бібліотечна шафа заповнилася цінними творами красної й наукової літератури й обслуговувала кожної неділі своїх членок. (Так наприклад у звіті з 1903/4 року виказано, що бібліотека числить 121 книжок, а користало з неї 69 членів).

Кожного тижня відбувалися відчити для членів "Кружка", часто теж просили на прелегентів університетських професорів, або визначних діячів, як напр. проф. Михайла Грушевського, Степана Рудницького, Ів. Франка, Олександра Колессу, Миколу Ганкевича, Остапа Луцького й ін. і тоді ці відчити відбувалися здебільша в великій салі "Бесіди" для ширшого загалу. На наших членських сходинах виголошували наші члени не раз дуже цікаві відчити з дуже поважними темами, як напр.: про "Жерміналь" Золі, про "Мойсея" Франка, про творчість Тургенева, про розвій антропологии і т. п. Крім того ладили реферати з прочитаних книжок і статей, здебільша з корефератами. Після кожного відчиту відбувалася дискусія. Спеціально теж інтересували нас еманципацийні змагання жіноцтва й взагалі жіноче питання та хід його в цілому світі. На цю тему було теж кілька рефератів і дискусій кожного року.

Міжтим зростало заінтересування громадянства нашим товариством і незабаром наш "Кружок" нав'язав тісніші взаємини з Тов. "Захоронка", "Тов. Вакаційних Осель", "Основою". Бесіда дозволила членам Кружка приходити до читальні читати часописи, "Академічна Громада" запрошувала наше товариство на відчити, прочі товариства просили нас до співпраці в уладжуванні ріжних імпрез. А нас усюди було повно. Ніяка імпреза, але й ніяка громадська робота не обійшлася без нас. Треба було бачити нас, молодих дівчат, з якою повагою та з яким зрозумінням вартости й доцільности наших зусиль бралися ми за кожне діло. Чи була це забавова імпреза, вечерниці, концерт, фестин, чи курс для неграмотних, чи ведення хору для служниць або уладження Шевченківського концерту або аматорських вистав для міщанок, чи врешті співпраця з другими товариствами.

А треба знати, що членами "Кружка" були дівчата від 16 літ, що походили з ріжного середовища. Одні, виховані вже дещо ліберальніше, другі ще "з запічка", скромні й несміливі. Перші, енергійні, з виразно самостійницькими поглядами, бралися за всяку роботу, другі зразу без власної ініціативи, хоча охочі й жваві в виконанні кожної дорученої їм праці. Перші ходили й "швендялися" всюди, повно їх було на кожній імпрезі, на відчитих в "Академічній Громаді", на викладах людогово університету, ходили гуртом до театру й на концерти та прогульки, а навіть на віча. Другі бували лише на сходинах "Кружка" й мусіли точно підчинятись домашньому ригоріві та в означеній порі вертати додому. По декотрих присилали батьки служницю в 7-ій вечором, щоб "паннунця" не йшла вулицями сама. Та згодом і ті "смирненькі" дівчата оживились. Почали й їм виростати "ріжки". Почали й вони брати шораз живішу участь у гарячих не-раз дискусіях і виявляли шораз частіше власну думку та що найважніше — переконували своїх батьків, що спочатку вороже ставилися до нашої організації. "Кружок укр. дівчат" був для нас школою життя, бо тут ставили ми перші кроки громадської праці. Чимало з цих "сальнових" панночок завдяки "Кружкові" стало згодом дуже цінними, активними громадянками.

"Нова Хата" — 15 березня 1939.

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ КОНГРЕС

"Одним найбільш маркантних, як теж і неказано величких, моментів з історії українського жіночого руху був Перший Всеукраїнський Жіночий Конгрес, який відбувся вночі 23-27 червня 1934р. в Станиславові.

Конгрес був скликаний для відзначення 50-ліття жіночого руху, але рівночасно це був показ і доказ жіночої дозрілості в організаційному житті, в громадській праці, в праці для свого народу, в праці, яка виходила далеко поза межі домашніх щоденних завдань".

Микулинці 9/VII 1934 р.

Дороженька Сестричко!

Сам Конгрес випав прекрасно. Були перешкоди. Перша та, що відкликали поїзд у послідній хвилі, кажу Тобі яке замішання, багато через те впрост із плачем вертались додому, бо не мали грошей більше, а ми ждали на двірці у Львові від 5 год. до 8.30 вечером і аж тоді відіхали звичайним поїздом. Львівські гості приїхали щойно в суботу перед полуднем і тому відкриття Конгресу відбулось аж о год. 3-ій по полудні. Все було в великим порядку, всі делегатки мали відзнаки і карти вступу, бо інакше на залю не впускали. Я покликавшись на Тебе дістала вступ яко делегатка з Нью-Йорку.

Перед відкриттям конгресу була панахида в церкві за померлих членок. Відтак о год. 3-ій всі ввійшли на залю й зайняли свої місця. Президія на сцені, а побіч комісар із воєвідства і репортери різних часописів. На відкритті був сам єпископ Хомишин. Конгрес відкрила п. Макарушкова, відтак вітала гостей голова С. Українок Станиславова п. Рублева, потім говорила посол М. Рудницька про становище жінки на тлі сьогочасних відносин. Говорила прекрасно і закінчила отими словами: Український нарід може і буде жити тільки тоді, коли у свою службу запряже побіч чоловічих також духові і моральні сили жіноцтва. — Відтак складали привіти представниці жіночих організацій, вітали нас сестер щиро-любо, а кожна кінчила словами з вірою в скоре воскресіння України. Відтак вітали представники всіх українських інституцій. Дуже гарно говорив посол білоруський: Дивлячись на так численний збір ваш, я вірю що ви досягнете свою ціль, а кінчив такими словами: "Хай живе українська кобета, український народ і вольна незалежна Україна", говорив по-білоруськи.

Всіх промовців вітали і дякували рясними оплесками. Найбільше згадувалось наших сестер зза Збруча, які не можуть бути нині з нами. А коли вийшла на сцену старенька проф. Русова, оплески не вгавали, вона привітала нас від емігранток у Чехії. Згадала і про бідні українки зза Збруча. Під час її привіту зала плакала, бо вона змалювала те пекло, серед якого живуть там люди. Від Союзу Українок Америки вітала п. Солодка. З п. Гомліцькою я стрінулась щойно вечером в залі, бо скорше не могли ми себе знайти. Вона була зі своєю кривною з Теревовлі. Від української громади зложила вона щойно другого дня привіт, бо через недогляд її пропустили, і казали, що привіти складають лише представниці від усіх організацій з одного краю взагалі, а не окремо від кожної, щойно потім змінили погляд і вона була вибрана до почесної президії та передала привіт. Говорила дуже гарно, а коли сказала: казали мені розцілувати вас, та поцілувати кожний листочок в гаю, знов зала за-

Тими словами почала Любов Абрамюк Волинець свої статті про цей Конгрес. Були вони друковані десять років тому в "Нашому Житті" чч. 7, 8 і 9 за 1974 рік.

Сьгодні хочемо розказати про цю подію словами очевидців. Спершу містимо уривки з листа Ольги Абрагамовської до її сестри Стефанії Абрагамовської, яка жила в Америці.

плакала й подякувала їй оплесками. Відтак передала вона Альяманам і гроші.

По зложенні привітів, відчитали ще письменні привіти з краю та зза кордонів, всіх було 170.

На конгрес прислала Міжнародня Ліга Жінок в Лондоні свою представницю місс Шіпшінс. Вона привітала німецькою мовою, потім переведено українською. Вечором відбувся з нагоди конгресу концерт. Співала Марія Сокіл, грала на чельо Христя Колесса, співав хор жіночий.

Другий день (неділя) перейшов під вражінням "Свята Селянки". Рано на площі за містом відправилась полева Служба Божа, відтак був похід площею, бо похід через місто заборонено, з усіх кружків селянських розуміється були лиш кружки найближчі Станиславова. Сей похід тривав більше як 2 години, був чудесний, нема слів, щоб його описати, вражіння того свята ніколи і нічо не затре, знаєш ми з радости плакали, перед очима пересувались все нові і нові образи-групи дівчат та старших селянок, а всі вони так гарно прибрані, наче цвіти в городі, а вже найбільше краси мали три групи дівчат мак, блават і ромен, такі мали стрі, що цілком представляли ті пільні квіти. Аж очі боліли дивитись на ту красу, а серце так радісно билось. Відтак на середину площі виходять ті згадані групи дівчат і виводять гаїлки.

Потім було віче. Говорила І. Павликовська і так сказала між іншим: нема для нас перешкод, нема нам знижки, ідемо на цілі білети, не пускають поїздами, ідемо фірами, не пускають фір, ідемо піхотою, ніщо не здержить чи так сестри? А тисячі голосів їй відповіло так, так. Говорили і дві селянки. І треба подивляти, як гарно говорили і знов всі кінчили що ми стрінемось у вільній Україні.

Вечором був равт. І знову пописи молодих скрипачок і співачок вийшли дуже гарно.

Третій, четвертий і п'ятий день були реферати на різні теми, (господарські, кооперативні, про гігієну, ідеологічні, про плекання рідної мови, релігії, моралі, мистецтва, про становище жінки на Радянській Україні й інше.) Всі були цікаві. По рефератах були дискусії. Загально всі реферати як і дискусії були під кличем: "свій до свого по своє" плекати, кохати й шанувати та послугоуватись всюди своїм.

Докладно Тобі не могу всього описати, бо треба б хіба цілий том написати. Думаю, що будеш читати також "Жіночу Долю" і там знайдеш дещо. Говорили про закладання дитячих садків та захоронок, щоб звернути увагу на здоров'я селянок радили закладати поради для матерів селянок, але на те все треба грошей, а що ми бідні, не треба давати заробітку чужим лише своїм, закладати кооперативи, варстати праці, де наші безробітні мали б зарібок, а з доходів можна б закладати всякі інституції. Закликували, щоб помогти українській школі в Берестю, яка єдина на Поліссі

*Провід Конгресу. Зліва четверта
Олена Кисілевська, Софія Русова, Мі-
лена Рудницька, Євгенія Макарушкова*

виховує наші діти в українському дусі. Рівнож щоб допомогти будові захоронки для дітей емігрантів у Перемишлі, бо в противному випадкові вони для нас пропащі. Денно було по-десять рефератів, щоправда їх слухалось уважно, бо були цікаві і дещо з них лишилось, але мало, бо так багато наслуhalись за один день, що годі все запам'ятати.

У вівторок вечором був равт "Шануймо народню ношу" — І знов краса, всі пані в народних строях. Бачилось різні строї і шляхетські-дворянські, народні гуцульські, лемківські. Я була в лемківському строю, позичила мені одна пані, бо я не маю. Робили ми знімку, але я її не маю, може мені куплять у Львові і пришлють. Деякі пані спеціально шили собі строї народні. П. Кисілевська була в строю угнівських міщанок, п. Рудницька в гуцульському строю, а п. Павликовська в українським.

У середу перед полуднем були ще реферати. А по полудні відчитано резолюції:

I. Віддано честь Н. Кобринській — повстанням з місць.

II. Признання, що Український Жіночий Конгрес відбувається серед дуже тяжких відносин, кличемо маси солідарно до праці.

III. Співчуття українській жінці на Великій Україні протест проти признання СССР до Союзу Народів.

IV. Відношення до релігії і Церкви, яка грає велику ролю в житті народу.

V. Становище до моралі родини і материнства. Що так муж як і жінка є рівно відвічальні за здоров'я нового покоління, а через нього за здоров'я нації, домагання рівних прав матері з батьком.

VI. Потреба і конечність жіночих організацій.

VII. Опіка над жінкою селянкою і оборона її перед націоналізацією, коли вона приходить по заробіток у місто.

VIII. Потреба зв'язків українського жіноцтва з міжнародними організаціями.

IX. Плекати та шанувати рідну мову в хаті і публічно.

X. Справа національного виховання. Поширити сітку захоронок, садків, бібліотек і т.д., улаштувати курси для неграмотних, аматорські гуртки, хори.

XI. Плекати спорт.

XII. Дбати про народне здоров'я закладаючи поради.

XIII. Суспільна опіка над занедбаною матір'ю і дитиною.

По відчитанні і прийнятті резолюцій, наступило прощання. М. Рудницька закриваючи конгрес прощала і дяку-

Група учасниць Конгресу. Зліва Харитя Кононенко, Марія Козутяк-Гладка, д-р Анна Козутяк-Кобрин, Н.Н., Ірина Макух-Павликовська.

вала всім і кожній зокрема так гарно і щиро-сердечно, що кожний відчував, що ми всі то одна, всі ми сестри і, як сказала делегатка з Полісся, нема в наших серцях кордонів. Прощаючи М. Рудницька згадала всіх тих, що не могли бути з нами і тих що зі слъозами в очах вернулись з львівського двірця додому. Прощала всіх у надії, що ми з'їдемо знову на конгрес у вільному Києві.

Відтак прощали нас ще делегатки з Полісся, Буковини і інші. З Буковини сказала: Я вітала вас словами "дорогі сестри, а прощаю рідні сестри". І знов гарна картина на сцені. Прощаються з собою делегатки, кидаються собі в обійми, плачуть і радіють, що таке велике свято довелось їм відсвяткувати, злучитись серцем і душею в одну сім'ю і бачити жниво 50-літньої праці. Накінець полились звуки гімну народного і ми справді з жалем, що вже кінець, розійшлись додому.

Був на конгресі і малий інцидент, бо станицлавівські студентки були обурені чому не відчитано їх реферату, коли М. Рудницька вияснила, що казала їм деякі місця, які могли наразити не тільки конгрес але й усі жіночі організації на розв'язання, вичеркнути, вони почали тупати ногами і казали, що такого в рефераті не було, відтак вийшли з залі заявивши, що виступають з Союзом Українок. Було то прикре, але в нас завжди таке буває.

* * *

Кінчу, що важніше написала, а з браку місця більше не пишу. Цілую щиро враз з мамою і всіма. Напиши трохи.

Оля (Ася)

ПРАЦЯ Й УЧАСТЬ ЖІНОЧОЇ МОЛОДІ СТАНИСЛАВОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ КОНГРЕСІ 1934 РОКУ

(СПОГАД ОРГАНІЗАТОРКИ)

В 1930 році заснувався в Станиславові при Т-ві Молода Громада Гурток української жіночої молоді ім. Уляни Кравченко. Членками його була жіноча молодь із середньою освітою. Вона поставила собі ціллю вести культурно-освітню працю серед молодого українського жіноцтва за допомогою доповідей, гутірок, імпрез, літературних вечорів, відзначування історичних подій. На увагу заслуговує зокрема згадка про жіночий хор, диригенткою якого була Ірина Сулима, а згодом Лідія Каратницька і проф. Іван Нездільський. Хор виступав на концертах у пошану Лесі Українки, Ольги Кобилянської та патронки Гуртка Уляни Кравченко, з якою утримував теплий зв'язок, і яка присвятила йому вірш "Слово матері". В січні 1933 р. всі сорок членок Гуртка перейшли до філії Союзу Українок у Станиславові. Створено три секції: культурно-освітню, організаційну й мистецьку.

Дарія Скождополь-Бойчук

Першою головою культурно-освітньої секції була одна з видатних постатей тодішньої жіночої молоді Станиславова, велика патріотка, енергійна діячка в різних секторах громадського життя Дарія Скождополь.

Завданням організаційної секції була праця серед українського сільського жіноцтва, творення кружків Союзу Українок у станиславівському, національно-усвідомлена праця, піднесення культурного рівня українського села, заснування дитячих садків по селах, ведення куховарських курсів тощо. Була це "незорана нива", що вимагала величезної праці, труду, посвяти та справжнього патріотизму. 1933-го року відбувся вишкільний організаційний курс при філії Союзу Українок у Станиславові для підготовки кадрів організаторок до праці з сільським жіноцвом. Учасниці

курсу було 17. Курс вела Дарія Скождополь (заміжня Бойчук), яка саме закінчила такий курс у Львові заходом Головної Управи Союзу Українок у Львові при співучасті кваліфікованих доповідачів. Членами організаційної секції стали саме ті курсанти, що відбули згаданий вишкіл: Дарія Скождополь, Стефа Матківська, Марія Когут, Анна Когут, Надія Білобрам, Люба Костецька, Гена Скульська, Варка Логаза, Стефанія Ясінська, Оксана Лемеха, Наталія Ткачук, Нюта Скождополь, Галя Дрогомирецька.

Головна Управа СУ у Львові рішила в 1933 р. відбути Світовий Український Жіночий Конгрес у Станиславові.

Про таке рішення повідомила управу філії СУ у Станиславові її голова Амалия Рублева, яка брала участь у нарадах Централі. Вона теж поінформувала про ролю й участь станиславівської філії в підготовці Конгресу. Станиславівській філії призначено бути господарем Конгресу, зайнятися приміщенням гостей, прохарчуванням, підшуканням залу на наради, мистецькі імпреди, виставки та найважливіше завдання — приготувати й перевести "День Української Селянки" під час Конгресу. Це останнє — не легке завдання доручено організаційній секції. Головою її була тоді Оксана Лемеха, абсолювентка української дівочої гімназії в Станиславоі й ентузіастка праці серед сільського жіноцтва. Конгрес, що мав відбутися наступного 1934-го року, накладав на членок організаційної секції завдання створити мережу Кружків Союзу Українок по селах станиславівського повіту, перетворити існуючі жіночі гуртки при читальнях "Просвіти" на Кружки "Союзу Українок", притягати до громадської праці сільське жіноцтво та підготувати Кружки до участі в Конгресі. Ми, молоді організаторки, взялися з ентузіазмом до праці, бо свідомість, що це труд для рідного народу, додавала охоти й енергії. Кожного тижня членки організаційної секції відбували сходи, на яких обговорювано працю створених Кружків, їхні потреби, звітовано про успіхи та недоліки відбутих поїздок, пляновано дальші виїзди в терен та намичувано програму. Друкованих рефератів, готових матеріалів, гутірок було тоді обмаль, хоч і користувалися ми порадами "Жіночої Долі", "Жіночої Волі", "Українки", що виходили в Коломиї під редакцією сен. Олени Кисілевської.

Доводилось самим випрацювувати доповіді, гутірки, переписувати їх ручно та передавати одна одній. Працювала тоді в редакції "Жіночої Долі" Дарія Макогон, пізніше письменниця Ірина Вільде.

Кожної неділі і свята після Служби Божої вирушала організаторка в поблизькі села. Підміські Кружки СУ здебільша посипали по "делегаток", як нас звали, підводи. Згадаю хоч один епізод. На одно-кінній підводі, високо вимощеній сіном та застеленій смугастою веретою вмощуюся я "делегатка" філії Союзу Українок. Переглядаю свої записки, програму сходин Кружка, до якого їду, підучую доповідь чи гутірку та веду принагідну розмову з привітним візником-чоловіком, чи сіном членки управи Кружка. Їдемо до села Викторова. Їдемо довго, бо село

Day of the Countrywoman, during the Ukrainian Women's Congress: Stanyslaviv, June 23—27, 1934.

День селянки під час Українського Жіночого Конгресу. Станиславів 23-27-го червня 1934 р.

далеко віддалене від Станиславова. Минаємо зелені сади, білі хати, поблизькі села, церкви з дзвіницями, річку, сятково прибраних селян, дітей, що граються на вигоні. Звичайно — неділя. В просторій читальні Викторова чисельно зібране жіноцтво, виглядає "делегатки" з міста та, використовуючи вільний час, голосно читає жіночий журнал. Приємно було привітати діловиту управу Кружка Союзу Українок, передати вітання від філії СУ у Станиславіві, подякувати за прислану підводу та приступити до наміченої програми зборів. А програма майже невечерпна. Пояснити належало ціль, потребу і важливість жіночих організацій, участь сільського жіноцтва у своїх організаціях, пояснити правильник Союзу Українок, закликати до участі в недалекому Жіночому Конгресі, заторгнути гігієну села, пояснити ведення діловодства в Кружку, вислухати побажань та запитів.

Час проходить швидко і ось вже вечір, треба прощатися. Жінки міцно стискають руку "делегатці", дякують за те, що до них приїхала та, що хоче помагати сільським жінкам.

Відтак голова кружка запрошує до своєї привітної хати на горбку, де на вишиваній скатерті гостить "сіканцями" та печивом, які приготувала за приписами куховарського курсу, що недавно відбувся в селі заходом філії Союзу Українок. Усміхнена голова Кружка признає, що "після курсу жінки ліпше варять" та й їхні чоловіки підтверджують це з задоволенням.

Бували часто і такі моменти, що коли приїздила представниця філії СУ зі Станиславова, біля читальні крутився польський поліціант та випитував жінок "О чем паненка мувіла?" — (про що говорила?)

Перед відбуттям Конгресу організаційна секція, поставила собі за ціль приєднати до членства Союзу Українок цілий станиславівський повіт. Цю мету досягнуто майже повністю, бо сорок сіл станиславівського повіту охоплено Кружками Союзу Українок, Організаторки працювали жертвенно й безкорисно перед Жіночим Конгресом. Спонукою для них були — ідейність, правдивий патріотизм і любов до рідного села. Поїздки до Кружків посилювалися. Треба було підготувати Кружки сільського жіноцтва до масової участі в "Дні Селянки", до дефіляди з побутовою ношею притаманною кожному селу, підготувати таблиці для кожного Кружка з написами, заохочувати і притягати жінок до участі в пробах хорів Кружків для спільного виступу на Конгресі, співпрацювати з інструкторками Т-ва "Сокил" для вивчення вправ, хороводів із гуртками дівчат та багато інших справ. Все те вимагало реченцевого поладження.

Наближалися дні Конгресу. Ми, організаторки, хвилювалися, глибоко переживали ті приготування та ставили собі запити: Як все воно вийде? Яка буде участь сільського жіноцтва? Скільки жінок прибуде? Яка буде їхня постава, ноша? Як співатимуть збірні хори Кружків? Чи добре вивчили новий гімн Союзу Українок? Таких запитів та побоювань за успіх "Дня Селянки" було багато.

Перед самим Конгресом залярмована активністю українського жіноцтва Станиславівщини польська влада ув'язнила деяких членок організаційної секції — Дарію Скождополь, Любу Костецьку, інструкторку хороводів Олю Олійник.

В неділю 24-го червня 1934 р., тобто в "День Селянки", вранці я подалася на вул. Третього Мая до "Сокола", де збиралося сільське жіноцтво, щоб вирушити на площу Каси Ощадности за станиславівським парком, де мала відбуватися маніфестаційна частина імпрези. Вулиці Станиславова повні українського жіноцтва; панує народня ноша. На площі Каси Ощадности, місці відкриття "Свята Селянки" райдугою кольорів ряхтілі святкові строї тисячів мас сільського жіноцтва. Картина гідна кисти маляра.

На прибраній трибуні сидять: члени Головної Управи СУ, голова, посолка Мілена Рудницька, делегатки Міжнародних Жіночих Організацій, представниці українських Жіночих Організацій з Німеччини, Англії, Чехії, Закарпаття,

День селянки під час Українського Жіночого Конгресу. Станиславів 23-27-го червня 1934 р.

Day of the Countrywoman, during the Ukrainian Women's Congress: Stanyslaviv, June 23—27, 1934.

Америку, Канади, Аргентини, духовенство, представники краєвих товариств, гості та багато молоді. Трибуна не поміщує всіх. Свято почалося Архидієцескою Службою Божою, яку відслужили: станиславівський єпископ-помічник Іван Лятишевський в асисті ректора Богословської Семінарії о. д-ра А. Бойчука і канцлера о. Р. Лободича при польовому престолі. Після відправ та проповіді єп. І. Лятишевського почалася многотисячна (3,000 учасниць) дефіляда сільських Кружків Союзу Українок. Під звуки двох духових оркестр проходили перед трибуною рівними колонами жінки і дівчата, повернувши голови в сторону головного проводу з пошаною і довірям. День був чудовий, соняшний — ні одної хмаринки на блакитному, рідному небі. Перемаршовували завітчані стрічками ряди дівчат, руховичок т-ва "Сокіл", лава жінок у квітистих хустках на головах, білих сорочках, вишиваних різнорідними мотивами, технікою і кольорами. Попереду йде, найчисленніше заступлене жіноцтво Станиславщини. Недалеко трибуни в юрбі глядачів, стоїмо ми, організаторки та з увагою слідкуємо за маршуючими лавами наших "жіночок". Переходять ряди жінок з чітким написом: "Кружок Союзу Українок села Ямниця", в зелених хустках, таких же спідницях та червоних запасах, зі села Микитинець в червоних вишитих кептарях, із села Підпечар у білих спідницях та мистецьки вистилуваними чорною ниткою рукавами сорочках. Дальше село Радче в жовтих запасах, село Павелче в чорних оксамитних спідницях, чорних кесетках і зелених фартушках. Спостерігаємо знайомі усміхнені, веселі обличчя. Дехто з маршуючих зауважив нас та помахом рук радісно вітає нас. Радість наповняє наші груди. Недаремними були наші недільні поїздки по селах, труди, підготівна праця по Кружках. За Станиславщиною в дефіляді маршували представниці сільських Кружків: Коломийщини, Галича, Рогатинщини, Бучаччини, Бережанщини, Городенщини, Стрийщини та міщанки з Калуша і Угнева в староміщанських одягах.

Після імпазантної одногодинної дефіляди організованого українського жіноцтва під звуки духових оркестр, відбувалися рухові вправи дівчат із т-ва "Сокіл". На зеленій мураві просторій площі уставляються дисципліновано стрункі колони руховичок, що нагадують барвисті кльюми польових квітів. На знак провідниць граціозними рухами виводять вправи вінками, серпами, гагілки та хороводи, під звуки тужливої дівочої пісні. Глядимо мов заворожені. Яка краса! Яка древня містика народнього ритуального танку відбувається перед очима тисячних глядачів на лоні зеленої природи!

Під гучні оплески захопленої публіки закінчився попис соколиць. Біля трибуни на площі відбулося многотисячне віче українського жіноцтва.

Голова Союзу Українок Мілена Рудницька відкрила віче, стверджуючи, що сьогодні українські селянки здали іспит зрілості своєю масовою участю та організованістю в Конгресі. Головну промову до сільського жіноцтва виголосила заступниця голови СУ Ірина Макух-Павликовська. Згадуючи частини українських земель, представниці яких прибули на Жіночий Конгрес, із сумом пригадала, що немає присутніх наших сестер із Наддніпрянщини. Заступають їх тільки частинно емігрантки. "Всі ми українські жінки-сестри, маємо спільну думку і завдання. Ніхто нам українським жінкам не вирве віри в краще майбутнє, бо ми здобули її кров'ю наших батьків, братів, чоловіків і синів, а також нашим терпінням.

Після 50-ти років тяжкої праці ми стоїмо на засадах християнської релігії, бо Церква відіграла велику роль у житті українського народу. З її поміччю виховуємо здорове покоління. Маємо домагатися української школи, української молитви в школі. Маємо розбудовувати кооперацію, застосовуючи клич "свій до свого". Нема перешкод для нас, ніхто не роз'єднає нас. Ви, селянки, здали іспит зрілості — не вдалося приїхати поїздом, ви приїхали возом або прибули пішки. Хто ще не з нами, того треба притягнути в наші організаційні ряди". Закінчила промову окликом: "Слава українській жінці! Слава Україні!" Промова викликала гучні оплески присутніх. Від сільського жіноцтва Станиславщини промовляла селянка Креховецька з села Микитинець. Одягнена в побутову ношу свого села червоний вишитий кептар, виразно та достойно висловила подяку в 50-річчя існування жіночої організації, проводові Союзу Українок, всім представницям що прибули з далеких країн та всім сестрам — селянкам, що працюють у наших рядах. "До великої будови нехай кожна з нас доложить свою цеглину праці".

Висловила побажання до жіночих організацій, щоб працювали над вихованням доброї матері-українки. Закінчила своє патріотичне слово надією, що другий жіночий конгрес святкуватиме українське жіноцтво в столиці вільної Української Держави, в Києві... Довготривалими оплесками нагородило зібране жіноцтво патріотичну промову української селянки.

Наступили привіти: Г. Чикаленко з Варшави (емігрантка з Наддніпрянщини), М. Клемпушової з Ясіна (Закарпаття), Г. Романчич з Канади, Горбачевої з Полісся, Багринівської з Волині, Станькової з Хусту (Закарпаття).

Проф. Софія Русова з Праги (емігрантка з Наддніпрянщини) тремтячим голосом вітає всіх, що боряться за волю. "Прийде час, коли ми з'єднаємося з нашими сестрами зза Збруча". Сенаторка Олена Кисілевська пригадала, що тому 50 років тут, на першому Жіночому З'їзді в Станиславові засіяно перше зерно, яке розсіялося по всій українській землі. "Ми боролися тоді за право жінки на працю, на науку, за кусень хліба для своїх дітей, — тепер наші жінки мусять більше боротися за право на науку, за працю, за волю свого народу. Хай живе українське жіноцтво, хай живе український нарід, наша Церква".

Сільське жіноцтво, що тісно обступило трибуну, жадібно слухало промов свого проводу, слова якого глибоко западали в їхні серця. Ще вітав жінок — приятель засновниці жіночого руху Наталії Кобринської д-р Т. Окуневський. На закінчення масового жіночого віча голова Союзу Українок — Мілена Рудницька запорядила однохвилинну мовчанку в пошану піонерці жіночої організації Наталії Кобринській. Спонтанним відспіванням національного гімну в супроводі оркестр та в піднесеному настрою з почуттям національної гордості закінчено це многолюдне українське жіноче віче.

По полудні того вікопомного "Дня Української Селянки" відбулися дві урочисті Академії. Одна — в залі "Сокола" для сільського жіноцтва, друга в театрі Монюшка з програмою для міста. Я була учасницею залі "Сокола", яка була вивопнена по береги. Академію відкрито гімном Союзу Українок (слова Уляни Кравченко, музика Антона Рудницького), вперше виконаного збірними хорами Кружків СУ під диригентурою Ірини Сулими, членки освітньої секції молодих при філії в Станиславові. Сенаторка О. Кисілевська, що перед 50-ти роками малою дівчинкою з своєю матір'ю брала участь у першому з'їзді Т-ва Українських Жі-

Докінчення на ст. 56

ЖІНОЧА СЕКЦІЯ "ПРОСВІТИ" У КРАКОВІ

З вибухом Другої світової війни перестали діяти самостійні жіночі організації на західних українських землях. Закінчення воєнних дій в 1945 р. дало змогу жіноцтву на еміграції в Німеччині, Австрії й інших країнах Західної Європи об'єднатися, повести широку, планову працю і стати знов важливим фактором українського громадського життя. Загально відомі є і розвиток українського жіночого руху до 1939, як також період, що почався 1945 р. Мало однак говориться, а ще менше пишеться про трагічні роки Другої світової війни, і могло б здаватися, що жіноцтво, позбавлене змоги виявити себе в самостійних організаціях, розгубилося, перестало діяти і було безрадне супроти всіх подій, які принесли зі собою війна і важкі часи нової окупації. В дійсності так не було. Жіноцтво організувалося і діяло впродовж цілого того часу, хоча змінилося не лише правне оформлення жіночих організацій, але також і зміст праці, який мусів бути пристосований до нових обставин. Змістом цим стала допомога полоненим, політичним в'язням, сиротам, біженцям, яка вимагала багато зусиль, жертвенності і самопожертви в часах загального зубожіння і недостатку, ведена часто напів легально або й проти виразної заборони окупаційної влади. Роботу цю вело українське жіноцтво, згуртоване у жіночих секціях, гуртках, а також під фірмою всяких комісій і комітетів, які навіть не подавали до загального відома, що левина частина їхньої праці була виконана руками організованого жіноцтва. Документи з тих часів майже всі загинули у війнній хуртовині і тому треба було б зібрати матеріяли і спомини, щоб зберегти їх як свідоцтво громадської зрілості української жінки, яка в найбільш несприятливих обставинах зуміла виконувати свої обов'язки супроти української спільноти.

Хочу згадати про працю жіноцтва на т. зв. першій еміграції в Кракові в рр. 1939-1941. Короткий проміжок часу, а також віддаль від українських етнографічних земель не дали змоги розвинути ширшої діяльності, але згадка ця може кинути світло на сам підхід до проблеми та постійне намагання координувати дію усіх жіночих сил.

Вже восени 1939 р. в краківській "Просвіті" відбулися ширші сходи, що на них явилися численно жінки, які ще перед війною постійно жили в Кракові, а також новоприбулі з-за Сяну, головню молодь. Всі вони були однозгідні, що треба себе оформити і розпочати працю. Був це час, коли творився Український Центральний Комітет, єдина тоді дозволена німецькою окупаційною владою організація, яка мала охопити всі ділянки громад-

ського життя. Всім було ясно, що нема змоги створити самостійного жіночого товариства, тому вирішили тимчасово зорганізувати жіночу секцію при "Просвіті", яка зразу по війні відновила діяльність. Розмови з управою "Просвіти" закінчилися позитивно. Секція випрацювала для себе окремий правильник, застерігаючи собі широку автономію, якою потім користувалася і з боку управи "Просвіти" не мала ніяких перешкод у праці. Головою секції стала М. Дяків, опісля Харитя Кононенко. Активно працювали в 1939-1941 рр. Христина Воевідка, Дарія Думин, Юстина Козак, Ірина Козак, Кульчицька, Наталія Міляц, Ірина Падох, Тамара Панченко, Ірина Повзанюк, Дора Рак, Іванна Рожанковська, Олена Теліга, д-р Марія Ясеницька та багато інших, яких прізвища вже призабулися.

Секція розвинула харитативну, культурно-освітню й імпрезову діяльність. Референтура культурно-освітня організувала реферати на актуальні теми, святкові сходи для вшанування пам'яті визначних громадян, вечори українського танку і співу тощо. З приводу смерти С. Русової відбулися жалобні сходи. На Великдень 1940 р. секція зорганізувала з великим успіхом спільне "свячене" в залі "Просвіти" для української громади в Кракові. Прибутки з розвагових імпрез були призначені на харитативну діяльність, передусім на допомогу хворим у шпиталях. Секція співпрацювала з Відділом Суспільної Опіки при УЦК у роздачі американських дарів і інших допомог. В травні 1941 р. секція зорганізувала дитячий садок при вул. Зелений ч. 22, який опісля провадив Український Допомоговий Комітет майже до кінця німецької окупації. Власні засоби секції, а також фінансова підтримка таких установ, як Український Банк і УГАС у Кракові, дали змогу відновити 5-кімнатне приміщення і як слід устаткувати садок. Жіночий відділ Куреня Молоді співпрацював зі секцією і включився у такі акції, як допомога хворим, опіка над дітьми тощо.

Наладнавши місцеву працю, секція з ініціативи Хариті Кононенко, нав'язала контакт з УЦК з метою створення жіночої Централі. Завданням її мало бути охоплення низових клітин, що вже існували і організування нових низових клітин на українських етнографічних землях, які тоді опинилися під німецькою окупацією. Централю зорганізовано взимку 1940/41 р. при Відділі Культурної Праці УЦК. В склад її ввійшли: Харитя Кононенко голова, Марія Біляк заступниця голови й організаційна референтка, Ірена Павликовська, господарська референтка, Дарія Ребет культурно-освітня референтка,

Докінчення на стор. 56

ВЕЛИЧАВИЙ З'ЇЗД СОЮЗУ УКРАЇНОК КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 1937 РОКУ

Вже минуло з того часу більше тридцяти років, а в пам'яті моїй ще й досі живе образ того могутньо-величавого з'їзду Союзу Українок, який відбувся в Ужгороді 1937 року.

Головою Союзу Українок була Ірина Волошин (дружина о. Августина Волошина, бувшого президента Карпатської України), заступницею голови — Ірина Невицька (письменниця і громадська діячка Пряшева), культурно-освітньою референткою д-р Харитя Кононенко (племінниця відомої письменниці Валерії О'Конор Вілінської), секретаркою була я.

Союз Українок на Карпатській Україні був заснований в 1936 році з ініціативи д-р Хариті Кононенко, яка прибула до Ужгороду в 1936 році і відразу включилася в громадське життя. Жіночий рух на той час був ослаблений на Закарпатті.

Харитя Кононенко присвятила себе повністю організації жіноцтва. Хоча була молодого віку, вже мала великий досвід в громадському житті. Приїжджаючи зі Самбора до Ужгороду на відвідини свого брата надрадника Данила Старухи, Ольга Ціпановська відома як учасниця Першого Світового Жіночого Конгресу у Станиславові 1934 року, вважала своїм обов'язком інформувати нас про жіночий рух у Галичині.

Ольга Ціпановська була лагідної вдачі — щира, добра і велика українська патріотка. Жіночий рух був для неї "Sine qua non" вже з молодих років працювала вона для розбудови жіночих організацій та добра українського жіноцтва.

Д-р Харитя Кононенко і я мали змогу частіше зустрічатись з Ольгою Ціпановською, тіткою моєї товаришки Люни Стахурівної, яка викладала в ужгородській гімназії латину, а я хемію і ми годинами перебували в товаристві О. Ціпановської. Надзвичайно приємно було слухати її оповідань про працю українського жіноцтва та великі досягнення Союзу Українок у Галичині. О. Ціпановська давала нам всякого роду поради, як розбудувати жіночий рух у нашій країні. Осягнувши інформації та цінні вказівки від О. Ціпановської, Харитя Кононенко нав'язала писемні зв'язки з відомою вже в той час нам усім головою Союзу Українок посолкою Міленою Рудницькою, надзвичайно доброю організаторкою та дуже талановитою, як промовець. Мілена Рудницька була знана як видатна діячка не тільки в Галичині, а й закордоном.

Вся українська спільнота на Закарпатті належала до Товариства "Просвіта", централь якого знаходилась в Ужгороді, і філії її були по цілому Закарпатті. Т-во "Просвіта" на той час посідало власний двоповерховий будинок в Ужгороді, в якому містилися: модерно влаштоване кіно, велика концертна зала, клуб і різні інші приміщення.

До Т-ва "Просвіта" належали всі українці, як також автохтони, свідомі своєї приналежності до української нації, не боялись наразити себе на зайві переслідування чеського уряду, який вважав, що Закарпаття не є заселене українцями, а вважав їх русинами.

Праця на національній ниві була нелегка, бо чеський уряд сів незгоду. Чехам вигідна була гра, — ділити населення Закарпаття на два табори: український — Т-во "Просвіта" і руский — Т-во "Духновіча". Ціллю сіяння незгоди між населенням Закарпаття було відсунути автономію. Аргументом уряду було: поки не буде розв'язаний "язиковий вопрос", Закарпаття не матиме автономії.

10-го вересня 1919 року Сенжерменським договором Закарпаття прилучено до Чехословаччини запевнюючи йому законом автономію, під назвою "Підкарпатська Русь", але цей закон залишився лише "de jure", а "de" він не існував.

Причина відкладення признання автономії була дуже проста: Чехія переживала надпродукцію інтелігенції і тому постало питання: — де розмістити своїх фахівців та урядовців? Вихід з положення був — всі вони зайняли відповідальні пости на Закарпатті.

Українська течія була дуже сильна, бо українська мова для населення була зрозуміла і рідна, а російська була чужа — накинуто згори. Нашим великим здобутком було те, що шкільництво знаходилось в українських руках: навчання в школах відбувалося українською мовою. Також шкільні підручники були в українській мові. Велика заслуга в справі шкільництва належить Шкільному Інспекторові. В той час очолював його Юліан Ревай, пізній прем'єр-міністр Карпатської України.

Кадри українських фахівців, які закінчили студії в високих чеських школах із дипломами лікарів, інженерів та інших спеціалістів та готувалися застосувати свої знання на рідних землях, були примушені вчителювати на Закарпатті, бо це була єдина галузь, яку не могли зайняти чехи через незнання української мови. Ці освічені люди сіяли культуру і національну свідомість на Закарпатті.

Союз Українок перебував в постійному контакті з нашим свідомим учительством. Ми старались за чергою їздити по селах з рефератами на різні теми або заступали нас членки, які учителювали, діставши вказівки від управи СУ влаштовувати реферати на місцях.

Багато разів Товариство "Просвіта" маніфестувало свою силу з'їздами з різних нагод. Всі національні святкування, чи з'їзди вважалась "ірредентою", бо чехи боялись впливів Галичини. Такі з'їзди були показником по чийй стороні сила та правда,

НА ШЕВЧЕНКОВІЙ МОГИЛІ

Я на Тарасовій могилі
Стою сама в журбі німій,
Сплелися в думки легкокрилі —
Моя задума й смуток мій.

Нема юрби, немає гуку,
Мовчить околиця смутна, —
Та виразніш про давню муку
Могила мовить самотна...

Я чую дух святої сили
Під тим проречистим хрестом,
І до величної могили
Я прихилиюся чолом.

Та не кладу вінець терновий, —
Хоч муки тяжкої були, —

Не буде це й вінець лавровий,
Емблема бучної хвали, —

Я положу барвінку вітку,
Хреста я нею обівю,
І польову кладу я квітку,
Зірвану в близькому краю.

Тарасе, батьку! ти вгадаєш,
Де квітка тая процвіла,
Красу журливу пізнаєш,
Що в краю рідному зросла.

То "сон-трава", що на могилах,
Тобою вспіваних, буя,
Де ти витав на тихих крилах,
Де думка плавала твоя!

після чого наступали репресії з боку чеського уряду. Траплялись випадки, що після таких виступів приходило урядове розпорядження: таким-то особам залишити Закарпаття. Прикладом може послужити виселення проф. Леоніда Бачинського, який був провідником українського Пласту.

Крім того чеська держава давала субсидії протилежному таборі "Т-ву Духновича", щоб його посилити і тим самим дати змогу каламутити воду в мовному питанні.

Управа Союзу Українок на одному зі своїх засідань запланувала організувати жіночий з'їзд цілого Закарпаття, щоб заманіфестувати свою національну зрілість та силу. Скликано ширші сходини Союзу Українок, на яких винесено рішення запросити наших відомих та заслужених жінок Галичини: сенатрку Олену Кисілевську, голову Союзу Українок посолку Мілену Рудницьку та загально відому Ірину Павликовську.

Підготовлялись ми до з'їзду майже цілий рік. Найбільша заслуга в підготовці та переведенні з'їзду належить Хариті Кононенко, яка була його промотором. Всі ми теж працювали інтенсивно. Важливу роль в звеличанні з'їзду відіграло наше свідоме учительство.

У переддень з'їзду прибули представниці жіночого руху зі Львова: сенаторка Олена Кисілевська, голова Союзу Українок посолка Мілена Рудницька і Ірина Павликовська. Хоч похід був призначений на 10-ту годину ранку, то в день з'їзду вже від години 5-ої вранці напливали маси народу з усіх кінців Закарпаття.

Не грало ролі віддалення, бо багатьом прийшлося їхати кінями майже дві доби.

Точно о 10-ій годині перед полуднем кількатисячна маса українського жіноцтва в національних одягах, що характеризували ношу даної околиці, вирушила походом з парку (який знаходився поза містом), маршуючи через ціле місто до будинку Т-ва "Просвіта". Картина була величавою і надзвичайно

мальовничою, бо тут ми побачили строї цілої Соборної України, як також ношу всього Закарпаття.

Похід відбувся в такому порядку: попереду йшли дві духові оркестри, за оркестрами три гуцулки, які несли прапори, за ними йшли наші визначні гості зі Львова: О. Кисілевська, Мілена Рудницька і І. Павликовська в супроводі управи Союзу Українок Закарпаття. За ними їхали алегоричні вози, а далі йшли пластунки й дівчата в національних одягах зі всієї Соборної України та великими групами жіноцтво Закарпаття в ноші своїх околиць — починаючи Гуцульщиною і кінчаючи Верховиною; закінчували похід представники цвтралі Т-ва "Просвіта" з усіма своїми філіями в товаристві своїх родин і решта публіки. Дефіляда тривала майже дві години. Мешканці на вулицях приглядалися цьому величавому походу, бо жіночі з'їзди за весь час існування Закарпаття ніколи не практикувалися — подія ця була сенсацією.

Закінчивши похід делегатки і жіноцтво заповнили по береги просвітнянське кіно, яке вміщувало більше як дві тисячі осіб. Заступниця голови СУ Ірина Невицька привітала з'їзд. Склала найсердечнішу подяку дорогим представницям жіночого руху з Галичини, як також зачитала писемні привіти, які наспіли від різних українських організацій та установ місцевих і заграничних.

Завершили з'їзд промови наших гостей з Галичини: першою промовляла сенаторка О. Кисілевська, слово якої присутні переривали бурею оплесків, а коли промовляла голова Союзу Українок М. Рудницька, відома всім, як надзвичайний промовець, оплескам не було кінця. Таку змістовну й патріотичну промову рідко коли можна почути. Навіть призначений урядом поліцейний інспектор Калиняк, заслухавшись у промову, не зупиняв Мілену, коли вона згадувала про приналежність Закарпаття до Соборної України. На закінчення дуже добре опрацьований фінансовий звіт зачитала І. Павликовська. На жаль, це був перший і останній з'їзд Союзу Українок Карпатської України!

На основі статті з журналу "Промінь".

OUR LIFE

Monthly, published by Ukrainian National Women's League of America

VOL XVI

MARCH-APRIL 1984

IVANNA ROZANKOWSKY

ARCHIVES OF THE UKRAINIAN WOMEN'S EQUAL RIGHTS MOVEMENT.

The women's movement for equal rights in American began at the onset of the 19th century and set a broad goal to permeate every aspect of the existing social structure. Dependent upon changing economic, political and social conditions, the movement saw periods of dormancy as well as renewed activity. Its history, growth, achievements, hopes and aspirations, were duly recorded in the writings of women who pioneered and served its cause. It was further reflected in biographies of such noted persons and detailed in the press throughout the years.

The mid-1960's saw a vigorous rebirth of the movement, its debates achieving permanency in countless books, on pages of magazines and newspapers. All the available data concerning women's equal rights movement in America is well documented and readily available. Many institutions of higher learning, among them the prestigious Smith College, have designated special sections in their libraries addressing this issue.

The time has come for us in the National Women's League of America to take stock of our modest collection of information pertaining to the history of the Ukrainian women's equal rights struggle. Our sources are limited, yet an all out effort must be made to gather all available data. Our primary source, our native Ukraine, is out of our reach. Much valuable information has been lost there during the two wars and their aftermath, unintentionally or by design. In Ukrainian communities scattered around the world today, printed materials which appeared between the turn of the century and the Second World War are hard to come by.

Without doubt there are individuals who have in their possession periodicals, pamphlets, newspapers, and books which would add immeasurably to the historical data we so sorely lack. It must be realized that only a concentrated, unified effort can shed a true perspective on the great achievements of Ukrainian women in their struggle for equality.

In retrospect of historical activity, one hundred years is a relatively short span of time. Generations succeed generations, passing on remembrances of important events, important people. To this end personal memoirs, letters, photographs and other memorabilia are also a vital source of information pertinent to our search. One by one our elders pass away, many who were activists in the women's equal rights forum, yet leave no written record of their participation. Sometimes, by chance, a child or grandchild of such a person will divulge a bit of history the mother or grandmother had told. By pinpointing these illusive sources, invaluable information

can be gathered.

The contributions of Ukrainian women to the cultural and social growth and development of the Ukrainian nation is largely omitted, or at best fragmentally mentioned in the hallowed pages of our historical volumes. The Ukrainian Encyclopedia devotes only three pages to the women's equal rights endeavor, while detailing the history of youth organizations throughout eleven pages. The English version of the Encyclopedia makes no mention of the women's movement at all, except for summarily listing a few women's organizations in the general text. Sketchy information, partial biographical data and unfulfilled historical input has obviously served as the source for the encyclopedia researcher. While many may fume at this state of events, the underlying cause of this factual void in our publications is the lack of a compiled, detailed history of the Ukrainian women's equal rights movement.

Libraries offer many books dealing with women's struggle for recognition and equality in various countries of the world - nothing is mentioned about Ukrainian women. It is our fervent hope that the much awaited work, in English, by Marta Chomiak, recounting the history of the efforts of the Ukrainian women to achieve parity in the social structure, will serve as a fountain of information and reference. It should also be noted that various Ukrainian publications contain articles written by women activists - these writings should be compiled and published collectively. Many of these articles should be translated into English.

In biographical texts, English or other languages, Ukrainian women leaders, heroines, writers, artists and scholars are not mentioned, although women of other nationalities are noted. In 1972 UNWLA formed a committee responsible for gathering biographical data concerning notable Ukrainian women from the earliest periods of our history. A large quantity of material was collected, but professional expertise was lacking to make proper use of it. Surely the time has arrived when such an undertaking could be realized.

The jubilee issue of OUR LIFE magazine contains a storehouse of literary contributions taken from various periods in the history of Ukrainian women's pursuit of equal rights. Some writings may be remembered, others are gems only recently rediscovered, yet never published. They mirror the past with shining examples of noble aspirations and achievements, while setting guidelines for future generations of Ukrainian women to follow.

Translated by M. Baczynsky

WOMEN'S HISTORY

When I began researching women's movements among Ukrainians, some seven years ago, I expected to find a feminist and a socialist women's movement of small significance and marginal importance. I presumed the Ukrainian women's organizations would be patterned on those of the better known Austrian, Russian or even German women. I was even less ready to see in operation a concept of pragmatic feminism than its own practitioners had been to articulate it. The inability to recognize their own originality had been another important realization about the Ukrainian women that had become apparent only after I sifted through reams of papers spanning the whole spectrum of organizations from the Catholic Church to the Tsarist police. Ukrainian women, busy with their work and often struggling for survival, did not analyze their own significance. Ukrainian men, often hard at work asserting their own position, overlooked the women.

Generally, feminism is defined as the product of an articulate, educated middle-class constituency, its goals being the acquisition of legal equality, educational opportunity and the right to participate in the political process. The Marxist-socialist women's movement beginning in the 1890's aimed at economic and social emancipation of society, lashed out against capitalism and the patriarchal family, and a *priori* spoke in the name of the workers. But it too was the product of the articulate and educated, if not the middle class, then of the upwardly mobile *intelligentsia*. It too reflected the aspirations made by the articulate on behalf of the inarticulate masses.

Ukrainian women fit into neither of these categories of women's movements. Yet between 1884 and 1939 organizations of Ukrainian women developed in all political states in which Ukrainian women found themselves — the Russian Empire, the Austrian Empire, Poland, Rumania, Czechoslovakia, Austria, Germany, the United States, Canada, and Soviet Ukraine. Sometimes, some of these women denied being feminists while being very much involved in organizations promoting women's autonomy and in community action. My research has led me to posit the existence of a pragmatic, practical feminism, which its practitioners did not articulate, yet one which would soon emerge among the "third world" women. Because Ukrainians functioned largely within a European context a parallel of this type was not readily apparent; in fact it was overlooked.

The most interesting of the many characteristics of the Ukrainian women was their involvement in grassroots community life. Divided among different regimes and subjected to varying degrees of discrimination, the women, often independently of each other, developed

similar forms of community action as a response to the needs at hand. Yet when they confronted their status as women they did so within the categories and ideologies they knew, which were the same which existed in contemporary Western Europe — feminism, socialism, philanthropic activity. Precisely because they were not socialized into ideological thinking, the women did not realize the originality of their brand of feminism.

Despite the different political and social systems under which the Ukrainian women found themselves, they independently gravitated toward "pragmatic feminism." It is characterized by practical self-help, by a lack of interest in the theory of feminism, very little discussion of sex, and an ability to adapt to existing institutions. The real goal of the women's organizations and activities was economic, social and cultural progress. They functioned within the parameters of existing societies. For the most part they did not question the family unit, only argued for greater power and importance of the women in it. The realities of their existence made the major strivings of nineteenth century women — higher education and suffrage — secondary to the problems facing their own societies — illiteracy, low-yield agriculture, land shortage, inadequate hygiene. The women grappled with them. They were not "problems," or "issues" to be discussed, but day-to-day matters which confronted them.

Striving for the same opportunities males had in upwardly mobile societies was not appropriate for these women. Nor, but for some exceptions, were these women revolutionary or consciously socialist. The major feminist among Ukrainians, Kobrynska, who also was a socialist, was the first person to argue with the socialist that socialism without feminism would not change the patriarchal attitudes of men toward women, even if it succeeded in changing the economic system. This prophetic argument found no sympathy among Ukrainian socialists, none whatsoever among the socialist women of Europe, and Kobrynska herself failed in gaining a following among Ukrainian women. Ukrainian women did not want theory, as brilliant and as original as it might be; they wanted action that would be of immediate benefit to themselves and their families. They thought themselves a part of the family, clan, community, a larger entity which gave them meaning, even if it circumscribed their freedom. Women in non-industrialized societies are more likely to join these types of women's organizations, rather than the openly feminist or revolutionary ones.

Women are not used to seeing themselves primarily as a key part of a broad society. They tend to defer to men, accept roles that are ascribed to them and, failing to articulate the rationale of their functions, do not inte-

THE FUTURE OF THE UKRAINIAN COMMUNITY

- *Is Knowledge of Ukrainian language crucial to the Ukrainian cause?*
- *What is the Ukrainian cause?*
- *What role, or function, does the Ukrainian community serve?*
- *What future does it have in this country?*
- *Will our youth take an active role in our community life, or will they fade away?*

These questions, among others, need to be examined if we want to influence the future course of our communities. One way to raise the level of consciousness is to create opportunities where we can come together to share ideas, and understand one another's point of view. Such an opportunity had been created once before at the Ukrainian Women's Conference held at Soyuzivka in 1982.

The Ukrainian National Women's League of America (UNWLA), as an active member of the Ukrainian Community, wants to create another such opportunity for the exchange of thoughts and concerns about the future of the Ukrainian community. Therefore, it is organizing a panel/workshop, to be held during its convention, in May, to address these issues. Three hours have been scheduled for this session. The UNWLA cordially invites and encourages the public, especially our youth, to participate and express their views.

The XX Convention of the UNWLA will be held this year at the Grant Hyatt Hotel in New York from May 26th through May 28th. The panel, entitled "The Future of the Ukrainian Community" is scheduled for Sunday, May 27th. At the request of the Executive Branch of the UNWLA, a committee has been formed to plan this panel. It consists of members and non-members of the UNWLA. The committee is chaired by Nadia Nynka, past

grate the organizations of women into the broader context. Ukrainian women developed their unarticulated pragmatic feminism because they did not share the Western European middle class ideal of mothering and domesticity. Grounded in a rural society, the women had no identity problems. The realm of the private flowed into that of the public, since the public was the readily identifiable community and not the abstract state or political forces. The women realized the social function of motherhood, and quickly grasped the interconnection of the individual life with overall community concerns. They also seemed to grasp ideals of national solidarity and community toleration. In their practicality they avoided theoretical analyses and even the label feminist.

But as their participation in community affairs expanded they were forced to confront the woman issue and the discrimination against women. They were thus forced into a defense of feminism, even if not into its articulation. But the education the women received, in turn, socialized them into the existing cultural values of

"TEEN" COMMANDMENTS

1. Don't let your parents down, they brought you up.
2. Choose your companions with care, you become what they are.
3. Be master of your habits or they will master you.
4. Treasure your time, don't spend it, invest it.
5. Stand for something or you'll fall for anything.
6. Select only a date who would make a good mate.
7. See what you can do for others; not what they can do for you.
8. Guard your thoughts; what you think you are.
9. Think — let your conscience be your guide.
10. Remember — you were placed on this Earth for a reason. Do something to help another human being.

president of Branch 4, who had also chaired the program subcommittee for the Women's Conference held at Soyuzivka in 1982. Members of the planning committee are: Oka Hrycak, Branch 4, past member of the Women's Conference program subcommittee; Oksana Bokalo, past president of Branch 4; Lesia Kachmar, member of Branch 4, a panel speaker at the XIX Convention of the UNWLA; Myroslawa Wanio, past president of Branch 18; and, Zenia Brozyna, a panelist at the Women's Conference (Schools and Youth Organizations).

The planning committee is mailing questionnaires to a cross-section of the Ukrainian community. Watch for it in the press as well. Its purpose is to gather information as to how people feel about their Ukrainian heritage, the role they play in the community, and what action is needed in the future. The results of the survey will be one of the things discussed during the panel.

Please keep May 27th open, and plan to attend the panel discussion. In fact, plan to attend the entire convention, because your input is vital to the health and growth of our community life.

the society and prevented them from analyzing what was original in the women's experience. In other words, once the women became members of the community, many of them began thinking as the intelligentsia did. Hence, they failed to realize the true contributions of women.

Women engaged in community action generally are uncomfortable with ideological constructs and ideological rhetoric, or, conversely they accept it without realizing the differences between their practical, effective work and sloganeering. For the most part, they also refrain from using the term "feminism" to characterize their work, which they see, correctly, as being community and not women-oriented. The study of Ukrainian women, concrete and detailed, permitted me to generalize the existence of what I call "pragmatic feminism" which has ramifications and usefulness outside the study of the Ukrainian women themselves both in analysis of societies and the study of their history.

THE WAY THEY WERE

by Alexandra L. Riznyk

E. L. had, that day, shopped at the grocery store, the bakery, the butcher shop and the vegetable market. She had swept, dusted and mopped the apartment, ironed the girls' middy blouses for school assembly day and washed and ironed her work dress. Now, she gave her family an early supper (Papa would wash the dishes), put up A.'s hair on wire curlers, then she washed herself and put on her new crepe dress pinning on her Christmas gift cameo. After checking a number of small packages and adding them to a large bag containing Ritz crackers, a package of cream cheese and a tin of anchovies, after some words about school work and sleep time, E.L. put on her hat and coat and left the Bronx apartment for the downtown Manhattan subway.

J.B. put the last card in the file and covered her typewriter. She washed her hands, checked and fixed her make-up, wrapped a small bottle of cologne and added it to a number of small packages in her large bag. On the way to the downtown subway, she stopped at a cafeteria for a sandwich and coffee and at a liquor store to purchase two bottles of wine.

M.C. left the family business shortly after lunch this day. Her husband would tidy up and close the shop in the evening. On the way home, she stopped at the neighborhood grocery store for tomorrow's lunch items. At home, she started supper, greeted the girls home from school and sat down for milk and cookies. While her supper cooked, M.C. ironed the girls' school uniforms she had washed the night before and listened to the recital of that day's school happenings. She consumed part of her supper (the girls would eat with Papa and would clean up later), washed, dressed, and wrapped a number of small items. All ready to leave the apartment, she remembered the babka she had baked the night before. She added the wrapped babka to the packages in the big bag and, after last minute instructions to the girls, left for the downtown subway.

The three Soyuzanky were on their way to their Branch Christmas party. They were bringing small gifts for special friends, to be put into the St. Nicholas' sack, and their contributions to the evenings' refreshments.

Were these feminists following the tenets of the N.O.W.? Hardly since the N.O.W. wasn't thought of for another 40 years. Were they intellectual professions seeking social contacts on their own level for intellectual stimulation and professional advancement? No, because these were immigrant housewives who, for the most part, had only elementary school educations. Were they intelligent, liberated women aiming to get together with other women like themselves to share mutual interests and moments of relaxation? Yes, they were!

Strong in mind and character, these early Soyuzanky worked shoulder to shoulder with their spouses to establish families, raise and educate offspring, build

Олександра Різник Aleksandra Riznyk

churches and found organizations. In their homes, they maintained the customs and traditions of their faith and nationality, instilled in their children a love and respect for the culture of their forefathers. The boundless enthusiasm of these women overcame any barriers of language. At a Federation of Womens' Clubs luncheon, not one hesitated to go up to the guest speaker, Indira Gandhi, introduce themselves and welcome her. The Womens' Auxiliary Of the Ukrainian Democratic Club never had more tireless workers in any political campaign. This group eventually became Branch 4 of U.N.W.L.A. Unabashed by their broken English, these charming ladies would converse easily with an assemblyman, a councilman or a judge. During protest demonstrations at Soviet or Polish consulates, they buttonholed passersby or policemen in order to explain the reasons for the protest.

The Soyuz Ukrainok joined with other groups to observe national holidays and sponsor exhibits. Programs honoring Olha Basarab were typical of these joint ventures. Such events shortly became known as Sviato Heroyin to honor those women who gave their lives in the struggle for Ukraine's freedom.

The Interntional Womens' Exposition was another program in which the U.N.W.L.A. was a member of the sponsoring committee. Eventually, the U.N.W.L.A. took over the sole sponsorship. The branches worked hard and enthusiastically in preparing the exhibit and sale items. For each new year of the Fair's existence, the exhibits were updated and redesigned, and thousands of visitors learned about Ukraine and its culture. Preparing

for the Exposition took many hours of labor and consultation. Inevitably there would be differences of opinion with occasional hurt feelings, but the work went on with everybody contributing to its final success.

These were warmhearted, caring women. The Womens' Aid Society gave small sums of money (by today's standards) to members who were ill or in dire straits. This benefit program continued after they became Branch 3 of the U.N.W.L.A.

Every branch had a Welfare Committee which kept in touch with members who missed meetings or branch programs for whatever reason. They also visited sick members with small gifts and cheerful chatter. When the Ukrainian American Relief Committee was formed, Soyuzanky gave many hours of volunteer work, sorting and packing items for D.P. camps in Europe.

These were giving women. They gave of themselves to their community and to their organization. During the hard economic times of the depression years, their support of Soyuz Ukrainok did not diminish. Branch dues were paid and programs supported. During this same

financially bleak period, the branches collected and sent funds to Ukraine. Their brethren there were suffering cruel, monstrous oppression.

They were loving women. Their love for their organization translated into pride of membership, enthusiastic participation, support, and respect for their officers. A visit to the region by Pani Holova Lototska was anticipated with great pleasure. Dressed in their best, the Soyuzanky welcomed their president with smiles and hugs and responded warmly to her words. As in any group of people who work in close contact, there would arise occasional animosities or misunderstandings — but, as in any close knit groups, love overcame the obstacles.

Again, their love for the organization and concern for a resolution of the problem at hand for the good of the U.N.W.L.A., made it possible to clear the hurdles. The love and loyalty of these women carried the Soyuz Ukrainok through some of its most difficult years.

Those Soyuzanky and their attributes are sorely missed.

UKRAINE

NATIONAL WOMEN'S COUNCILS

In the Annual Reports of the International Council of Women: 1920-22, (pp. 152-154), there is a report on the work of the individual organizations which were members of the Ukrainian National Council of Women. The report was presented by Sofia Rusova and came out as a French publication. The text, which appears below, was translated into Ukrainian by Maria Cisyk.

The National Council of Ukrainian Women was organized after the Congress of Kristiania, in 1920. At present it includes all the Ukrainian Women's Organizations of Galicia (Ukraine) and in emigration in Vienna, Berlin, and Prague. These organizations consist of the following:

The Ukrainian Women's Union of Lviv includes approximately 10,000 members and 25 affiliated commissions. Their activities are greatly diversified: several groups are involved in improving the education of young girls; others are concerned with the care of infants and children, organizing orphanages and children's asylums; still others are involved in helping indigent women by establishing sewing shops and other types of jobs for women.

In order to increase its membership and raise more funds, the Council organizes concerts, soirees, and conferences. The Council published its own magazine called "Zhinochyj Vistnyk".

The Ukrainian Women's Union "Anna Barvinok" (Ukrainian writer) in Lviv runs a school for young girls and a teachers' seminary. The Union also organizes

preparatory courses for entrance into the gymnasiums (Galicia has no coeducational schools yet), courses for illiterates, and homemaker (home economics) programs; courses for training "directors" of kindergartens; and children's asylums. The Union's major concern is children's education.

This same group is also responsible for young girls' homes and runs "kitchens" for poor students. The Union members have access to a library established in Lviv where the conferences are often held. The Union has started to publish literary and educational books; organizes children's parties and plays; and takes a very active part in the national activities.

At the start of the war in 1914, the Union scored a major victory for the Ukrainian people, whose country was among the first to suffer the ravages of war, by organizing a training program for the medical corps.

Although the war interrupted the growth of these programs, the Union survived the hardships imposed by the war to arrange, in 1917, a spectacular exhibit of national arts and crafts. Today, this union is one of the most active in Ukraine.

The Society of Children's Asylums, with the help of the clergy (Uniate Church) established 18 asylums for the children of impoverished parents for war victims. The most beautiful asylum was founded in Lviv with the help of the Archbishop of Lviv.

There is also a Society of Students in Lviv, organized to ensure assistance for the members and to improve educational opportunities.

The Medical Society, founded in 1918, offers aid to mothers; helps impoverished mothers-to-be during their

EDUCATIONAL COMMITTEE

Ukraine

The Ukrainian National Council of Women, headed by Sofia Rusova, was founded in 1919 in the city of Kamianets-Podilskyi, which at that time was the temporary seat of the Ukrainian government. A Ukrainian delegation attended the first post-war meeting of the International Council of Women which was held in Kristiania (present—day Oslo). In the report issued in 1920 by the ICW on the occasion of the sixth quinquennial meeting held in Kristiania, covering the period 1914-1920, there is a short historical essay written in French by Dr. Maria Zarchi, secretary of the Ukrainian National Council of Women, on the status of Ukrainian women from ancient to modern times. Dr. Zarchi also took part in the Educational and Public Health Committees. Below is the text of her reports.

Mme. Serge Zarchi, Secretary of the Ukrainian Council of Women gave the following Report:

When the Ukrainian Independence was proclaimed in 1917, we were faced by difficulties with which very few countries in history had to struggle. Indeed, education had been very neglected in our country under the yoke of the Russian Tsars. There is a very well-known answer of Katherine II. of Russia to the Governor-General of Kiev, who complained about the fact that in his district so very few children attended school regularly: "But, my dear sir," said Katherine II., "you should be very pleased about it, for if the Ukrainian children did go to school neither I nor you would remain where we are." This policy has been faithfully followed since the time of Katherine II. by all Russian Governments in our country, whether imperialistic or bolschevistic. The

pregnancy; and cares for infants under three years old. In 1920, this group distributed, free of charge, 20,000 medicaments and disbursed 300,000 polish marks to the needy. The Society also published books on public hygiene, birth control, and children's care and organized a Ukrainian library for children and young adults.

I will not expound on the other Ukrainian Women's groups in Galicia — they all work along the same lines and are dedicated to furthering national culture and improving the education of children and youth.

The Ukrainian woman in exile also plays an important role despite the difficulties imposed by emigration. The principal organizations are found in Vienna and Berlin. The Alliance of Ukrainian Women in Vienna was organized in 1920. At present, there are about 100 members. These women are dedicated to fighting for equal rights for women at all levels — economic, social, and political — and, in pursuit of this goal, they work to prepare women for administrative careers; to elevate women's interests and involvement in social and political issues; and to defend throughout the rights of the Ukrainian woman. The Alliance includes women from all social levels and political environments. Its work is predominantly humanitarian and social and the Alliance is a member of different national organizations.

Bolschevics tell us, "Yes, of course we are in favour of everybody being educated, and we should very much like all the population to receive complete instruction, but we are very sorry we cannot create new schools or even keep up the olds ones, for we have no money." For those who know the financial state of Bolschevics this is clearly seen to be only a pretext.

PUBLIC HEALTH COMMITTEE

THE SANITARY CONDITIONS IN UKRAINE SUBMITTED BY MME. SERGE ZARCHI, GENERAL SECRETARY OF THE UKRAINIAN NATIONAL COUNCIL OF WOMEN

Typhus is being carried westward from Poland and Galicia by an "unceasing stream of immigrants," says Mr. Balfour in an appeal on behalf of the League of Nations to the Governments' signatories to the League for £250,000 to fight the disease.

May I be allowed to draw your kind attention upon the distressing sanitary conditions which are at present prevalent everywhere in the Ukraine. We learn from official sources that typhus is spreading rapidly all over the country. Mr. Odryna, the Minister of Health, and Mr. Vianlov, the President of the Ukrainian Red Cross, are among the victims of this deadly scourge. In Kamenetz-Podolsk alone there is an average of 500 deaths daily. The need for foreign sanitary assistance becomes more urgent every moment. I am quoting below some eloquent facts from the report by Major Lederrey, Member of the International Red Cross Society. In October, 1919, he tells us, 30 per cent of the Ukrainian army were victims of exanthematic fever, and 60 per cent of "typhus recurrens." Moreover, the civilian population were in the same unfortunate sanitary circumstances as the army. For instance,

To increase the efficiency of its members, the Alliance works in several sections: Science and Culture, Press and Propaganda, Assistance to Ukrainian emigrants in Vienna, and Assistance to Children. The section concerned with helping Ukrainian people (a separate group of the Alliance) works specifically with supplying assistance to regions of famine in Ukraine. They solicit the support of all women, regardless of nationality, in support of their goals.

The Alliance of Ukrainian Women in Vienna has connections with all national and international women's groups in Vienna and in Galicia (Ukraine); its president is Mrs. Zhuk.

The Alliance of Ukrainian women in Berlin was established in the autumn of 1920. Its goal is to unite all Ukrainian women scattered throughout Germany. It has connections with different German women's groups and works to help Ukrainian prisoners of war. The Alliance has established connections with the League for Peace and Freedom, the B Red Cross, and the Society of Nations. At present, the Alliance is working to establish a gallery to exhibit and collect the works of Ukrainian artists in Berlin. The president of the Alliance is Miss Mirnaja.

Sophie Roussova

President of the National Council of Ukrainian Women

last October in the Province of Podolia, which numbers about 4½ million inhabitants, 60,000 people were attacked by exanthematic fever and 80,000 by "typhus recurrens."

These statistics speak for themselves. But the number of victims instead of decreasing, on the contrary becomes larger every day. Besides the above-named diseases there have been also many cases of enteric fever and cholera with a very high percentage of deaths (56 per cent), and even a few cases of Asiatic plague have been recorded lately. It is needless to point out how quickly epidemics of this kind spread over a vast area, and how dangerous the neglect of sanitary conditions in Ukraine may be to the whole of Europe.

In Galicia, too, the epidemics are spreading very rapidly. According to official communications 22,583 cases of exanthematic fever have been recorded between 1st Nov. and 6th Dec., 1919. It is no wonder, then, that under such circumstances one often comes across houses and even whole villages which are entirely void and whose inhabitants are all dead. Those who are still alive have no forces left to struggle against this scourge. Besides, the struggle becomes impossible owing to the lack of medical staff, among whom 20 per cent have fallen victims of those terrible diseases, and the situation becomes even more desperate by the scarcity of sanitary materials, hospitals, establishments for disinfection, clothes, bandages, and drugs.

This deplorable situation has resulted from many causes.

1. Ukraine, and especially its western part, has been for the last six years a huge battlefield.

2. In many provinces whole villages are ruined and burned, so that the population is obliged to live in huts or in trenches.

3. During last year all prisoners returning home either from east to west or *vice versa*, from west to east, passed through Galicia, and contributed to a great extent to the spreading of epidemics.

4. In Galicia the many kinds of prisoners of war are also a very favourable ground for the development of such diseases, these camps are from every standpoint very poorly organized, and, owing to the lack of clothing, to dirt, to the absence of disinfectants, they tend to increase epidemics among inhabitants.

5. The continual requisitions of food by the enemy troops, the impossibility of tilling the soil on account of the military operations, the unsuccessful harvest of last summer, all these have brought to the population extreme misery and famine, and made it more difficult in this way for the weak and insufficiently nourished constitutions to resist epidemics.

The ridiculously small number of hospitals cannot possibly take in all patients, and besides, even those who have been lucky enough to be accepted by hospitals (if one can call it luck) receive no medical assistance. Very often, owing to the lack of sanitary appliances, one finds in hospitals patients lying on the floor frequently without cover, without clothing, and sometimes without bandages. But even these most unsatisfactory hospitals are reserved for soldiers, prisoners of war, and politically interned people. The civilian population cannot boast of so much. The civilians have no hospitals, no doctors (there is *one* doctor to every 20,000 or 30,000 inhabitants) no medicaments, no clothes, no shoes, no soap, not even the necessities of life. The whole country is a vast fighting area where one meets with hundreds of invalids and children without home or any means of existence whatsoever. The institutions for children which exist at present are all full and cannot either feed or clothe their own inmates. It is no wonder that under such conditions infantile mortality reaches, in some regions of Ukraine, up to 80-90 per cent. In Ukraine, which was rather a prolific country in peace time, one can walk now for miles and miles without meeting a child.

The Health Section of our Council has been trying to improve conditions, but what can we do when we have no products? For instance, in the orphanage of Chevchenko at Vinnitza, which we have taken under our protection, we found that before our arrival there the children had for a whole week only dry bread and water, which certainly is not the recommended food at that age. I could quote you hundreds and hundreds of examples like this, but lack of time prevents me from doing so; therefore, I shall be at the disposal of anyone who wishes to have more details tomorrow at the Storting.

I will only add this: I presented this report to the International League of the Red Cross Societies in Geneva, but the only answer I could obtain from them was that they were unable to send any help to Ukraine at present; firstly, they could not send any medicaments, for they could not deal officially with our Red Cross. It seems that according to their rules they cannot deal with any Red Cross which they have not recognized officially, and they cannot recognize the Ukrainian Red Cross before the Ukraine has received official political recognition. I will not comment on this, for a question of red tape seems to me out of place when thousands of people are dying. My second proposition, that if they cannot deal with our Red Cross they should send over to Ukraine their own medical contingent, was met with the reply that Ukraine was at present in too chaotic and too dangerous a state to think even of doing so.

But, from my own observations and information, I do not think this objection valid. It is certainly possible to send over a medical contingent to Ukraine. I confess it is difficult and perhaps even dangerous, but it is not impracticable. The terrible sanitary and economic conditions in eastern Galicia and in Ukraine call for the help of the whole civilized world, because the inhabitants of the country, being ruined and weakened, cannot fight alone all these calamities. We appeal to you, sisters, from all parts of the world, and we trust that our appeal will not be made in vain, for as our dear President, Lady Aberdeen, has pointed out, women's sympathy has always been associated with every just cause. Apart from the danger which I have already pointed out of these diseases spreading to western Europe (for epidemics know no political frontiers), it is unfair and impossible for the rest of humanity to remain indifferent to the dying of hundreds of thousands of their brethren.

The XX Convention of the UNWLA will take place on May 25, 26 and 27-th, at the Grand Hyatt Hotel in New York City. During the Convention, a panel/workshop will be held entitled "The Future of the Ukrainian Community". This three hour workshop is scheduled for Sunday, May 27th. The goal of the workshop is to discuss the problems that face our community's future, and to consider possible solutions. Most importantly, the goal is to consider ways in which we can attract younger, well-qualified people to an active participation in community life.

We are asking all members of the UNWLA to circulate and advertise the article "Future of the Ukrainian Community", and the questionnaire, which are printed in this issue, and to get both members and non-members of the UNWLA to attend the Convention and the panel.

ДІВЧАТА-БОЙОВИКИ У РОЗСТРІЛЬНІЙ

ЗВІТ ВОЄННОГО КОРЕСПОНДЕНТА
ІЗ ГАЛИЦЬКОГО ФРОНТУ

Східня Галичина, 13-го серпня 1915.

Разом з нашими військами, що борються під командою польового маршал-лейтенанта Гофмана, стоять теж тепер в першій вогневій лінії і частини формації Українських Добровольців. Починаючи уже від московського осіннього пролomu, ці відважні й хоробрі галицькі добровольці змагались в тяжких боях в поході через Карпати, брали участь в оборонних діях зимою, а коли рванулась вперед наша офензива, вони по кривавих днях під Болеховом і під Галичем пішли також на схід. Любов і пошана йшла на зустріч тим, переважно з студентів університету зложеним їх частинам, які покладали особливі заслуги своєю, серед незвичайно тяжких обставин веденою, розвідно-стежною діяльністю.

Їх легко розпізнати, попри їх жертвенну хоробрість, ще й по синьо-жовтій кокарді, яку носять на своїх шапках.

Одною з особливостей цих відділів є надто те, що в склад їх входять одягнені в регулярні, польові уніформи дівчата, які виконують польову службу під кожним оглядом на рівні з мужчинами. Вони носять кріси, вони склали вояцьку присягу, їх підносять у військових степенях, вони одержують бойові відзначення. За міжнародним правом вони є вояками так само, як і мужчины; ми також визнаємо за регулярних вояків тих російських жінок, що воюють в правильних, вояцьких уніформах.

Сьогодні мав я довшу розмову з одною з цих українських дівчат — панною Софією Галечко. 24-літня п. Галечко є студенткою університету; вона блондинка, незвичайно дівоча, з делікатно викроєними чертами лица, дуже поважна і дуже гарна. Вона одіта в простий, дещо уже надшарпанний польовий стрій, з крісом на рамені, має на ковнірі відзнаки старшого десятника, на грудях медалю хоробрости. Від початку війни в полі, була на протязі року всього 9 днів хворою і почувається, за її власним висловом, зовсім добре. Молоде дівча є родовитою львов'янкою, студіювала в Грацу німецьку й слов'янську філологію, а з вибухом війни пішла враз з іншими галицько-українськими добровольцями у війну, "бо не могла залишитися дома, чуючи, що тепер усі мусять виступити". — Колись, ще й у вісімнадцятому столітті, заборонено було під загрозою кари смерті, вступати жінкам до українського війська, до "Січі", назву якої ці відділи тепер носять. "Та під цю пору вже ніщо нас не здержує" — заявляє з усмішкою молода дівчина.

П-на Галечко була піднесена за заслуги в стежній службі до степеня старшого десятника (підхорунжого!), а пізніше відзначена срібною медалю хоробрости. Під Гусним продерлася вона зі своїм відділом, яким командувала, аж поза лінію російських окопів, щоб простежити і вияснити ситуацію. Під Синевідськом теж провадила вона стежу, за що одержала відзначення.

Я вже стояла на порозі до докторату — каже вона, — та тепер це мусить бути відложено на час пізніший.

Її руки залишилися ніжними, жіночими, в її очах пробивається незмінно якесь таємно-мрійливе одушевлення. І хоч війна триває вже більше року, лице її не змінилося так, як по більшій часті змінюлися очі і обличчя інтелігентних мужчин, які уже по місяцеві війни набирають цілком нового, особливого виразу.

Її приятелька Олена Степанів, яка від початку війни теж стояла в перших рядах, є в російському полоні. Олена також студентка Львівського університету. 19-літньою вона не тільки кинулась в боротьбу за українську справу, але була теж активною в організуванні добровольців. Вона була провідником стеж і незвичайно хороброю дівчиною, відзначеною за хоробрість медалю. Під Болеховом прикривала вона зі своїм невеликим відділом, аж до останнього моменту відворот інших частин; вкінці окружена москалями, попала в полон. Про її дальшу судьбу немає ще й досі жодної певної вістки.

В рядах тих відділів боролась ще панна Ірина Кузь, що теж має військовий ступінь старшого десятника. Вигляд цієї дівчини більш мужеський; вона високою й сильного росту, гарна, з коротко обтятим волоссям і сміливим зором. Ірина Кузь була аж до кінця учасницею дуже тяжких боїв за гору Маківку і доконала, за словами команданта її сотні, одної з найкращих бравур. У наступі вона прорвалася аж до російського скоростріла і одною, однісінькою ручною гранатою розбила цей скоростріл враз з його обсадою.

Анна Дмитерко, львівська студентка, Павлина Михайлишин, молода вдова і 17-літня Ольга Підвищоцька, що просто з семінарійної лавки пішла в поле, — усі вони борються рам'я об рам'я з мужчинами.

Про ці хоробрі дівчата знає ворог і поважає їх. Російський часопис "Голос Народу" розніс вістку про відзначення пань Галечко і Степанів. Вістка ця попала до російського часопису з обсаженого тоді російськими військами Львова. Наші дівчата інтересуються теж московськими жінками, які воюють по тамтій стороні. З якогось російського журналу повитинали вони собі фотографії двох таких російських жінок-вояків; одна з них, це молода

дружина російського офіцера, яка пішла у війну за своїм чоловіком і воює при його боці.

Українські студенти відносяться до цих своїх дівчат-борців зі зворушливою ніжністю. Вони в розмові з ними поважні і приятельські і навіть на момент не дають їм відчуття, що вони є дівчатами. Група, з якою ми зійшлися у лісі, серед здвигнених нею на індійський лад "вігвамів" (вона складається зі студентів: Мельника, Сушка, Дідушка, Черника, Семирозума і Берегуляка, з яких кожний має одну або й дві медалі), оцінює ролі цих бойових дівчат з незвичайною увагою і повагою.

Далека-далека від якоїнебудь неповажної думки, увихається між ними, з крісом на рамені і з мрійним виглядом, ця ясноволоса дівчина, немов би вона

силою ідеї, за яку бореться, мала свого рода лагідну але непоборну над ними владу.

Образ, настрої, дух цього невеличкого відділу є того рода, що зрозуміти це може тільки той, хто стріляється з тим віч-на-віч. Те, що комусь дома може видатися чимсь романтично-чудесним у війні, тут є зимною і кривавою дійсністю; питання, які могли би комусь насунутися дома, тут нікому не приходять на думку. Нестерпне і докучливе почуття огорнуло би кожного на думку, що в присутності цих дівчат могли би бути порушені інші справи, а не чисто політичного чи мілітарного характеру. Один погляд очей панни Софії, відсуває літами збирани міщанські жарти, чи дотепи.

СОФІЯ ГАЛЕЧКО

ТРЕТЯ ЧЕТА

ТОВАРИШАМ ІЗ МОЄЇ ЧЕТИ НА СПОМИН СПІЛЬНИХ ТРУДІВ І БОЇВ

Під Соколовом боротьба в повному розгарі.

Москалі заатакували праве крило. Стріляють гонведи і моя чета. Від часу-до-часу беруть участь у боротьбі друга і перша чети.

Більша московська сила підсунулася вночі й лягла в ярі перед нами.

Часом вузький яр порскне люто й закидає нас градом кульок. Часом зачорніють козаки на далекій рівнині.

За крісовим іде гарматній вогонь.

Відізвилися наші гармати. Сірий дим заслонив яр перед нами.

— Добре б'ють!

Що хвилини летить у гору їздець із конем — сіра, збита маса московських плащів і крісів...

Мої хлопці всміхаються вдоволені...

— А що, ходіть ближче, відхочеться вам воювати з нами!..

З-поміж хат, за якими крутилися козаки, блиснув вогонь.

Це московська гармата прокинулася і зачала балачку...

Перша граната впала за нами.

З картоплиння біля яру підносяться сірі тіні, йдуть до нас.

Кількадесятя кульок, і лягли знову на землі.

Тричі посилаю до четаря Каратницького по резервові патрони й тричі одержую відмову.

— Це тільки мені здається, що треба більше патронів.

Стріли щораз густіші. Біля кожного стріlvіконця багато лусок із патронів.

Вже не жду на прикази.

— Двох санітетів бігцем по патрони!

— Муніциjні вози вже за водою! — відповідають мені.

— Хотяй би в третьому селі!

Два стріlvці з червоним хрестом на рукаві біжать ровом на ліво.

Глухий зойк і сірий дим над нашими окопами.

Це російська граната перевернула один із наших скоро-стрілів і — з чемности — не експльодувала...

З-під розваленого окопу підносять присипаного зем-

лею, блідого на смерть, старого румуна, що стояв при скоро-стрілі.

Стріли щораз слабші. Втихають поволі.

— Що там, Кривицький?

— Патронів немає, пане четарю!

— Принести їх! — приказую другій четі.

Мої хлопці бліді, пригноблені, стоять при крісах.

Збудовський витягає нотатку й дере горячково листи.

За його прикладом роблять це саме й інші.

Тихо, тихесенько...

Тільки часом перелетить понад головою шрапнеля, або зойкне жалібна тонка московська кулька.

Зі сусідньої чети, ба, навіть зі сотень над самою Стрипою, передають останні патрони.

Знають усі, що коли тепер забракне тут муніциj, пропало все...

За хвилю прибігають санітети з трьома скриньками патронів.

Нам здавалося, що принесли найкращий обід, або й скриню зі золотом...

Не кинулися би на неї з такою радістю, як на ці малі лискучі шматки заліза...

Стріляють знову, поволі, спокійно! — Це "стара війна"!..

Присилають нам допомогу, тридцять мадярських новобранців, із якими годі розмовитися.

Тягну кожного за плащ і призначаю йому місце.

Кладу кріс у стріlvіконце й показую, що мають уважати, чи не йдуть москалі й стріляти!

Вони вперше в розстрільній, тому й невелика це поміч...

Сірі тіні зближаються щораз до нас...

Наша артилерія починає грати знову...

Перша граната паде сливе прямо в наші окопи.

Москалі так близько, що годі вже добре ціляти.

За першою гранатою йдуть чотири інші й порскають на нас землею.

— Бігом до телефону! — кричу до першого стріlvця, що стоїть біля мене. — Артилерія бере закороткий мірник! Нехай зараз стріляють дальше, бо повистрілюють нас усіх!

Стрілець, як пискавка перебігає попри мене й сліду-юча шрапнеля розривається уже перед нашими окопами.

— Бондього перепомили! — голосить хтось тривожну вістку між нами.

Наче б у відповідь на це паде з-заду, зі села Соколова, в наші окопи російська кналька.

Вслід за нею друга, третя...

— "Юж" є в Соколові!! — каже лясонічно, своїм лем-ківським говором, вістун Батейко.

Всі бліднуть.

Посилаю до Каратницького стрільця із донесенням, що москалі нас оточили, вже є в Соколові. Дістаю відповідь, що це, "наша розстрільна закручена в підкову і це певно наші кулі перелітають".

— Один на охотника в село, подивитися, чи є вже москалі!

Зривається Калиняк. Кинув наплечник, набив кріс і вискочив на окоп.

Вслід за ним посипались московські кулі.

Обернувся ще раз, глянув на нас і щез між хатами.

В окопах наших сусідів мовкнуть стріли, цілком втихають.

— Пане хорунжий, голошу слухняно, немає муніції! — стоїть передімною блідий зі страху маляр і каже по-німецьки.

— Тимошук, Гайоха! Скриньку патронів мадярам!

Біжать до сусідніх окопів і за хвилину починається знову горячкова безупинна стрілянина. Кулі летять зі заду, переду й з правого крила.

— Заслоняйтесь, товаришко! — кричить Фенюк.

— Пусте! — відповідаю і біжу на ліве крило чети, щоби скоростріл звернути більше направо.

— Пане хорунжий, доношу слухняно, не маємо муніції!

— Пане четарю! Куди стріляти, бо б'ють зі всіх боків? — питає Гайоха.

— Вперед! Про інше й не думайте! Це вже пропало!

Без слова протесту звертається до стрільвіконця і байдуже, з резигнацією, стріляє далі.

Кров палає у мене в жилах, лице пашить.

Дуже ясно розумію все... Позиція пропала, моя чета оточена, в потрібнім вогні.

Посилаю "звідомлення", однак і на це дістаю відповідь:

— Видержати!

Біжу на ліве крило до сусідньої чети й кричу:

— Завертати!

— Ще не було приказу! — блідий як смерть відповідає мені Мамчур.

Стріли щораз слабнуть. Вкінці втихають цілком.

Грובהва, страшна тишина... Кров ударяє мені до голови.

Перебігаю цілий свій відділ. Мовчки, з понуреною головою, стоять мої хлопці.

— Чому не стріляєте?

— Поручник гонведів заборонив стріляти. Кажуть, що москалі піддаються!

Вискакую на окоп і бачу щораз ближче сіру лаву москалів.

Ідуть, біжать, а зі заду за собою тягнуть скоростріли.

— Бити, хлопці, стріляти! Це зрада! Ідуть наступом на нас! — кричу що сили.

Кинулися хлопці до крісів і б'ють, стріляють без пам'яті.

Малий Білинський вискочив на окоп і заломив руки:

— Москалі на дротах, все пропало!

З нечуваним і страшним завзяттям та одчаєм прикладає кріс до рамени й стріляє.

За ним вискакують на окопи інші мої хлопці, бо через стрільвіконце годі вже стріляти, дострілу немає.

— Пане четарю! — прибігає стрілець Моклович. — Наші сусіди піддаються!

Одержую знову відповідь:

— Видержати!

Якась горячка опановує мене. Беру кріс і стріляю, як на стрільниці.

Набиваю, ціляю і автоматично потягаю за язичок.

Біля мене, без зойку, тихо, похилився на перегороду

Тимошук. Кров бухає йому зі шиї. Це перша жевота.

В селі сальви — ці відомі, московські сальви.

Біжу наліво. Дивлюся на перегороду, одну, другу, третю...

Ні живої душі.

Весь курінь відступив. Мене не повідомили про це.

Оставили зі сусідами, які піддалися москалям.

— Відворот одинцем! — приказую своїм хлопцям.

Зіскакують із окопів. Бачу, видовжується гусак: Семенюк, Кривицький, Гайоха...

Рій Батейка і Гаврицького ще стріляє...

Ці вже пропали...

Біжу далі, зіскакую на дорогу.

Кілька старих ополченців, які "маркирували" в селі, переділюють мене й моїх хлопців.

Кулі, як рій бджіл, що висипався в ясний, сонячний день, брешуть кругом мене.

Мені це чомусь байдуже...

Перебігаю між хатами й паду на дротяні перешкоди, які ми заложили, як охорону перед москалями.

Обвивачи зачепилися за дроти. Не всилі витягнути ноги.

— Еколе, еколе! — кричать два маляри, які люті на мене, що загородила собою одинокий можливий перехід.

Пхаються на мене. Падають на мене. Обвивачі друкать на шматки. Котимося в долину, в окопи... Рів із болотом.

Встаю і біжу далі.

Ноги щохвилини западаються в болото, плутаються у високій траві.

Не всилі я вже бігти. Іду щораз поволіше.

Недалеко від мене тріскає шрапнеля, не ранить мене.

Хочеться мені сміятися, кепкувати з неї...

Шувари щораз більші, болото глибше.

Наді мною знову глухий зойк. Яка ж я утомлена...

Якась мряка прислонює мені очі.

Передімною палі зіграного моста й каламутні, зелені філи Стрипи...

* * *

Збірка на битій дорозі зі Соснова до Ваги.

Числю своїх людей... — Один — два — три...

Якийсь жаль давить горло.

— Пане сотнику, голошу слухняно, трьох людей!

Перед очима стоять мені мої хлопці, на окопах, із крісами у руках, із горячкою та завзяттям в очах...

— Ви зі своєю четою вирятували цілий курінь! — кажуть мені стрільці.

— Ми вже всіх вас до одного мали за вбитих — додав Каратницький.

Дивно чомусь...

Ті самі люди, що недавно мою чету, найменших і наймолодших хлопців, дітьми називали й з погордою дивилися на них, тепер — із якоюсь дивною пошаною дивляться на тих трьох із моєї чети, які вирятувалися і з дивним притиском кажуть: — Це з вашої чети...

Сонність і якась смертельна втома оповивають мене.

Думаю, де я, відкіля я взялася тут... Бажаю пригадати собі слова команди та не всилі...

Іду до хати й кидаюся на долівку.

Хтось приносить мені трохи соломи й плащ під голову.

Неначе вже у сні чую, як у хаті говорять:

— Третя чета...

Літопис Українського Січового Стрілецтва. "За волю України". Історичний Збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви 1914-1964.. Видання Гол. Управи УСС, Нью-Йорк, 1967.

УВО-ОУН — 1920-50 РОКИ

Коли тому сто років наші бабуні підняли прапор змагань за рівноправність, то напевно ще не було видно, якими крутими шляхами піде фактичне включення жінки у різні форми її активності на різних відтинках життя; зокрема, які відповідальні і важкі обов'язки накладе здобута рівноправність у бутті все ще поневоленої нації. У драматичному руслі української історії боротьба за право на повну людську гідність, вільну творчість і всі інші людські цінності зразу ж пішла впарі зі служінням народові. Протягом цілого століття тільки форми й розмах цього руху мінялися, зростали й загострювалися відповідно до загальних національних вимог. Отож і участь жінок у визвольній боротьбі в рамках Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів — це не відірваний епізод трьох десятиліть, — тільки логічна й закономірна послідовність розвитку і змагу за життя на рівних суспільних позиціях у правах і обов'язках.

Повоєнне покоління жіноцтва, особливо молоді, перейняло ідейну спадщину співдії жінок у визвольних змаганнях і державному будівництві часу національної революції 1917-18 років. І безперерійно від постанов УВО, від початку 20-их рр., у західній Україні і за кордоном ця нова формація мала серед жіноцтва прихильниць і учасниць. Найвнимливішим свідченням цього і символом стала прапорна постать Ольги Басараб, яка серед страшних тортур не зрадила організаційних таємниць і згинула закатована польською поліцією у Львові 1924 р. Це був сектор розвідки в УВО, яка поставила собі за завдання бойовими актами протесту перед усім світом виявити непогодження українців з вирішеннями Версальського договору; реагувати на знущання і нищення українства окупантами; утримувати чуйність і готовність народу до безперервної боротьби за волю. Слідами О. Басараб пішли інші, в тому числі й зовсім молоді дівчата. В УВО поширювали нелегальну пропагандивну літературу, виконували розвідку службу, мали відповідальні допоміжні функції та готувалися до нових ризикованих завдань. Активність жінок на цьому етапі і в наступних роках, а особливо їх відважна постава в обличчі небезпек, — поступово, але дуже помітно впливали на симпатії і патріотичні настрої серед молоді і ширшого суспільства. Голосним був, наприклад, випадок арештування з переховуваною зброєю члена УВО Софії Мойсеович (Янів), 1928 р., яка в очах її молодих вихованок у Пласті стала немов ідеалом для наслідування. Ця сама "Зонка" виконала опісля важливе завдання, коли в 1934-35 рр. у розбитій організації не стало й Екзекутиви. Тоді у заїмпровізованій організаційній клітині, яка була наче перехідною Крайовою Екзекутивою ОУН, С. Мойсеович спричинилася дуже видатно до нав'язання порозриваних зв'язків. Постійно опікувалася в'язнями.

*Ольга Левицька-Басарабова
закатована у польській тюрмі в 1924 р.
Olha Levycka-Basarab
murdered in a Polish prison in 1924*

Під кінець 20-их і в 30-ті роки, з переходом визвольного руху на нові форми націоналістичних гуртків, а потім Організації Українських Націоналістів, — участь жінок дуже помітно і швидко збільшувалася, аж до школярів у Юнацтві. Тоді серед провідних людей першої половини 30 рр. визначну роль відіграла абсолювентка університету, географ Анна Чемеринська (Барановська), член Крайової Екзекутиви ОУН до часу, коли "всипана" у Варшавському процесі, мусіла перейти за кордон. На початках розвитку ОУН вона наполегливо працювала на відтинку організування й націоналістичного виховання дівчат. "Нуся" мала тонкий індивідуальний підхід до своїх вихованців, наголошуючи психологічні, ідейно-моральні цінності характеру. М. і. провадила невеликі нелегальні літні табори дівчат з виховною і політично-вишкільною програмою. Її ідейність і велика відданість підпільній роботі мала великий вплив на оточення. За кордоном вона мала відповідальні завдання в середовищі Проводу Українських Націоналістів (ПУН) за життя полк. Е. Коновальця і опісля під керівництвом полк. А. Мельника. На відтинку зв'язку з Краєм, у згаданому критичному періоді розвитку ОУН поляками вона, на доручення полк. Коновальця, нелегальними шляхами прийшла до Львова для налагодження організаційних справ, що завершилося створенням нової Крайової Екзекутиви на початку 1935 р.

Слід відмітити, що початки 30-их років позначилися також рухливою працею легальних націоналістичних гуртків, головню студентських, які ши-

рили націоналістичні ідеї серед молоді. Зокрема у Львові активно виявився гурток ім. Лесі Українки, де у доповідях і дискусіях вибивалися нові індивідуальності. Між ними були: Зенка Кравців, Віра С., Маша Головка (Шафранська-Логоза), Катря Зарицька, Марта Коренець та інші. Деякі з них проводили націоналістичне виховання і в тісніших підпільних гуртках.

Законспірована участь жінок на різних становищах в ОУН частково виявлялася при нагоді судових процесів по всьому терені. Зокрема, коли у зв'язку з атентатом на польського міністра Перацкоґо (1934) відбулися потім великі процеси у Варшаві і Львові, — унаочнилися відповідальні функції підсудних і свідків, а разом з тим їхня гідна й відважна постава. Це були: Дарія Гнатківська (Лебедеь), а далі К. Зарицька, Віра С., Дарія Федак і інші, популярність яких поширилась також на заокеанських поселеннях.

Не забракувало жіноцтва і в наступній окупації Галичини советською владою восени 1939. Настали нові умови у глибокому підпіллі, що готувалося до дальших змін у перебігу Другої світової війни. І знову були тут і наймолодші. Характерний і зворушливий спогад для історії ("Безупинний буревій", у Пропамятній книзі гімназії Сестер Василіянок у Львові, видання Наукового Товариства ім. Шевченка, 1980) залишила Любов Савчак-Коленська про свою подругу Ліду, яка оточена таємничістю, одного дня вибула зі шкільного гурту, очевидночки знищена ворогом. Жінки попадають у масові вивози і ліквідації, але інші у підпільній мережі, на тортурах, у слідстві та під судом далі відстоюють свої позиції. Для цього показовим є особливо спогад Л. К. "У сорокові роковини процесу 59-и" ("Сучасність", чч. 9 і 10, 1981). Тоді 11 дівчат засуджено до розстрілу, яким у смертній камері довелося вичікувати виконання присуду. Фактично розстріляна була "лише" одна — Душка Ковалюк; інших від таборів і заслань урятували воєнні події. А дехто і пропав зовсім. Та все ж з відходом Червоної армії і приходом німецьких займанців у західні області України було там революційне підпілля, і в ньому знов же невтомні й незламні українські підпільниці. І тепер у визвольних діях під німецькою окупацією ще раз стали на пости також ті, які несли вже в собі знам'я смертної приреченості.

Період з літа 1941р. помітний передусім ролею похідних груп та окремих визначних діячів, завданням яких було, посуватися за воєнним фронтом все далі і далі на схід, до Дніпра і дальших вітчизняних берегів. Одною з тих, що через труди й небезпеки скоро добилася до серця України, була поетка Олена Теліґа. А в лютому 1942 була вже розстріляна німцями. Цією ліквідацією знищено не лише редактора "Літаврів" та голову Спілки письменників. Таким чином знесено і пост, на якому Теліґа розпочала здійснювати національно-самостійницьке відродження підсоветських поколінь. Вихована на еміґрації, напередодні повернення на батьківщину вона стала членом ОУН і в секторі культурної й виховної праці при ПУН- політично готувалася до своїх завдань. Нову дійсність вона розуміла і залишилася вірною своїй настанові до кінця; Києва і свого посту

Олена Теліґа розстріляна німцями в Бабиному Ярі в 1942 р.

Olena Teliha executed by Germans in Babyn Yar.

Теліґа не залишила також тоді, коли безпосередньо усвідомляла небезпеку. І вона прийняла свою "гарячу смерть".

Пішли "на Схід" також жінки іншої формації ОУН, в похідних групах, з виховно-пропаґандивними

Наталія Винників, засуджена советським судом у процесі 59-ох, замордована німцями в Бабиному Ярі в 1942 р.
Natalie Wynnykiv executed by Germans in Babyn Yar.

завданнями та з дорученням організувати місцеве підпілля. Наприклад, Уляна Дида (Целевич-Стецюк) очолювала групу, яка діяла у Нікополі, де Уляна м. і. зорганізувала видавничий осередок для публікацій і передруків національно-усвідомленої літератури. У підпільно-організаційній діяльності на Криворіжжі арештували німці учасницю похідних груп робітницю Ганку Максимець і розстріляли її в лютому 1942. Розправилися німці за протинімецьке підпілля з двома іншими визначними членами ОУН, "смертницями" з советського процесу 59-и у Львові: 1942 р. у Бабиному Яру розстріляли Наталку Винників, і того ж року замордували в берлінській тюрмі Галю Столяр.

*Галія Столяр, замовдована в берлінській тюрмі 1942 р.
Halya Stolar, murdered in Berlin's prison - 1942*

Отож за німецького підпілля працювали жінки в ОУН у всіх ділянках. Та тут треба окремо наголосити постановя підпільного Українського Червоного Хреста (УЧХ), організатором і керівником якого була Катря Зарицька, а організаційним референтом у крайовому керівництві Ірина Козак. УЧХ був твором ОУН, і хоч із розгорненням дій УПА він працював у безпосередній сполуці з нею, то і для ОУН мав він не менше значення, головню за поновної окупації всіх українських земель советською Москвою; тоді й діяльність організацій і діячів УЧХ автоматично переходила у форми збройного підпілля. Тут треба додати, що разом із збільшенням населення особливо сільське жіноцтво співдіяло у важких завданнях УЧХ. Після арештування Зарицької на зверненні Воюючої України до еміграції з 1949 р. стоїть підпис нового керівника УЧХ — А. Шава-линська.

На особливе відмічення з організаційного погляду заслуговує також воєнна дійсність на Буковині, де за німецького володіння українськими землями під румунською адміністрацією українське

визвольне підпілля було жорстоко переслідване. Провідником ОУН на Буковині була знаменита організаторка "Мотря". Про неї написав Лев Шанковський: "її підпільна організація, що нараховувала хіба 80% дівчат, була зразком організованості та ретельності у виконанні, що могло здивувати і найбільш досвідчених підпільників" (цей приклад і деякі дані про учасниць похідних груп зачерпнуті з книги Л. Шанковського "Похідні групи ОУН", Мюнхен, 1958). Щоб не вийшла плутанина: мабуть під псевдонімом "Мотря" діяла також визначна діячка в Коломиї, керівник округи в Коломиї, що залишилася під керівництвом ПУН-у.

А взагалі в організаційно керівних органах були майже завжди співвідповідальними жінки. Це було в деяких округах і повітових керівництвах ОУН, а також і в крайових проводах. До вище сказаного додаю децю й про себе. Членом Крайової Екзекутиви я була від 35-го р. майже до вибуху війни; 1941-го у Крайовому проводі ОУН під керуванням Романа Шухевича—"Тура" на Західних окраїнах українських земель поза межами СРСР; у Проводі ОУН за протинімецького підпілля 1943-44; з повноваженнями від Проводу ОУН в Україні виїхала я за кордон. Провідником протинімецького підпілля у Дніпропетровщині і в Криму була інж. Катерина Логуш. З рядів ОУН К. Логуш і Д. Ребет були співтворцями і членами Української Головної Визвольної Ради 1944.

Окремо слід наголосити справу зв'язків, де за всіх умов дуже численно були zatrudнені жінки. Це були постійні функції, або — як у випадку А. Череминської — особливі доручення. При цьому на всіх щаблях організаційної ієрархії це були завдання дуже відповідальні й небезпечні. За зв'язок з тюрмою на Лонцького у Львові Гештапо розстріляло Калину І. За воєнних подій і на теренах, порізаних кордонами — зв'язкові функції, очевидно, були тим складніші. Падали люди на нелегальному переході Сяну між Генеральним Губернаторством і українськими землями, а між ними й досвідчена підпільниця "Женя". Надзвичайно ризикованим ділом були за німців контакти між східними областями і Галичиною; про труднощі таких операцій розказувала Христя Б., що згинула на Волині. Важливі функції за німецької окупації виконувала Наталка Тюшка—"Зелена" у шуканнях зв'язків українського підпілля з західними чинниками. Складний маршрут із відповідальністю власних рішень описала Л. К. під заголовком "Шляхами зв'язкової" ("Сучасність", чч. 10 і 11, 1983). І нарешті довгий шлях через кордони пройшла Ірина Козак з України до Мюнхену 1946 р. з організаційними дорученнями від голови Проводу ОУН в Україні, Шухевича—"Тура".

І ще одна особлива ділянка — підпільна публіцистика. За польської і німецької окупації працювала на цьому відтинку, зокрема в писаннях для Юнацтва ОУН, В. С. А в глибокому збройному підсоветському підпіллі була широко заангажована Марія Дмитренко. Це її літературне псевдо. Організаційно вона була активна на різних ділянках за всіх трьох окупацій. Учениця львівської гімназії, а потім студентка і абсолювентка філософського факультету, вона була членом ОУН від 1931 р. Спершу працювала над організаційним Юнацтвом,

Холодні, незламні ґрати...
А в небі —
 відлуння пташиних пісень.
Знала: сьогодні вмирати.
Тремтливі пальці стискали ґрати
сьогодні
 останній
 день.

— Невже ж ти жити не хочеш? —
Питала небесна блакить.
Здрігнулися плечі дівочі...
Жити? Звичайно, що хоче!
Жити, сміятись, любити!
Жити... Дл цього треба
зрадити друзів.
 — Ні!
(гукнула до синього неба)
Такого життя не треба,
не треба мені!

Знову почулися ката
кроки знайомі... іде...

— Ну як? Ти не хочеш про брата
та інших, що з ним, казати?
Сьогодні —
 останній твій день!

І знову скручені руки...
Зломилися стріли дівочих брів.
— Не скажеш?

Хилилась од муки.
— Не скажеш?
 Ні слова, ні звука...
Рішучістю погляд горів.

Та потім уста затремтіли,
забувши про біль,
 піднялась голова,
струною напружилось тіло
й мов горді орли,
 до небес полетіли,
ударивши кату в обличчя, слова:

— Казати. Про що ж вам казати?
Хіба про ненависть мою?
Про те, що хотіла б я

поруч із братом
Вітчизни моєї лютого ката
стріляти сьогодні
 в нерівнім бою?

Про те, що мою Україну
люблю я понад життя?
Стріляйте!

Я краще загину,
ніж зраджу мою Батьківщину
і жовто-блакитний стяг.
...
На тілі дівочім — криваві рани
і погляд
 погає
 голубий...
А з лісу на ворога йшли
 партизани

і пісня лунала:
 ..."Сотня поляже,
тисяча натомість
 стане до боротьби!".

Українське слово. Париж 1951 р.

далі була провідником ОУН у Львові (1944), а закінчила свій дійовий шлях як авторка оповідань з підпільної боротьби і співредактор підпільних видань ОУН і УГВР. Її оповідання про юного розвідника — "Михайлик" — було кілька разів друкване і перевидане на еміграції (Напр. "Євшан Зілля", Торонто, 1969). В Україні вийшло воно з підпільної друкарні 1949 після її смерті. У грудні 1948, відстрілюючись, оточена енкаведистами М. Дмитренко згнула у рідних Карпатах. Її нагороджено Бронзовим Хрестом Заслуги.

Оцими нечисленними дійовими силюетами показано тут (поза УПА) — ділянки і далеко-далеко неповний обсяг діяльності незліченних, відомих і безіменних учасниць визвольної боротьби.

Тим більше цей перегляд у загальних зарисах залишився б не виповненим, якщо не зупинитися хоч коротко на ролі і патріотичній поставі матерів. Вони були незмінні на всіх етапах цих новітніх визвольних змагань. Помітно, що й тоді, коли велика частина громадськості т. зв. угодового крила не сприяла, а то й осуджувала націоналістичну молодь, — то наші матері у більшості були з нами. Вони не тільки розуміли, але й самі бували помічні різними способами: переховували й переносили нелегальні матеріали, помагали в камуфляжі й алібі і головне — зберігали мужню поставу. Це було велике полегшення для молодих підпільників, коли їхня мати в обличчі загрози могла спокійно сказати собі й іншим: мої діти такі ж, як усі, такі ж і їхні обов'язки.

Але літа минали, і матерями ставали колишні підлітки з підпілля. І це була тиха драма у душі кожної з молодих підпільниць, особливо в загострених

умовах війни і збройного підпілля. Коли мати, народивши дитину в тюрмі, зідхає від "щастя", бо їй удалося видати малятко "на волю"; а перед нею залишається невідома дальших загроз, — то це неповторна трагедія материнства. Так було з К. Зарицькою. Вона не була звільнена з дитиною (як десь було помилково подано), — тільки перед приходом німців до Львова, коли переходово шезла сторожа, їй удалось вирватися з тюрми. Були й інші "щасливі" матері, які, зникаючи в підпілля, задля безпеки дітей залишали їх у наших "мамусях". Вони часом інкогніто відвідували своїх маленьких, але скоро залишалися вже нерозпізнаними. А бувало, так і осталася на добрих руках невідома своєї долі сирітка. І прибрані матері жертовно несли особисте ризико виявлення дійсності. А для підпільниць можливість ліквідації й осамітнення дітей, коли й батьки були в небезпеці, — була, мабуть, найважча данина визвольній боротьбі. За дня революціонерка ладнала справи, а вночі гарячими сльозами обливала свій біль.

Отож нехай наші загублені душі, наші прийдешні покоління та й матері всього вільного світу знають, якою великою є мета у боротьбі за волю, що сплачується такою великою ціною.*

* З вдячністю подаю тих, що помогли мені пригадати деякі події і людей: Осипа Демчук — член ОУН від часу протипольської боротьби; п. Марія /Сосесенко/ Заяць — член ОУН під польською окупацією, в'язень у тюрмі і в Березі Картузькій; Ірина Козак — член ОУН і УПА; ректор УВУ проф. д-р Володимир Янів, відомий націоналістичний діяч 30-их років.

ЖІНКА В УПА

У довгому ланцюгу визвольних воєн нашого народу жінка ніколи не брала такої масової участі, як у боротьбі ОУН-УПА під час і після Другої світової війни. Проте, її вклад лишається найменш дослідженою ділянкою в нашій і без того дошкульно вбогій історіографії останньої 50-річної доби.

Причини численного заангажування жіночої молоді були назагал ті самі, що й у її ровесників, а саме: більша чим у попередніх поколінь освіта та начитаність, що в наслідку дали патріотичну молодь, свідому нестерпно-важкого підневольного положення свого народу. Цим і слід пояснити факт, що саме на землях з національно зрілою молоддю широко розгорнулася боротьба ОУН-УПА, хоч не завжди дані околиці були пригожі для партизанських дій.

Однак, не зважаючи на масовість та широкий діпазон боротьби, жінок у визвольне підпілля і УПА ангажували селективно. Переважно, були це студентки середніх і вищих шкіл, число яких у воєнні роки дуже зросло, що й вплинуло на велику кількість "професійно" заангажованих у боротьбу жінок. В більшості, прийшли вони в ряди ОУН і УПА з жіночої мережі юнацтва ОУН, де давалася їм можливість засвоїти знання з українознавства, загально заізнатись з ідеологією українського націоналізму, вивчити засади конспірації, необхідні в підпільній боротьбі, а також пройти санітарні, розвідчі та пропагандивні вишколи. Отже, опинившись в УПА, жінка мала вже певні дані внести в боротьбу свою контрибуцію і відношення до неї було рівнозначне. Все ж, завдання її були дещо відмінні від тих, які спов-

няли її друзі по зброї. Вона не виконувала важких фізичних функцій і на ділі небагато жінок брали безпосередню участь у боях. Інакше бути й не могло, коли зважити, на яких традиціях у відношенні до жінок зростала молодь, що заповнила ряди ОУН-УПА, та моральні вартості, які винесла вона з дому батьків, церкви, школи.

Найбільше заступлені були жінки в санітарній службі. В тій цілі вони мали зорганізовану свою окрему організаційну мережу, Український Червоний Хрест (УЧХ), мали розбудовані зв'язкові лінії між районами, округами і Крайовим Проводом. До помочі мали підпільниці серед населення жінок, які заготовляли лічничі зела, помагали у виготовленні бинтів, робили в містах закупа ліків, хірургічних приладдів та вдержували зв'язкові пункти. Без тієї армії жінок, що повсякчас співпрацювали з визвольним підпіллям ОУН і УПА, неможливо уявити собі боротьби в роках 1941-52.

Під час воєнних дій, коли перевалювались фронти, жінки в УПА сповняли функції розвідниць, вможливаючи військовим відділам лявірування у фронтових полосах, завалених ворожими арміями. По просуненні фронту у 1944 році, Москва зразу кинула війська НКВД на перечіску лісів. Серед постійних боїв та облав треба було здобувати харчі, заопікуватись раненими і налагоджувати часто перервані зв'язки між сотнями та вищим командуванням УПА. В таких ситуаціях жінки відігравали першорядну роллю. Ось один випадок восени 1944 року.

По просуненні фронту, опинившись під больше-

Санітарка при раненому воякові УПА на Волині в 1943 р.

Дівчата-підпільниці в часі військового вишколу на Волині в 1943 р.

Знімки з архіву ЗП УГВР

Районова УЧХ "Марійка" і Надрайонова машиністка "Дора" із членами сітки ОУН на Лемківщині.

Районові референтки підпільного Українського Червоного Хреста та санітарки на терені Лемківщини в серпні 1947 р.

вицькою дійсністю, командир Военної Округи доручив зв'язковій Зірці налагодити перерваний зв'язок між його Округою і Головним Командуванням УПА. Передав пошту, яку слід було відповідно при собі заховати, а те, що не хотів писати, з'ясував їй усно. Теренова боївка відпровадила її ночами під районне містечко, відтак — дальших кілька сотень кілометрів — "промишляй сама".

Два рази впродовж виконання цього доручення була вона приарештована енкаведистами. В першому випадку, тільки завдяки тісному натовпові на станції, де її конвоювали у другий вагон, удалось їй втиснутись між пасажирів та відв'язатись від енкаведистів, залишаючи в їх руках свій документ. В поворотній дорозі, вже досягла першу хату в селі, де чекала на неї теренова боївка, як тут, немов з-під землі, став перед нею енкаведист. Завівши в хату, при ревізії знайшов у торбі підпільну літературу. Він так зачитавсь у сатиричному "Повстанському Перці", що й не завважив, як Зірка, звертаючись до господині за кухликом води, вивознулась з хати і "згубилась" у глибині села.

Були й більше критичні ситуації, в яких опинувались жінки під час своєї підпільної боротьби. Коли чоловіча частина боролась у збройних військових формаціях УПА або діяла озброєними боївками, жінки найчастіше були "одним воїном у полі". Свої завдання вони виконували без фізичної охорони, часто з ненайкраще підробленим документом, часом з пілюлею отруї, деколи з пістолем, який навряд чи була б нагода вжити. Вони не говорили з ворогом лише мовою зброї, як це робили їхні друзі-повстанці, не зустрічались з ним лише на віддалі куль, а йшли в саму його гущу і ніколи не знали, де, коли й, серед яких обставин прийдеться звести бій. Вони були тим найдалі висунутим форпостом всієї боротьби, заставлені в критичних ситуаціях робити власні рішення та потягнення, з яких одні вдавались, а другі ні. Якщо не вдавались — вони більше не верталися і слід по них пропадав.

Мінялись обставини, завжди на важчі, а з ними мінялись форми боротьби. Під новою большевицькою окупацією, почавши з 1946 року, УПА переключилась в підпільні кадри. Наступили зміни і в жіночій мережі. Після розв'язання УЧХ жінки сповняли функції санітарок у шпиталях УПА та вдержували зв'язкові лінії і в теренах дій і за кордоном. В останньому випадку важливу роль відіграли підпільниці на західних окраїнах. Якраз Закерзоння було тим вікном, крізь яке пробивались у вільний світ вістки про нашу боротьбу. Вислані в міста Польщі підпільниці там залегалізовувались, знаходили працю та втримували зв'язкову лінію на Захід. Це вони промощували дороги до різних західних амбасад, консулятів, закордонних торговельних установ, щоб познайомити їх з боротьбою нашого народу, передати їм підпільну літературу. В час примусового переселення з Закерзоння в Україну, жінки сповняли функції кур'єрок до Головного Проводу в Україні і всюди, де лиш велась боротьба, до самого кінця підпілля користувалось жінками кур'єрками.

В повоєнних роках найважливішою ціллю визвольної боротьби було поширення національно-державницьких ідей у східних областях України. Це вимагало скріплення пропагандивного сектора. У великій більшості в підпільних друкарнях машиністками, секретарками, а то й редакторками працювали жінки.

Виготовлення літератури було лиш половиною роботи. Треба було її розповсюдити у віддалених областях або й інших республіках. Це завдання виконувалось двома способами: підпільними зв'язковими лініями і жінками-кольпортерками, з валізками літератури, яку нераз довозили до призначеного місця, нераз залишали на полицях поїздів, або й були арештовані враз із багажем. Усі ті жінки політв'язні в концтаборах якось попадали в руки ворога і найбільше правдоподібно, під час виконання завдань зв'язкової або кольпортерки. Крім конкретного

ЖІНКИ—ПОЕТЕСИ

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

Давно затерся слід копит.
Давно вже коні продудніли.
А далечі очам не спить,
не дохилити сліз дозрілих.
Як-би хоч здалеку узріть!
Як-би вітри відтіть подули!
Як-би зійшла щаслива мить!..
Пішли, пішли і... не вернули.
І, може, впали вже сини.
Мій Боже! серце-крига.
Щитом Господнім заслони,
пошли Архистратига.

Хто виїде в час такий із двору?
Про бурю вихорі говорять.
Вже поночі, лягає мла,
і кінь, весь змилений, охляв.
Приємно, затишно в кімнаті.
Постеле постіль білу мати,
оберегатиме чуй-сон.
І не надивиться, либонь,
на вроду сина парубочу,
і не натішиться досхочу.

Хай в серці буря, наче бич!
Страшна, неначе чорний злочин,
Хай п'ятьма зазирає в очі
зловіщо віч-у-віч!
Хай маревом на все життя.
Триває в ухах зрив гармати! —
Дарма, що кам'яно-бліда —
а мати буде усміхатись.

Із збірки "Гусла".

завдання, кожна поїздка була безпосередньою конфронтацією з десятками людей різного калібру. Жінка-революціонерка ніколи не забувала хто вона і при кожній сприятливій нагоді розворушувала думку співрозмовця, сіючи "зерно в негоду".

Вкінці неможливо поминути ще однієї ролі жінки в боротьбі ОУН-УПА, ролі, якої не визначити датами та цифровими зіставленнями. Тут мова не про санітарку чи зв'язкову, а просто мова про жінку, яка вже самою своєю природою злагіднювала важке вояцьке життя. В час існування відділів УПА, жінки, хоч деколи, переплітали святами тверді вояцькі будні, виготовляючи по селах святкові харчі, печиво, влаштовуючи розривкові програми. Коли боротьба стала затяжною, до смерті, у бункрах, глибоко під землею, вона створювала принаймні ілюзію нормального життя. Бо хоч як твердо запроваджені вояки, кожний тужив за ріднею та дорогими серцю людьми. Ненависть до ворога мобілізує до боротьби, але самою нею не сила жити і сильнішою за ненависть була наша любов до тих, що страдали — батьків, рідні, всього народу. Саме присутність жінки помагала у збереженні ніжніших, так важливих людських почувань серед вояцтва.

Різниця між чоловіком та жінкою не затерлась і в підпільних обставинах і не завжди співвідношення було ідеальне. Усюди, куди б не проходило, треба було наперед проломити ледок стриманості, а то й застереження, мовляв, як ти вкладаєшся в нашу тверду вояцьку братву. Ось пригадується одна весна, вже під большевицькою окупацією. Я залишала місце зимування і направлялась в інший терен. Важко було розставатись з друзями, з якими пережила критичні часи зимових облав, скромне, та якже тепле родинне Різдво. В бункрі, засипаному в полі снігами, їх п'ять, вояків у близнах з ран, як діти змагались між собою хто кращу зробить прикрасу на ялинку з кольорових промакаток, які я повитягала на ту ціль з зошитів. Пережили ми спільно біль утрати вбитого під селом одного з-посеред нашої шістки, то ж не диво, що стискаючи востанє долоні, на очах у нас

блистіла сльоза. А вже перед тим призналися були: коли командир повідомив нас, що з нами буде зимувати жінка, ми прийняли вістку з негодуванням. "І як воно буде витримати до весни, журились ми, — ні закласти по-людськи, ні вилятись як слід, — хоч лопни, але, чоловіче, тримай фасон... пропала зима".

У нас дружба між чоловіками та жінками була побудована на критеріях, які виключали створені природою і суспільством різниці. Неспівмірно нерівна боротьба з могутнім окупантом, спільна доля, важкі пережиття, біль утрат, а найголовніше — одержимість ідеєю визволення свого народу, з'єднували нас, як перших християн у катакомбах, у велику спільну родину, де кожна людина була дорогим скарбом.

Нога-в-ногу зі своїми друзями, пройшли жінки до кінця важкий шлях революційно-визвольної боротьби ОУН-УПА під час і після Другої світової війни. Одні з них загинули героїськи поруч своїх ранених друзів у шпиталиках УПА, інші в бункрах, на лісових постоях, на ворожих засідках під селами, на полях, дорогах. Безліч їх потяглись в заплембованих в'язничних вагонах у тюрми і сибірські концтабори. Але й там, хоч як виснажені нелюдськими таборними умовинами, віднімали собі від уст мізерну пайку в'язня і передавали через дроти своїм друзям з УПА. По важкій щоденній каторжній праці виторочували нитки з тряпок, щоб вишити ними хустинку і передати їм, і зогріти ласкою і сили додати їх мученицькому життю. А коли в концлагерях, як в Кінгірі, їх друзі, обороняючи прав політв'язня, опинились у смертельній небезпеці, вони й там пішли їм на поміч. Взявшись за руки з жінками, які колись вдома зілля збирали на ліки повстанцям, своїми худими тілами заступили дорогу ворожим танкам з розлучливою надією рятування своїх друзів. Але ворог не здригнувся на їх поставу, і полягли вони, розчавлені танками, в передовій лінії боротьби.

На всіх їхніх безіменних могилах, густо засіяних по рідній землі та сибірських тюрмах і концлагерях, символом яснє напис: "Semper Fidelis".

ЗУСТРІЧ

Та це ж вона! — донеслось до мого слуху, незважаючи на густий гамір у вестибюлі готелю.

Ми з'їжджались на конвенцію, і однією з магичних паличок, що нас туди притягали, була нагода зустріти знайомих, особливо тих, з якими не плекалось тісніших контактів.

Не вспіла розглянутись, як біля мене з'явились три жінки. Дві з них мої подруги з дуже особливих обставин підпільно-визвольної боротьби на рідних землях. Зустріч з ними зразу насунула хвилюючі спогади з минулого.

— А її пригадуєш собі? — вказуючи на третю, спитала Нуська.

Приглядаюся їй уважно і думаю про себе, що час це ворог людини, а не жоден лікар, як звичайно його називають. В кращому випадку він поганий знахар, який лиш зверху пригоює рани і при тому наводить свої химерно-змінливі порядки. Час насміхається над людиною, постійно нагадуючи їй, що вона лиш тимчасовий подорожній на цій землі. Ось передо мною вдягнута зі смаком жінка, яку я повинна б упізнати, і щоб не завдати їй болю, зволюкаю з відповіддю. Цупко зосередивши пам'ять, вивчаю кожну рисочку її обличчя, з надією віднайти оте щось особливе, яке відрізняє її від усіх людей на світі і чого навіть час не всилі зруйнувати. Мій погляд зупинився на її повних губах, що кутиками ледь помітно здрігались.

— Ірина?

— Впізнала! — її обличчя прояснилось. — Стільки часу та простору пролягло від Курманьського лісу до Нью-Йорку, — зворушено розцілювалась зі мною. — Як довідалась, що приїжджаєш, так постановила собі за всяку ціну зустрітись, — не вгавала. — Як подорожувалось? Ти пам'ятаєш...?

Майже кожний день цього зловіщого літа сорок сьомого був виповнений сонцем. Здавалось, Господь своїм ласкавим промінням надолужував повстанцям за лихоліття, яке кругом насувалось на нас. Перемиська земля бовваніла пусткою насильно виселених сіл, по дорогах між ними шлялись польські війська. Єдине місце, що залишилось повстанцям, був ліс, на прочіску якого окупант кинув неспівмірно великі сили. Кожний день — боротьба за життя, а кожна ніч — повна небезпек, освітлювана ворожими ракетами виправа у польські села на здобуття їжі. Єдиний засіб поминути винищення — це розпорошення малими групами та у всій своїй дії пристосування тактики протилежній логіці, якою керувався б ворог у своїй офензиві на повстанців.

Наша група часто змінює місце постою, а вкінці задньовуємо в гушаку, майже під Перемишлем. Кругом нас щоднини просуваються ворожі колони в наступі на ліс. Гушак лиш вузькою шийкою притикає до лісового масиву і якщо б її відтяти та пере-

чесати кущі, нас витиснули б в чисте поле, а там судьба перерішена.

Проте з харчуванням ми в дещо кращому положенні за інші групи. Раз в тиждень раннім пополууднем, коли залишені на місцях польські селяни вертаються домів з базару, підсуваються двох з нашої групи до доріжки, що перетинає кушаки, наслуховують. Через якийсь час доноситься легкий шорох галузь, відтак з'являються на ній дві жінки — Ліля та Ірина, що живуть в Перемишлі. Дійшовши до умовленого місця, уважно розглядаються, а тоді швидко, тихцем заглиблюються в кушаки. Там підбираємо від них клунки і приводимо на постій, щасливих, що виправа вдалася. Принаймні, ще на цей раз...

Навіть у ворожих стеж не могли викликати підозріння дві молоденькі вагітні жінки, що повертались з базару, втомлено вгинаючись під важкими клунками на спинах. Ми вмовляли їх закинути їхню гру з вогнем, вижили б як і інші, але наші самаритянки і слухати не хотіли: "Ви що? — хочете, щоб назад ми двигали оці клунки до Перемишля?" — дорікали нам за завваги.

Коли вони серед нас, я милуюся Лілею, якій під цю пору дев'ятнадцять. Її смагляве ніжне личко, обведене чорними, химерно порозкиданими вітром локонами, з великими затіненими карими очима так чарівно вродливе, що й вагітність нічого з нього не відняла. Вона по-дитинному довірливо всміхалась, наче й не усвідомлювала собі сили своєї краси і ця тепла безпосередність ще більше додавала їй чару.

Ще молоденькою юначкою під час німецької окупації Ліля співпрацювала з повстанцями, які часто квартирували в домі її батьків. Тепер серед повсякденної нагінки тут важко було прожити, тому чоловік її поїхав на по-німецькі землі з наміром знайти мешкання та влаштуватись на роботу. Просив її бути обережною та не наражуватись на небезпеки, що чаїлись тут по всіх углах. Ліля все гарненько йому пообіцяла і, подруживши з Іриною, двигала клунки у ліс, щоб у критичний час прокормити повстанців.

— Я міряю свій тиждень не від неділі, а від дня, коли ось з вами, — бувало, завважувала Ліля зі звичайною їй чарівною усмішкою. Ці простенькі слова багато нам говорили...

В Ірини своя причина. Її чоловік в повстанцях, він районний провідник, але не тут, а по тім боці кордону, в підсоветській Україні. Часом казала: "Ось я вам, зате якась добра душа може накормить його, не відмовить помочі у важкій годині". Перш ніж привітається, вона своїм поглядом пронизує нас тривожним питанням: Чи живе мій чоловік, батько дитяти, яке виношу під серцем...? Відтак не про повну небезпек дорогу в ліс розказувала, лиш перш усього запитувала чи маємо щось для неї.

Оте "щось" це лист-естафета, які нераз висилав її чоловік зв'язковою лінією до неї.

Скручена цигаркою, на тонесенькому папері, густо записана "естафетка"... З пообтираними кін-

ДНІПРОВА ЧАЙКА
(ЛЮДМИЛА БЕРЕЗІНА-ВАСИЛЕВСЬКА)

нар. 20-го жовтня 1861 р., померла 13-го березня 1927 р.

ЄРИХОНСЬКА РОЖА

Я бачила квітку — з святої землі
Побожні прочани до нас занесли:
Без пахоців, сіра, посохла, негожа,
Та квітка була «єрихонська рожа».

«Це дивная двітка», — прочанин сказав,
Поклав на долоню, водою полляв,
І — диво! Рослина прочнулася враз,
В очах розгорнулася, в очах розцвілась.

Отак же часами, як рожа пустині,
Міняється серце од ласки в людині.

цями, передавана по зв'язковій лінії з рук до рук, просякнута потом повстанських кишень, а деколи й з присохлою краплиною крові зраненого на ворожій засідці або при переправі через кордон повстанця. Скільки трепетного щастя вона приносила матері, дружині, дівчині повстанця...

Коли траплялись рідкі свята і в нас було чим її порадувати, притиснувши "естафетку" до грудей, Ірина відходила дещо подалік від нас. Сідала на самоті і обережно розпростовувала на коліні тоненький листок, щоб не розірвати, не загубити одного словечка, однієї букви не пропустити, що золотом розсипані на скупім папері. Читала, схиливши голову, а з очей тихо спливали два потічки як полин гіркокого щастя, виповненого по самі береги тугою, турботою та постійним вигляданням.

* * *

Золотом та червінню вже забагряніли Курманьцькі ліси.

Востаннє маршуємо Перемиською землею в напрямі східного кордону, прошиваного всю ніч сльозом ракет. Кожний з нас мовчки в душі прощається з опустілими селами та могилами друзів-повстанців, густо порозкиданими на нашому маршруті. Тут пройшла частина нашої бурхливої молодості і з нею залишаємо тут і частину наших сердець.

Перед нами переправа через кордон: перебрід річки, заскороджена чорна смуга, на якій обережно передаємо собі, щоб не зірвати, проводи ракет. Тоді форсовний марш до дротяної засіки, гарячкове перетинання дротів, відтак переліз через засіку і далі форсовний марш, поки небо не зашаріє, щоб якнайдалше відбитись від кордону.

В переході через Самбірщину нас зустрічає районний — наш давній друг, чоловік Ірини. Він весь сієє з радости зустрічі. Тисне долоні, розцілюється, розпитує про переправу через кордон, а при тому наче все ще чогось вичікує. Я розумію його

РАДЯНСЬКА СИСТЕМА КОНЦТАБОРІВ ПЕРЕД СУДОМ СВІТУ.

(Нотатки з Брюссельського процесу 21-26 травня 1951 р.)

Уривок із свідчень Ядвіги Ковальської:

Далі п. Ковальська дає надзвичайні відомості про життя й побут жіноцтва й матерів у концтаборах. Зокрема вона повідомила суд, що в 1945 р. до далекосхідних таборів привезли масово українських дівчат, обвинувачених у підпільній повстанській акції проти більшовицьких поневолювачів. Вона свідчить, що наші дівчата в найстрашніших умовах концтабору були зразком організованості, свідомості і принциповості. Старі таборяни з пошаною дивляться на це горе і незламне духом молоде покоління українських жінок.

неспокій. Відводжу під руку: "У вас народилась доня, поздоровляю". Він аж затремтів. Відтак шапку з голови і вгору, сміється, знов до грудей нас: "Ух, який я щасливий! Значить, все гаразд? Коли? А як вона?" Опісля до мене: "Попрошу провідника, щоб відпустити перезимувати в Перемишлі. Як думаєте — дозволить?"

— Не сумніваюсь, — запевняю, щаслива його щастям, хоч по правді не знаю чи дозволить.

* * *

— Не виплекалась мені доня. В постійній нагинці та поневіряннях воно захворіло на запалення легенів і... На її могилці я поставила пам'ятник нашій печальній любові.

Очі в Ірини наповнились сльозами: — Отже знав, заки загинув... А я всі ці роки мучилась думкою, що так ніколи й не узнав... а він знав... тепер мені стало легше... добре, що зустрілась з тобою. Кажеш, хотів прийти? Ох, як я чекала... але прочувала, що не прийде. Востаннє як відходив, я так і сказала: ідеш катом в пашу, не побачити мені більше тебе. А він на те: Хіба не знаєш? Я б крізь землю пробився до тебе, нігтями прорив би тунель попід кордон, але моє життя належить перш усього Україні, і тут ти мусиш поступитись.

Ми всі вже сиділи в м'яких кріслах, згадували колишнє, говорили про сучасне. До кожної доля ще всміхнулася, хоч у різних вимірах. Коли прийшла пора прощатись, Ірина відвела мене вбік і напівпрошептала: — Така любов буває лиш раз в житті. Вона могла вирости лиш там... Все інше вже не те, — правда?

Я дивилась в її зворушене обличчя і не відповідала, а моя мовчанка говорила голосніше за всі слова.

Альманах "Гомону України" за 1981 рік.

ПОЧАЛОСЯ ВІД САМОВАРА.

(КІЛЬКА ОБРАЗКІВ З ДІЯЛЬНОСТІ ОДНІЄЇ ФІЛІЇ СОЮЗУ УКРАЇНОК В ГАЛИЧИНІ.)

1927 рік. Мені доходить 18. Зимний осінній вечір. Накрапає сльотливий дощ. Вітер дме головною вулицею Сокаля. На хіднику під червоною каменцею Глязера пробує розпалити високий самовар. Перше моє призначення в Союзі Українок: приготувати перекуску і чай на тижневих сходинах "Бесіди". Прибуток з буфету для Союзу Українок. Канапки вийшли незугарні, на столику повно кришок, які дискретно струшує п. Чайківська, голова Філії. Панове грають у преферанса, пані — лябета, час від часу голосніший сміх або гостріша виміна думок про спосіб гри. Дощ б'є об високі вікна, біля великої церкви св. Петра і Павла стогнуть старі дуби....

Перший мороз покрив тонкою шкаралупою сокальський чорнозем. Закутана бараницею їду на першу організаційну поїздку "в терен". Хоч багато інтелігенції в місті, мало охочих на того роду активність. Я не маю практики і з вдачі несмілива, але організація села найважливіша справа, святий обов'язок кожного інтелігента. Ми ж обговорювали в Пласті ідею селопласту. Навчуся... По дорозі організаційна референтка Філії Марійка Хрущева пояснює мені процедуру, стосунки ... Повна читальня людей, жінки переважно в чорнім, сокальська мода. Нафтова лампа блимає над столом. Пригадалося як минулого року я приготувляла з молоддю п'єсу М. Підгірянки "В чужім Пір'ї" ще в Сільці, "вдома". Слухаю уважно, мрію, як наступного разу вже я буду промовляти. Та не скоро був "наступний раз". Мене застукало материнство!

* * *

1930 рік. Весна. Мій чоловік відкрив адвокатську канцелярію в Раві Руській. Моє родинне місто, місто мого дитинства, місто молодости моїх батьків. Висідаю з поїзду і мимохіть заглядаю у широкі вікна ресторану, чи не сидить там мій тато в товаристві п-ва Зарицьких, д-ра Левицького. "Було колись" — війна всіх розігнала! Кількадесят метрів від станції праворуч вуличка, там наш Народний Дім і бурса, де ми колись жили, та чоловік везе мене далі, в нову дільницю міста, де нема ще хідників і ноги грузнуть по кістки у золотий пісок. За залізничним тором пасмо Львівско-томашівського Розточа, вкрите лісом Вовковиця. Колись "Соколи" уряджували там величаві фестини. Тепер нема "Соколів", не стало молодих активістів, повіт занедбаний, український елемент залежний від нових окупантів, придушений, вільних професій майже нема, нема міщанства (місто — колись польська кольонія), кілька ремісників, горстка залізничних робітників. Околиця бідна малоурожайна окрім угнівського району, який хоч адміністративно належав до Рави та свою українську діяльність провадив окремо. Поле для праці новому адвокату і його дружині!

* * *

В неділю по пролудні йдемо на дитячу забаву. Народний Дім відновлений, не пізнати тієї залі, де колись танцювала Галюся Фолис Лотоцька з моїми вуйками, не та сцена,

де стояв Св. Миколай з дарунком, а моя сестра розкричалася зі страху перед чортиком. У бурсі С.С. Службебниці провадить захоронку. Стара криниця замурована, тепер помпа, хрест на середині городу похилився. Відновляю старі знайомства, зустрічаю нових "діячок". Одна з засновниць Філії тепер голова Ольга Князь Лещукова, бувавши учителька, жінка місцевого катехита гімназії, родом з Белза, може і нащадок якихось князів, енергійна, рішуча. Не може однак розгорнути ширшої діяльності, велика родина — діти потребують опіки. Жінки запрошують мене на сходини.

Мене кооптували на секретарку Філії. З книги протоколів довідуся, що кілька років тому Філія була дуже діяльна, плекала інтенсивне товариське життя. В місті була школа підхорунжих, де було багато наших хлопців, приходили на наші імпрези, було життя. Та скоро польській владі то не сподобалося, прийшла заборона виходити з касарень, а згодом підхорунжівку перемінили на вишкіл охорони пограниччя і дресирування псів. До того дві найбільш активні пані почали ривалізацію, почались непорозуміння, образи, включно до товариського суду. Вкінці одна виїхала, а друга як жінка суді мусіла піти в "тінь". Кількалітній застій треба було зрушити.

* * *

Пізно восени мене висилають на Загальний З'їзд до Львова, бо всі інші "перешкоджені". Я захоплена! Пізнаю чільних провідниць жіночого руху. З'їзд в цілому чудова лекція праці на жіночій ниві. Заздрю філіям, які вже хваляться кількістю кружків по селах, а навіть привезли декілька делегаток селянок, які особисто складають звіти зі своєї діяльності. Несміливо прошую Мілену Рудницьку на наші Загальні Збори, які мають скоро відбутися, вона радо обіцяє приїхати. В дарунку дітям я привезла, модну тоді у Львові, рожеву кавчукову лялечку. Вона весело підскакувала на ялинці на радість дітям, та раз надто приблизилася до свічки і спалахнула разом з ялинкою!

* * *

М. Рудницька приїхала на Збори нашої Філії і розігнала мряки застою. Відмолоджена управа Філії набрала "темпа". Старанно приготувані просфори, маланки, свячене оживили товариське життя. Пильніша опіка над захоронкою піднесла кількість дітей, цікаві програми дитячих виступів на "Святі Матері", свята 1-го листопада чи в пошану Шевченка притягали батьків до Н. Дому. Якийсь час перебувала в Раві група залізничників з Ходорова, була між ними гарна ідейна родина Калинців. Відпроваджуючи дітей до захоронки, я збирала по дорозі всю малечу. Може між ними був хлопчик Ігор?!

* * *

"Ми мусимо йти в терен"! Перша поїздка — найближча місцевість Потелич, славне колись княже місто. Ідемо в ком-

плеті: Ольга Лещукова, Ольга Приймова і я. В читальні несподіванка: дві дочки о. Віктора Матюка композитора. На присілку Гутка Зелена мають малий маєточок. Наймолодша Леся, перша моя учителька гри на фортепіані. Здається так недавно їхали ми з сестрою залубеньками крізь тихий ліс, старий Федько розказував несамовиті казки, часом серна або дикий кабан перебігали дорогу. Панна Леся давала кляпса по пальцях за помилковий удар по клявішах і голосно вираховувала такти. Над фортепіаном великий портрет о. Матюка. В хаті пахло зіллям і рогаликами з рожею. Старенька їмость у фотелі розпитувала що нового... Леся мала багато кандидатів до подружжя, але всім відмовляла. Дві старші не дуже здорові сестри і старенька мама потребували її опіки. Вони провадили взірцеве господарство, сад і город. Село багато користало з їх практичних порад. Наш перший Кружок дістав добрих опікунок.

* * *

Туркоче весело візок Грицька знайомим гостинцем, я їду в північний район повіту, тихо сиплеться пісок з під коліс. Їдемо на південь, шумлять від вітру сталеві колеса роверів, чоловік відпроваджує мене до Гійча, Вільок чи Забір'я. Діти на прикріплених сидженнях, тішаться на забаву з татом в лісі коло шлюзи, а я їду далі до своїх жінок. Часом залізниця везе до Боброїдів, зимою мчать саночки до старовинного Магєрова. І так тиждень за тижнем, рік за роком. Все більше читачок дістає "Жіночу Долю", все більше садівничок спроваджуємо літом. Жінки беруть участь у кооперативних чи передвиборчих нарадах, на показових лекціях, курсах. Активізуються доньки священників: Заяцвіни, Мигалівна, молодші їмости, відважніші учительки в таємниці від інспектора.

* * *

Конгрес у Станиславові був великою подією. Ми мали вже кілька кружків. Наша делегація (10 осіб) приїхала рано до Львова, щоб долучитися до знижкового поїзду на Станиславів. На головнім двірці повно жінок. Нема місця на лавках, сидимо на підлозі на клунках, чекаємо. Відїзд нашого поїзду відкладають з години на годину, вже полудень. По недоспаній ночі всі змучені. А тут прикра вістка: знижкового поїзду не буде. Хто хоче і може, нехай їде за повну ціну! Всі хочуть, але не всі можуть. Від нас їдуть дві Ольги: Лещукова і Приймова, всі решта неприготовані фінансово вертаємося домів.

* * *

Припадково знайшли інструкторку домашнього господарства і куховарства. Уряджуємо в Раві курс! Випрацювали програму, розклад зайняття, знайшли доповідачів, оголосили в повіті. Кухня в захоронці, нічліг таборовий в Народнім Домі. Чекаємо напружено. Дійсність перевищила наші сподівання. Курсантки ледве помістилися у великій залі. Бабця мусіла спати на канапі, на бабцінім великим ліжку спить Марія Садовська з малим Юрчиком. Вдень малий бавиться з нашими дітьми, а мама йде на курс. На подвір'ї в Народнім Домі повно підвод, зносять сінники до залі, в кухні дижурні відбирають провіянти, рух, гамір, стукають позичені по цілім місті великі горшки, ринки і всяке кухонне приладдя. На стіні розклад зайняття, дижурів. Група варить, друга слухає теоретичних викладів. Тато курсантки з Голого привіз у мішечку горох помішаний з пенца-

ком, він думав що "пані в місті і так не мають що робити, то переберуть"! Не зважаючи на невігоди, дівчата не втікали, навіть приїжджали нові. "Василію — кажей мій чоловік господареві, що привіз дочку на четвертий день — та курс вже давно зачав ся". "Пане меценашу — або дівка то вексель? має час!" Успіх був великий, розійшлося кількадесят примірників куховарства видання "Жіночої Долі", курсанток запрошували бути господинями на весіллях чи інших okazіях.

* * *

Легідний вітер колисав свіжим весняним листям старих дерев цвинтаря. Ми ховали одну з засновниць Філії О. Лещукову. Четверо маленьких дітей тулилося до заплаканого О. Осипа, бувшого воїна УГА, автора численних воєнних оповідань. П'яте мама забрала із собою в домовину. Під вікнами хати Покійної на корчі бузку цілими днями сиділа сумна пташка. По сорока днів зникла. На жалобних сходинах сенаторка О. Кисілевська відкрила святково портрет Покійної у залі "Бесіди", яка була нашою домівкою.

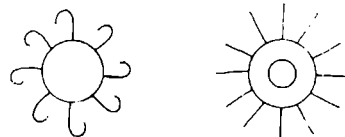
* * *

Понеділок. Ярмарковий день. Добігає реченець віддавати збіркові листи на допомогу вдовам і сиротам по емігрантах. Акція проф. Шкурата, яку рік-річно піддержує Союз Українок. Раз-по-раз хтось приходить. Жінка розмотує вузлик з дрібняками. Багатші села приносять навіть кілька паперових злотих. Козубалька з Верхрати кладе на столі два мішечки. "Не било центів, то нате трохи маку і куті. Найсиротета мають на Святий Вечір".

* * *

36-ий рік. Ми досягнули приписаний Централєю організаційний стан, щоб урядити День Селянки. Треба 15 кружків, ми маємо вже 17. Настав наш час і який гарячий! Хоч приготування йшли вже давно, все ж треба перевірити всі точки програми, приладити ноти для оркестри, яка приїжджає аж з Бутин коло Жовкви, буде грати до вправ, прикра авдієнція у пана старости за дозволом, у пана надлісничого за площею (не маємо своєї відповідної), замовити афіші в друкарні О. О. Василіян в Жовкві, приладити однакові прапорці для всіх кружків. Шию їх, а наш технічний асистент п. Мелько К. обіцяв вималювати написи. Гасин Микола ладить дрючки. Чи буде погода? чи не буде якоїсь несподіванки? Була чудова погода. Була і несподіванка. Деякі села, під намовою ОУН відмовилися дефілювати перед представницею Централі, "то не наша влада". Пані О. Шепарович на тім не залежало. Вона вмаршувала разом з цілим походом з церкви через місто на площу і сіла на почеснімі місці на трибуні. Було багато людей, всі покази (весілля, обжинки і т. д.) відбулися справно. Найбільш зворушливі були вправи вільноруч кількох сот жінок до пісні "Боже великий, Творче всесильний".

(Дані буде)

В ГАЛИЧИНІ ПЕРЕД ДРУГОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ.

Ірина Домбчевська — громадська діячка в дорозі на відвідини Кружків Союзу Українок.

В АМЕРИЦІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Голова СУА Олена Лотоцька повертається з Міжнародної Конференції.

Докінчення: ЖІНОЧА СЕКЦІЯ ПРОСВІТИ

Іванна Рожанковська референтка суспільної опіки і Дора Рак референтка молоді. Централя нав'язала кореспонденційний зв'язок з низовими клітинами, випрацювала широкий плян праці, провела курс організаторок жіноцтва і намітила ряд організаційних поїздок. З невідомих причин жіноча Централя дуже скоро стала чомусь невідгідна для УЦК, і його діловий керманіч не дозволив на організаційні поїздки, які були передумовою дальшої діяльності, і за короткий час розв'язав жіночу Централю за її недіяльність. Хоча керманіч Відділу Культурної Праці при УЦК, проти волі якого Централю розв'язано, намагався відновити її діяльність, проте він не знайшов охочих до співпраці жінок, тим більше, що наближалася німецько-більшевицька війна і загал української еміграції в Кракові нетерпляче очікував повороту на рідні землі, не надаючи вже ваги "краківським" справам.

ПАНЕЛЬ "МАЙБУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ"

XX Конвенція СУА відбудеться в днях 25-го до 27-го травня в Grand Hyatt Hotel в Нью-Йорку. Під час конвенції відбудеться панель під назвою "Майбутність Української Спільноти". Ця тригодинна сесія запланована на неділю, 27-го травня. Ціль цієї сесії є висунути та обговорити проблеми, які стоять перед громадою, та намітити відповідні розв'язки. Найголовніше є призадуматися, якими способами можемо притягнути кваліфікованих людей молодшого покоління до активного, громадського життя.

Звертаємося з проханням до членства СУА розповсюджувати "Майбутність Української Спільноти" і запитник, які містимо в цьому числі та заохочувати всіх (членок і не-членок СУА) до численної участі у Конвенції і в панелі.

Докінчення: О. ЛУЦЬКА. ПРАЦЯ І УЧАСТЬ

нок у Станиславові в 1884 р. вдруде того дня промовляла зворушливо до сільського жіноцтва зі сцени "Сокола":

"Дорогі сестри, українки! ми, інтелігентки приходимо до вас, селянок з глибокою пошаною. Ми — пливкий елемент — ви ціпкий. Ви нам зберегли релігію, поезію, чисту народну мову й багато інших цінностей. Не було б ваших пісень, не було б Лисенка та й може Шевченка. Ви найбільше терпіли під час панщини й інших лихоліть. Тому, сьогодні дякуємо вам і просимо вашої помочі, організованої помочі". (Гл. "Нова Зоря" 5-го липня 1934 р.) Гаряче оплескувало жіноцтво слово любленої сенаторки О. Кисілевської. Дальші точки програми Академії такі: деклямація Оксани

Лемехи — "Контра спем сперо" Л. Українки, збірні хори сільських кружків під проводом Ірини Сулими. Академію закінчено "живим образом", що зображував постать Матері-Вкраїни, до стіп якої горнутья всі прошарки українського народу. Імпреза була дбайливо підготовлена.

Одночасно відбувалася друга академія в театральній залі Монюшка. Закінчилося многотисячне святкування "Дня Української Селянки". Заля "Сокола" опустіла, а членки організаційної секції, хоч втомлені, з радісним блиском в очах подали собі руки, бо важна відповідальність зсунулася з молодих плечей.

ЗАПИТНИК ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ ПАНЕЛЮ "МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ"

ПОДІЯ: Панель "Майбутнє Української Спільноти".

МІСЦЕ: Готель "Grand Hyatt"
42nd St. between Lexington and Park Avenues, New York, N.Y.

ДАТА: 27-го травня 1984 р. о годині 4:30, по полудні.
Панель відкритий для ширшої публіки.

МЕТА ПАНЕЛЮ: Щоб удосконалити, зберігти і уліпшити українські установи і організації, нам потрібно видвинути та обговорити проблеми майбутности української громади та намітити відповідні розв'язки. Найголовніше є пригадати якими способами можемо притягнути молодше покоління до активного громадського життя.

МЕТА ЗАПИТНИКА: ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИЧИНАМИ ЧОМУ І В КОТРІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧЛЕНИ ГРОМАДИ УДІЛЯЮТЬСЯ. ПРОСИМО ВИПОВНИТИ ЗАПИТНИК І ВИСЛАТИ НА АДРЕСУ ПОДАМУ ПРИ КІНЦІ ЗАПИТНИКА ДО 30-го КВІТНЯ, 1984 Р.

Тому, що хочемо зібрати інформації від якнайбільшого числа нашої громади, просимо Вас відбити цей запитник для Ваших знайомих.

1. Просимо зазначити (✓) чи Ви належите до наступних організацій і товариств:

	УКРАЇНСЬКІ		АМЕРИКАНСЬКІ		ЯК ДОВГО?
	ТАК	НІ	ТАК	НІ	
РЕЛІГІЙНІ					
МОЛОДЕЧІ					
НАУКОВІ					
ПРОФЕСІЙНІ					
ЖІНОЧІ					
БАТЬКІВСЬКІ					
ПОЛІТИЧНІ					
СПОРТОВІ					
ІНШІ: (ПОДАТИ ЯКІ)					

3. У котрих заняттях організацій Ви берете участь? (зазначіть один на кожне заняття)

ЗАЙНЯТТЯ	ПІДГОТОВКА Й УЧАСТЬ	ТІЛЬКИ БЕРУ УЧАСТЬ	НЕ БЕРУ УЧАСТЬ
СХОДИНИ			
ДОПОВІДІ/ПАНЕЛІ			
СЕМИНАРИ			
ВИХОВНІ			
СУСПІЛЬНІ			
КУЛЬТУРНІ			
ПОЛІТИЧНІ			
СПОРТОВІ			
ІМПРЕЗИ			
ЗАБАВИ			
ПРОГУЛЯНКИ			
АДМІНІСТРАТИВНІ			
ПРОВІДНІ			
ІНШІ: (ПОДАТИ ЯКІ)			

2. Чому Ви належите до українських організацій?

- з ТОВАРИСЬКИХ ПРИЧИН
- з ПРОФЕСІЙНИХ ПРИЧИН
- з ПОЧУТТЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ
- БАЖАЮ ЗАТРИМАТИ ЕТНІЧНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ
- ІНШІ ПРИЧИНИ
(ПОДАТИ ЯКІ) _____
- _____
- _____

4. Зазначіть, який відсоток часу Ви присвячуєте українським організаціям і товариствам а який американським?

УКРАЇНСЬКІ	100%	80%	60%	40%	20%	0%
АМЕРИКАНСЬКІ	0	20	40	60	80	100
ЗАЗНАЧІТЬ ТІЛЬКИ ОДИН						

5. Якщо Ви тепер не належите до якоїсь української організації, то чи Ви давніше належали? так ні

Якщо так, до котрої? _____

Зазначіть чому Ви тепер не належите:

- НЕ МАЮ ЧАСУ
- ДАЛЕКО ДОЇЗДЖАТИ
- ПОВ'ЯЗАНІ КОШТИ ЗАВИСОКІ
- НЕ МАЮ ЗАЦІКАВЛЕННЯ
- ІНШІ ПРИЧИНИ (ПОДАТИ ЯКІ): _____

7. Чи Ви берете участь або ходите на такі українські Імпрези?

	ТАК	НІ
АКАДЕМІЇ	_____	_____
ДЕМОНСТРАЦІЇ	_____	_____
ПАНЕЛІ	_____	_____
КОНЦЕРТИ	_____	_____
ФЕСТИВАЛІ	_____	_____
ЗАБАВИ	_____	_____

6. Якщо Ви маєте діти нижче 18-го року життя, чи Вони належать до українських організацій?

так ні

Чи вони радо ходять на заняття?

так ні

8. На Вашу думку, яка повинна бути ціль української громади? Чи громада цю ціль сповняє? Яку роль повинні українські організації відігравати в цьому напрямі? _____

ЩОБ ЗРОБИТИ ЕФЕКТОВНУ АНАЛІЗУ ВИЩЕ ПОДАНИХ ІНФОРМАЦІЙ, НАМ ПОТРІБНО ТАКІ ОСОБИСТІ ДАНІ:

СТАТЬ	ВІК	РОДИННИЙ СТАН	МОВА В ДОМА	ПРАЦЯ	ДІЛЯНКИ ПРАЦІ	ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЙ ПРО УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ПОДІЇ
☐ ЖІНКА ☐ МУЖЧИНА	☐ ДО 21 Р. ☐ 22-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐ ПОНАД 50 Р.	☐ САМІТНА/ИЙ ☐ ОДРУЖЕНА/ИЙ ☐ РОЗВЕДЕНА/ИЙ ☐ ВДОВА/ЕЦЬ	☐ УКРАЇНСЬКА ☐ АНГЛІЙСЬКА ☐ ІНША _____	☐ ЦІЛОДЕННА ☐ ПІВДЕННА ☐ НЕ ПРАЦЮЮ ПОЗА ДОМОМ	ПРОШУ ПОДАТИ: _____	☐ ЦЕРКВА ☐ ОРГАНІЗАЦІЇ ☐ УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ☐ РОДИНА, ЗНАЙОМІ ☐ ІНШЕ _____

(Не обов'язкове)

Ім'я і прізвище _____

Адреса _____

місто _____ Штат _____ Зип _____

ЩИРО ДЯКУЄМО ЗА ВИПОВНЕННЯ ЗАПИТНИКА.
ПРОСИМО ВИСЛАТИ ЗАПИТНИК ДО:

UNWLA — PANEL
108 SECOND AVENUE
NEW YORK, N.Y. 10003

QUESTIONNAIRE ORGANIZING COMMITTEE OF THE PANEL "FUTURE OF THE UKRAINIAN COMMUNITY"

EVENT: "Future of the Ukrainian Community" Panel

PLACE: Grand Hyatt Hotel, New York, N.Y.
42nd St. between Lexington and Park Avenues

DATE: May 27, 1984 at 4:30 P.M.
Open to the Public

WHY: To insure the continued existence of the Ukrainian Community we must discuss the problems we face and consider possible solutions including the manner in which we can stimulate our youth into more active participation in our community.

TO HELP US COMPILE A SURVEY AS TO WHY AND IN WHICH ORGANIZATIONS MEMBERS OF OUR SOCIETY PARTAKE, PLEASE COMPLETE THE ENTIRE QUESTIONNAIRE AND MAIL IT TO US AT THE ADDRESS INDICATED AT THE END BY **APRIL 30, 1984.**

Since we wish this survey to be as extensive as possible, it would be appreciated if you could duplicate this questionnaire and distribute to your acquaintances.

1. Please check (✓) if you are a member of the following organizations:

	UKRAINIAN		AMERICAN		NUMBER OF YEARS
	YES	NO	YES	NO	
RELIGIOUS					
YOUTH					
EDUCATIONA					
PROFESSIONAL					
WOMEN'S					
PARENTAL					
POLITICAL					
SPORTS					
OTHER					
(PLEASE LIST)					

2. Why do you belong to Ukrainian organizations?

- ___ SOCIAL REASONS
 - ___ PROFESSIONAL ADVANCEMENT
 - ___ FEEL OBLIGATION TO CONTRIBUTE TO COMMUNITY
 - ___ DESIRE TO RETAIN ETHNIC HERITAGE
 - ___ OTHER
- (PLEASE EXPLAIN) _____
- _____
- _____

**3. In which Ukrainian organizations' activities do you participate?
(Check only one for each activity)**

ACTIVITY	I PLAN AND	I ONLY	I DO NOT
	PARTICIPATE	PARTICIPATE	PARTICIPATE
MEETINGS			
LECTURES/PANELS			
SEMINARS			
EDUCATIONAL			
SOCIAL SERVICES			
CULTURAL			
POLITICAL			
SPORTS			
SOCIAL FUNCTIONS			
DANCES			
TRIPS			
ADMINISTRATIVE			
EXECUTIVE OFFICE			
OTHER			
(PLEASE LIST)			

4. Please indicate the category which best indicates how you divide your time between Ukrainian and American organizations.

UKRAINIAN	100%	80%	60%	40%	20%	0%
AMERICAN	0	20	40	60	80	100
(CHECK ONLY ONE)						

5. If you presently do not belong to some Ukrainian organization:

DID YOU AT ANY TIME BELONG? ___ YES ___ NO
 IF YES, TO WHICH? _____

Please indicate why you presently do not belong:

- ___ DON'T HAVE TIME
- ___ TOO FAR TO TRAVEL
- ___ ASSOCIATED COSTS TOO HIGH
- ___ NOT INTERESTED
- ___ DO NOT SPEAK UKRAINIAN
- ___ OTHER (PLEASE EXPLAIN) _____

6. If you have children under 18 years of Age:

DO THEY BELONG TO UKRAINIAN ORGANIZATIONS? ___ YES ___ NO
 DO THEY PARTICIPATE WILLINGLY? ___ YES ___ NO

7. Do you participate in the following Ukrainian events?

	YES	NO
DEMONSTRATIONS	_____	_____
PANELS	_____	_____
CONCERTS	_____	_____
FESTIVALS	_____	_____
DANCES	_____	_____
COMMEMORATIVE EVENTS	_____	_____

8. In your opinion what purpose should the Ukrainian community serve? Is it presently doing so?

What role should Ukrainian organizations play towards that end? _____

SO THAT THE ABOVE QUESTIONNAIRE CAN BE COMPILED INTO A MEANINGFUL SURVEY ANALYSIS, WE NEED THE FOLLOWING PERSONAL STATISTICS:

SEX	AGE	MARITAL STATUS	LANGUAGE AT HOME	WORK	OCCUPATION	SOURCE OF INFORMATION ABOUT UKRAINIAN EVENTS
☐ FEMALE ☐ MALE	☐ UNDER 21 ☐ 22-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐ OVER 50	☐ SINGLE ☐ MARRIED ☐ DIVORCED ☐ WIDOWED	☐ UKRAINIAN ☐ ENGLISH ☐ OTHER- _____	☐ FULL-TIME ☐ PART-TIME ☐ CURRENTLY NOT WORKING	PLEASE STATE: _____	☐ CHURCH ☐ ORGANIZATIONS ☐ UKRAINIAN PRESS ☐ FRIENDS, RELATIVES ☐ OTHER- _____

(Optional)

Name _____
 Address _____
 City _____ State _____ Zip Code _____

**THANK YOU FOR FILLING OUT THE ENTIRE QUESTIONNAIRE.
 PLEASE SEND TO:**

**UNWLA — PANEL
 108 SECOND AVENUE
 NEW YORK, NY 1003**

100-ТИСЯЧНИЙ ФОНД ІМ. ОЛЕНИ ЛОТОЦЬКОЇ

з призначенням на працю організації та забезпечення її майбутнього

В ЛЮТОМУ 1984 р. ВПЛИНУЛО:

99-ий Відділ СУА Вотервліт Н.Й.	500.00 дол.
17-ий Відділ СУА Маямі Фл.	100.00 дол.
83-ий Відділ СУА Нью-Йорк, Н.Й.	100.00 дол.
91-ий Відділ СУА Бетлегем, Па.	50.00 дол.
В рубриці "Замість квітів" і подяк, побажань	239.30 дол.
Разом	989.30 дол.
Досі вплинуло:	36,659.75 дол.
Разом:	37,649.05 дол.

У пам'ять нашої найдорожчої Мами бл.п. **Марії Клепарчук**, як нев'янучий вінок на її свіжу могилу, складаємо 50.00 дол. на Фонд ім. Олени Лотоцької,

Дарія Сірко, Лідія Грабарчук

Управа і членки 1-го Відділу СУА складають сердечну подяку виховній референтці Головної Управи **Марті Дани-**

люк, за висвітлення прозірок СУА в нашому Відділі на ширших сходинах 12-го лютого 1984 р. Неприйнятий гонорар у сумі 50.00 дол. пересилаємо на Фонд ім. Олени Лотоцької.

Зворот коштів подорожі на засідання Екзекутиви за рік 1983 у сумі 139.30 дол., передаю на Фонд СУА ім. Олени Лотоцької,

Лідія Я. Гладка,
заступниця голови СУА

ПОДЯКИ, ЖЕРТВИ З РІЗНИХ НАГОД

З нагоди 100-ліття уродин нашої почесної членки **Агати Качмар**, складаємо 15.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя", Ювілятці бажаємо кріпкого здоров'я і "Многих Літ", доки Господь доручив прожити,

управа і членки 99-го Відділу СУА, Вотервліт, Н.Й.

З нагоди 50-літнього ювілею **23-го Відділу СУА в Дітройті**, складаємо на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 50.00 дол.,

голова Люба Петрик

Складаємо ширю подяку **д-р Мирі Рубич-Боляр** за доповідь на тему "Жіночі хвороби". В імені прелегентки складаємо 50.00 дол. на Запасний Фонд "Нашого Життя" (не прийнятий гонорар), а д-р Мирі бажаємо всього найкращого в будучому материнстві,

99-ий Відділ СУА, Вотервліт, Н.Й.

Щиро дякую **союзникам 62-го Відділу** за їх участь у похоронах моєї мами бл.п. **М. Клепарчук**, за квіти і за прощальну промову на цвинтарі. Складаю 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",

Дарія Сірко

З вдячністю за вислови співчуття і Службу Божу в пам'ять **мого Батька сл.п. Михайла Чайківського**, цією дорогою дякую 66-му Відділові СУА і складаю пожертву в сумі 15.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",

Лідія Фіцалович

ПОДЯКА

Старанням членки 28-го Відділу СУА в Ньюарку, Н.Дж. — **Наталії Кравчук** переведено збірку на закупівлю і висилку українських дитячих книжок для українських шкіл в Аргентині і Бразилії та на покриття коштів пересилки "Нашого Життя" до тих країн.

Збірка принесла суму 425.00 доларів.

Дякуємо **Наталії Кравчук** за переведення збірки та усім жертводавцям за піддержку цієї акції СУА.

Лідія Гладка — заступниця голови СУА,
Анна Кравчук — референтка суспільної опіки

НА СТИПЕНДІЙНУ АКЦІЮ СУА ВПЛАТИЛИ В ЛЮТОМУ 1984 РОКУ:

1.500.00 дол.: Євген і Мирослава Наливайки, Міннеаполіс;

640.00 дол.: Михайло Миськів, Ірвінгтон;

400.00 дол.: Об'єднання Українців Вашингтону, Вашингтон Д.К.;

по 300.00 дол.: Франк Сисин УНІГУ, Кембрідж, Масс., д-р Андрій і пані Мацюраки, Елмвуд Парк, Ілл.;

по 250.00 дол.: Григор і Анастасія Мисишини, Спрінгфілд, Мас., Володимир Суцків, Нью-Йорк, Н.Й.;

по 200.00 дол.: Віра Левицька, Нью-Йорк, д-р Роман і Лідія Смики, Ковл Сіті, пані Я. Вилдер, Тукседо Парк, Н.Й.,

Неля Кліш, Філядельфія, Маріян Цьолки, Гасбрук Гайтс через 75-ий Відділ СУА,
Марія Савицька, Джемайка, 62-ий Відділ СУА, Глен Спей, 5-ий Відділ СУА, Воррен, Міч., 38-ий Відділ СУА, Лейквуд, Ко.,;

по 150.00 дол.: Александра Шімоняк, Ваватоса, Віск., Наталія Даниленко, Самердейл, Люся Медицька, Парма, Огайо, інж. Роман і Мира Грабці, Парма, Огайо, проф. Володимир і Марія Барагури, Вудгейвен (через 64-ий Відділ СУА);

90.00 дол.: 70-ий Відділ СУА, Кліфтон;

75.00 дол.: Лідія і Зенон Козаки, Ратерфорд;

по 50.00 дол.: Іванна і Ярослав Клими, Асторія, Уляна Стек, Нью-Йорк;

30.00 дол.: Джін Нью, Вентура, Каліфорнія;

по 25.00 дол.: Євген і Володимира Шипайли, Ратерфорд, Богдан і Любомира Кутні, Ратерфорд.

по 20.00 дол.: Бернард Кравчуки, Мейпелвуд, подружжя Ярослав і Софія Скрипники, Едмонтон;

по 15.00 дол.: Аркадія Стебельська, Редінг, Па., Софія і Семент Михайлишини, Балтімор;

5.00 дол.: 33-ій Відділ СУА, Клівленд;

500.00 дол.: 22-ий Відділ СУА, Чикаго, на ту суму зложили: хор при церкві св. Йосифа в Чикаго, танцювальний гурток

"Україна" при осередку СУМА ім Павлушкова і хор "Молода Думка" в Чикаго — разом 150.00 дол. — по 100.00 дол.: подружжя К. і І. Сенчишаки, О. Гаврилук; по 50.00 дол.: Л. Самбірська, П. і Н. Дзидзини, Л. Шеремета, членки 22-го Відділу СУА,

Щиро дякуємо,
Ірина Качанівська

За посередництвом 11-го Відділу СУА в Трентоні складаю на стипендійний фонд при СУА ім. **бл.п. Софії з Терешкевичів Татомир** 2,000.00 дол. для двох українських студентів університету в Бразилії.

Олександр Татомир

Замість квітів та в пам'ять **бл.п. д-р Лонгіна Шанковського**, який відійшов у вічність 10-го січня 1984 р. у Клівленді, родина та приятелі зложили **645.00 дол.** на стипендії для сиріт у Бразилії: **Подружжя Онишкевичі** — 100.00 дол., **подружжя Дулнби** — 60.00 дол., **О. Галаревич** — 50.00 дол., **Ірена Тарнавська** — 50.00 дол., **подружжя Кассараби** — 30.00 дол., **Всеволод Онишкевич** — 30.00 дол., **д-р і п. Дейчаківські** — 25.00 дол., **д-р і п. Палазії** — 25.00 дол., **подружжя Шморгуни** — 25.00 дол., **д-р і п. Захарки** — 25.00 дол., по 20.00 дол. зложили: **подружжя Галаревичі** — **подружжя**, **подружжя Лисинецькі**, **подружжя Кристаловичі**, **подружжя Вовки**, **д-р В. Возняк**, **подружжя Стайнгаген**, **П.А. Сидоряк**; по 10.00 доларів зложили: **подружжя Футеї**, **подружжя Скафілі**, **подружжя Скибики**, **подружжя Мельники**; по 5.00 доларів зложили: **п. Ягольницький**, **подружжя Юзефові**, **подружжя Пігани**,
з подякою дочка **Марта Шанковська** і родина.

ВІТАЄМО НОВИХ ЧЛЕНОК СУА

Нові членки 6-го Відділу СУА в 1983 р.:

Ліда Качор, Богданна Доміно, Люба Гаць, Гануся Глюбіш, Ірина Глюбіш, Анастасія Галицька, Олена Ганушевська-Галадза, Ляриса Головата, Христина Григорчук, Юлія Кашуба, Ольга Дацків, Оксана Казаніська, Марія Ковальська, Христина Козій, Лідія Литвин, Галя Литвиншин, Софія Мартинюк, Ірина Мякуш, Діяна Мінкович, Аня Мостович, Алла Мисько, Ірина Плешкевич, Дарія Плешкевич, Ольга Попович, Роксоляна Пик, Христя Пилипчак, Марія Саєвич, Марта Шарун, Оріанна Скоморох, Люба Скуб'як, Лідія Свитник, Рената Шандра, Петруся Ватраль, Ірина Вруська, Оксана Зоніс.

З початком 1984 р.: Мотря Сосенко, Марія Коркач-Грошко.

*Вітаємо нових членок 1-го Відділу СУА в Н.Й. Сидять зліва: нова членка **Сабіна Свинтух**, бувша голова **Леся Гой**, організаційна референтка і почесна членка — **Галя Дармограй**; другий ряд нові членки: **Анна Кадиляк**, **Анна Данилюк**, **Марія Ханас**. Неприсутня: **Стефанія Кухарська**.*

КОНКУРС НА НАЙКРАЩУ ПИСАНКУ.

Окружна Управа СУА, Дітройт, організує конкурс української писанки. Участь у конкурсі можуть брати діти до 12-ти років та дорослі. Учасниці чи учасники конкурсу повинні принести чи прислати *три* писанки до галерії "Еко".
"Еко" Gallery 4437 Mc Kinley Str. Warren, Mi. 48091.

Просимо зазначити хто виконав писанки, а якщо це дитяча праця, подати вік дитини. Писанки мусять бути у галерії "Еко" найпізніше до 15-го травня, ц.р.

Оціночне журі призначить нагороди по конкурсі та подасть вістку про це до преси. Нагороджені писанки стануть власністю Окружної Управи СУА та будуть зберігані.

Нагороди для дітей: 1. Ляля у народньому одязі, 2.

Електричне писальце до писання писанок, 3. Книжка.

Нагороди для дорослих: 1. 100.00 дол. (сто), 2. 50.00 дол. (п'ятдесят), 3. 25 (двадцять п'ять) дол.

Конкурсом займається **Галина Калитяк**, мистецька референтка Окружної Управи СУА.

Ірина Грушкевич,
пресова референтка

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Ділимося сумною вісткою з членством СУА, що 18-го листопада 1983 р. відійшла у вічність на 86-му році життя довголітня членка 23-го Відділу СУА в Дітройті **бл. п. Марія Крушельницька**.

Покійна народилася в селі Добре Поле, 22-го липня 1897 р.

До Америки приїхала в 1914 р. В 1916 р. одружилася з Емілем Крушельницьким. Молоде подружжя замешкало в Дітройті. Виховало п'ятеро дітей: Софію, Теодора, Еміля, Теодору і Крис. Покійна дочекалась 15 внуків, 21 правнуків.

У похоронному заведенні Яжембовського прощала Марію Крушельницьку заступниця голови 23-го Відділу СУА Євдокія Грицай. Родина, членки Відділу і знайомі відправили Покійну на цвинтар Сейнт Гедвіг'.

Нехай американська земля буде Тобі легкою, а пам'ять про Тебе залишиться назавжди між нами!

Дочка Софія з родиною зложила на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 25.00 дол.

Управа і членки 23-го Відділу СУА, Дітройт.

ЗАМІСТЬ КВІТІВ:

Замість квітів на свіжу могилу бувшої нашої членки **бл.п. Наталії Олійник**, складаємо 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя". Дочці д-р Асі Школьник і Родині висловлюємо щире співчуття,

33-ій Відділ СУА, Клівленд

Від нас відійшла у вічність працююча і жертвенна членка **Стефанія Гаврилук**. В її пам'ять складаємо 50.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя". Родині Покійної складаємо наші щирі співчуття,

управа і членки 92-го Відділу СУА, Менвіл, Нью Дж.

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Стефанії Гаврилук**, мами нашої членки Марії Комар, складаємо 15.00 дол. на Пресовий Фонд журналу "Наше Життя", а родині висловлюємо наші щирі співчуття,

управа і членки 99-го Відділу СУА, Вотерпліт Н.Й.

У пам'ять проф. **д-ра Зіновія Храпливого** на Стипендійний Фонд у Полудневій Америці, складає 100.00 дол.,
д-р Дмитро Ярославич

У світлу пам'ять покійного **Стефана Лукасевича**, чоловіка нашої членки Ольги, пересилаємо 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",

управа і членки 43-го Відділу СУА, Філадельфія

У світлу пам'ять покійної **Ірени Прончак**, доні нашої членки Стефанії Голінатої, пересилаємо 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",

управа і членки 43-го Відділу СУА, Філадельфія

Замість квітів на свіжу могилу **пок. Анни Наконечної**, сестри нашої членки Соні Микитки, складаємо на Пресовий Фонд "Нашого Життя"

25.00 дол. 17-ий Відділ СУА;

10.00 дол. Соня Микитка;

по 5.00 дол. Марія Венгльовська, Ірена Ракуш, Лусіл Візняк
Разом: 50.00 дол.

Замість квітів на свіжу могилу нашої незабутньої і дорогої членки **бл.п. Стефанії Жизневської**, зложили на тризні на Пресовий Фонд "Нашого Життя":

100.00 дол.: М. Круль;

25.00 дол.: д-р А. Гудзяк;

по 20.00 дол.: д-р Я. Гурський, М. Рубич;

по 10.00 дол.: Ф. Войтович, М. Маляр;

по 5.00 дол.: У. Пилипишин, Н.Н., Е. Бішко, В. Фенцор;

7.00 дол.: М. Ярема;

4.00 дол.: І. Попівчак;

2.00 дол.: Бриндзя, М. Кознарська зложила 20.00 дол. на Український Музей,

68-ий Відділ СУА, Сиракузи, Н.Й.

У пам'ять **пок. Миколи Моравського**, учасника Визвольних Змагань, батька членки нашого Відділу Стефанії Поко-ри, зложили на суспільну опіку СУА:

по 10.00 дол.: членки 70-го Відділу СУА Пассейк;

родини Бобиляків, Андрусинів, Марченків, Чайківських, д-р Свистун Б., Стефанів М., Кобзар Осипа, Борбич Марія.

Разом: 90.00 дол.;

Членка 103-го Відділу СУА в Гемпстеді **Євгенія Квозко**, складає через свій Відділ 50.00 дол. на Запасний Фонд "Нашого Життя" в пам'ять своєї мами **сл.п. Кліментини Площанської**.

На похороні **д-р Марії Ярослави Ярославич**, що померла 17-го лютого ц.р., зібрано на Стипендійний Фонд у Бразилії 150.00 дол.;

по 50.00 дол.: д-р Юрій і Христина Свищуки, Марія Храплива;

по 25.00 дол.: Христина Ганас, Олена Мес

У непроминаючих спогадах про "тетю" **Анастасію Плак-сій**, пересилаю на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 25.00 дол. у п'яту річницю її відходу 24-го лютого,

Ірина Дибко Филипчак

Замість квітів на свіжу могилу батька нашої членки Лю-би Пиріг, **бл.п. Стефана Лукасевича**, складаємо на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 25.00 дол.,

Анна Ганчар,
референтка суспільної опіки 38-го Відділу СУА, Денвер

Замість квітів у пам'ять покійної **Лідії Кузик**, складають 25.00 дол. на Фонд сиріт,

Богдан і Любомира Кутні

Замість квітів на свіжу могилу дорогої **бл.п. Софії Лев** на Стипендійний Фонд СУА в Бразилії, складає 25.00 дол.,
Олена Качала

У світлу пам'ять **бл.п. Софії Котис** на Пресовий Фонд "Нашого Життя", пересилаємо 25.00 дол.,
Евгенія Милян з донькою Христею

У пам'ять мого **брата Івана Романовського**, довголітнього артиста, оперного співака, складаємо 25.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Емілія з чоловіком Омеляном Плешкевичем

У світлу пам'ять дорогої мені **бл. п. Дарії Ярославської-Столярчук**, складаю на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 25.00 дол.,
Ольга Перхорович

У світлу пам'ять у другу річницю смерті моєї дорогої **незабутньої дружини, бл.п. Стефанії Абрагамовської Кібюк**, замість квітів, складаю 25.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Александр Кібюк

Замість квітів на свіжу могилу **св.п. Анастасії Сушко**, складаємо 20.00 дол. на сиротинець у Бразилії,
Ярослав і Софія Скрипники

У пам'ять приятельки **Рені Голінаті Прончак**, замість квітів, складаю 20.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Наталія Даниленко

Замість квітів на свіжу могилу моєї тіточної сестри, **Катерини Шустакевич**, що померла в Україні, складаю на Пресовий Фонд журналу "Наше Життя" 20.00 дол.,
Надія Гробельська

У другу болючу річницю смерті моєї **незабутньої Дружини, бл. п. Віри Сушків**, складаю 250.00 дол. на Стипендійну Акцію СУА і 20.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Володимир Сушків

Замість квітів у пам'ять **бл.п. Василя Спільника**, жертвуємо 20.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя". Дружині Покійного і синові складаємо наше глибоке співчуття,
Стефанія і Теодозій Олексини, Фінікс, Арізона

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Стефанії Гаврилюк**, складаю 15.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Галина Мишанич

У світлу пам'ять **бл.п. Стефи Кохановської** на "Дитячі Садки" складають 15.00 дол.,
Софія і Семен Михайлишини, Балтимор, Мд.

Замість квітів на свіжу могилу щирої приятельки, **бл.п. Марії Пастернак** у Торонто, складаю 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Анна Гачкевич, Вайтгол, Па.

Замість квітів на могилу, в **далекій Україні, Мами Олі Курюлас**, складаю 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
Ольга Демянчук

Замість квітів на могилу **бл.п. Іванни /Асі/ Левицької і Ірени Шухевич Любчак**, складаю 10.00 дол. на Сиротинець у Бразилії,
Неоніля Сасик

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Надії Боднар**, складаю 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя". Родині висловлюю моє сердечне співчуття,
Марія Світій

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Ольги Бекесевич**, складаємо 10.00 дол. на Пресовий Фонд "Нашого Життя",
М. і А. Сваричевські

В першу річницю смерті чоловіка **Володимира**, на Пресовий Фонд "Нашого Життя" 10.00 дол., складає,
Наталія Яворівська, членка 22-го Відділу СУА

"ЗАМІСТЬ КВІТІВ" НА УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ

Вшановуючи світлу пам'ять нашого **Найдорожчого Мужа, Батька і Діда сл. п. Миколи Валеріановича Савицького**, складаю в першу сумну річницю його відходу у вічність 1,000.00 дол. на Будівельний Фонд Українського Музею в Нью-Йорку,
дружина — Марія Савицька

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. інж. Романа Кобринського**, склали 275.00 дол. на Український Музей в Нью-Йорку,
працівники УНСоюзу та видавництва "Свобода"

Замість квітів на свіжу могилу **Дружини, Мами та Бабуні бл.п. Кіри Скоробогаті**, складаємо на Український Музей в Нью-Йорку по 100.00 дол. (разом 200.00 дол.),
Роман Скоробогатий — чоловік, Іриней, Рома, Андрей і Денис Гарасимяки — донька, зять та внуки

Замість квітів на свіжу могилу **Кіри Малинович Скоробогаті**, складають **110.00 дол.** на Український Музей бувші товаришки гімназистки Українського Інституту для дівчат у Перемишлі, Нью-Йорк — **Ольга Клапоушак Граб, Дарія Прокурат Шепарович, Філядельфія — Ірена Кушлик Гаврилів, Марія Гробельська Данилів, Ірена Ліщинська Козак, Теодора Мусійовська Кузьмович, Стефанія Карпак Левицька, Евгенія Жук Лукавська, д-р Романа Лебедович Навроцька, Надія Осідач Разумів, Ірина Михайлишин Райнер,**

В 4-ту болючу річницю смерті мого **Найдорожчого і Незабутнього Мужа бл. п. Олексі Демченка**, складаю 100.00 дол. на Будівельний Фонд Українського Музею в Нью-Йорку,
дружина Юлеся Демченко

У пам'ять мого **незабутнього Мужа і найдорожчого Друга бл.п. Володимира Стека**, складаю 100.00 дол. на Український Музей, у Нью-Йорку,
Уляна Стек

У пам'ять **Ангели Талановської**, складаю 100.00 дол. на Будівельний Фонд Українського Музею в Нью-Йорку,
Дора Хариш

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Наталії Олійник**, зложили на Український Музей: 25.00 дол. **д-р Лідія Стів-бун**, 50.00 дол. **д-р Ярослав і Лариса Музички**. Разом 75.00 дол.

Замість квітів на могилу нашої незабутньої товаришки **Дзвінки Пачовської-Вороняк**, складаємо 65.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку,

Люба Чайковська-Парубчак, Віра Ортинська, Оля Гаєцька, Іванка Яворська, Іванка Хамуляк

Замість квітів у світлу пам'ять покійних приятелів: **Кіри Скоробогатої, Богдана Берези та Івася Керницького**, складаємо 60.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку,

Ярослава і Роман Ракочі

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Кіри Скоробогатої**, мами наших товаришок Роми і Тамари, складаємо 50.00 дол. на Український Музей,

Ліда і Орест Білоуси

Замість квітів на свіжі могили наших дорогих і незабутніх приятельок **бл. п. Кіри Скоробогатої і бл. п. Олі Машталер**, складаємо 50.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку, а Родинам висловлюємо наші глибокі співчуття,

Дам'ян і Люся Поритки

Замість квітів на свіжу могилу нашого дорогого і незабутнього приятеля **бл.п. Андрія Повха**, складаємо 50.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку, а пані Мурі зі сином і Родиною висловлюємо наші глибокі співчуття,

Роман і Галина Поритки

Замість квітів на свіжу могилу нашої дорогої і незабутньої Кузинки **бл.п. Ліди Кузик**, складаємо 50.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку, а Родині висловлюємо наші глибокі співчуття,

Роман і Галина Поритки

У пам'ять дорогої і незабутньої нашої членки **Стефанії Гаврилук**, складаємо на Український Музей 50.00 дол. Родині Покійної пересилаємо щирі співчуття,

Управа і членки 92-го Відділу США, Менвіл, Н.Дж.

У пам'ять дорогого і незабутнього батька, **бл.п. Богдана Берези** даруємо 50.00 дол. на Український Музей,

Роман і Зірка Берези

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Анни Алиськевич**, мами наших близьких приятелів **д-р Романа та Лялі Алиськевич**, складаємо 50.00 дол. на потреби Українського Музею. Родині висловлюємо співчуття. Вічна Пам'ять Покійній,

Іриной, Рома, Андрей, Денис Гарасимяки

Замість квітів на далеку могилу дорогого **Брата і Швагра Маркіяна Малюци**, складаємо 50.00 дол. на Будівельний Фонд Українського Музею,

Іза і Богдан Боярські

Замість квітів на свіжу могилу довголітньої членки, **Наталії Олійник**, складає 35.00 дол. на Будівельний Фонд Українського Музею в Нью-Йорку,

7-ий Відділ США ім. Лесі Українки, Акрон, Огайо

Замість квітів на домовину **бл.п. Катерини Дондоефер**, мами нашої членки **Емми Адамчук**, складаємо даток в сумі 33.00 дол. на розбудову Українського Музею, а **Е. Адамчук** з родиною передаємо глибокі співчуття з приводу втрати її найдорожчої мами,

Ірина Руснак, Іванна Мартинець, Ольга Червінська, Олена Харамбура, Марія Крамарчук, Таня Шутер, Ірина Шмігель, Анна Капітан, — членки 47-го Відділу США, Рочестер, Н.Й.

Замість квітів на свіжу могилу **св. п. Наталії Олійник**, складаємо на Будівельний Фонд Українського Музею 30.00 дол.,

д-р Володимир і Уляна Білецькі

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Миколи Гарматія**, дорогого батька наших приятелів, складаємо 25.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку,

Люба і Ігор Декайли

Замість квітів на свіжу могилу **Олега Гензи**, складаємо 25.00 дол. на Український Музей, у Нью-Йорку, а Родині висловлюємо щире співчуття,

Люба і Ігор Декайли

Замість квітів у пам'ять **бл. п. Івана Керницького**, складаю 25.00 дол. на Український Музей,

Йосиф Данко

У пам'ять моєї Тети **Михайлини Остап**, складаю 25.00 дол. на Український Музей,

Міра Залуцька

Замість квітів на могилу незабутнього педагога, виховника, опікуна, яким була для нас проф. **Софія Лев**, складаю 25.00 дол. на Український Музей. Високоповажаному професорові, синові й усій родині моє глибоке співчуття,

Галина Романів Пісецька

Замість квітів на могилу **бл. п. інж. Ірини Колтунюк**, пересилаю на Український Музей 25.00 дол. Родині Покійної висловлюю своє глибоке співчуття,

Фаліна Кульчицька

У світлу пам'ять **бл.п. Кіри Скоробогатої**, складаю 20.00 дол. на Український Музей,

Ірина Іванчишин

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Стефанії Жизневської** зложила 20.00 дол. на Український Музей,

Марія Кознарська

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Гриця Яремчука** мого краяна, складаю 20.00 дол. на Український Музей,

Анна Лозинська

Замість квітів на свіжу могилу **бл.п. Володимира Хамули** складаємо на Український Музей у Нью-Йорку 20.00 дол.,

Омелян і Дарія Шепаровичі

Замість квітів на свіжу могилу **Галини Галібей Машцак**, складають на Український Музей 20.00 дол.,

Надія і Ярослав Бігуни

У пам'ять мого незабутнього брата, **інж. Юрія Адріяновича**, в першу річницю його смерті, складаю 20.00 дол. на Український Музей,

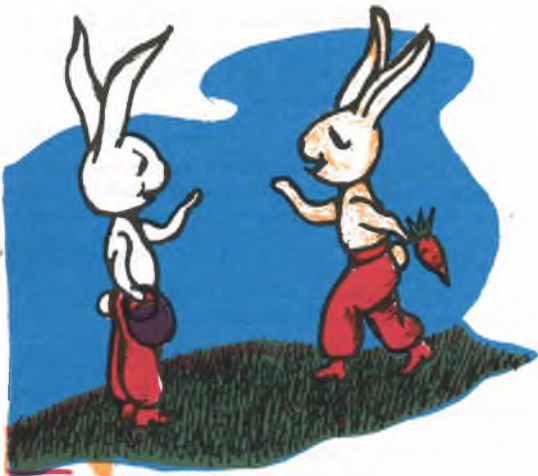
Теодосія Гайвас

І. КЕРНИЦЬКИЙ

ПИСАНКИ ДЛЯ ОЛЕНКИ

Великодня казка

Два зайчики-побігачики бігли один з поля, другий з лісу, аж на зеленому горбочку зустрілися:

— Здоров, Побігушку!

— Здоров, Гостровушку!

— Ти куди?

— А ти куди?

— Я до села.

— А я до міста.

— Чого ж тобі до міста?

— Ой, та писанок купити на Великдень чемній дівчинці Оленці!

— Запізнився ти, братіку, запізнився! Скоро понесуть у церкву паски святити, а ти собі щойно тепер про писанки пригадав!

— Діла, братіку, діла! Сам здоров знаєш — скільки роботи на весні: то фіялкам очка порозтулювати, то струнки берізки набіленько пома-

лювати, а то коماشок побудити, котрі ще з зимового сну не проснулись... Так заходився, то за сим, то за тим, та й про писанки забув. Ну, прощай, я поспішаю!

— Стривай!.. Прикро казати тобі таку новину, та мені так бачиться, що в місті писанок не дістанеш. Все люди розкупили, хоч би тобі в крамниці, за вікном, одне мальоване яєчко залишилось!

— Ой, горенько-горе! Що ж мені робити?.. З чим же я тепер до чемної дівчинки Оленки прийду? З порожнім кошичком?

— Не плач, братіку, не журись. Твоє щастя, що ти мені по дорозі трапився. Я знаю, що ми зробимо: тут, недалечко живе тітка-сорока, славна писанкарка, що чудові-пречудові писанки пише. Не звичайною краскою і воском, а просто з неба, з дуги-веселки бере найкращі барви і такі взори розписує, що їм подібних ніде в світі не побачиш!

— Ой, братіку-Гостровушку, веди мене чимскоріше до тітки-сороки, бо я мушу конче писанок дістати чемній дівчинці Оленці!

— Біжи за мною! Та швидко!

Ой, то ж бігли вони, бігли, з вітром у перегони, вітер перегнали, воду переплили, полечком промчали, лісом зашуміли, аж тут тобі гульк! — і тітчина-сорочина хатка стоїть, а сама тітка-сорока сидить на плоті, з окулярами на носі, писальце в дзьобі тримає, в росі весняній його мие: скінчила роботу!

А довкола, на зелених луках, ой, Боженьку — то райські килими землю застелили, чи всі веселки з неба попадали?.. Ні, це тітка-сорока

таких чудових, українських писанок написала і скрізь на травичці порозкладала, щоб сушилися на сонці.

Тут зайчики-побігачики вклонились тітці до колін та й один наперед одного заговорили:

— Тіточко, ми до вас!.. По писанки!.. За писанками!

— А гроші у вас є?

— Немає, тіточко... Грошей немає.

— То як ви хочете робити торг? Без грошей?

— Та ми не робимо торгу! Це ж ми такий дарунок хочемо принести чемній дівчинці Оленці!

— Гм, чемній... Чи то справді вона така чемна, щоб заслужила собі на писанки, розмальовані мною.

— Побачимо, побачимо. Мене не обдуриш. У мене все записано у великій книзі!

Рис. Ельмира Геруляк

Тут тітка-сорока витягла з дупла старої верби товсту книгу, поправила окуляри на носі і стала читати:

"Оленка, дівчинка 8 років. Ходить до парафіяльної школи, до другої класи. Гарно читає і пише по-українському і по-англійському. Щонеділі ходить до церкви, вміє катехізм і на лекції релігії відповідає отцеві на кожне питання. Під час перерви, в школі, не збиткує, не штовхає на сходах дівчаток та хлопців, не галасує на вулиці, не читає "каміксів", не їсть забагато мороженого. Завжди слухає маму і татка, і тільки тоді дивиться на телевізію, як батьки дозволять. Щовечора молиться за здоров'я своїх батьків, бабусі, братчиків і за дідуся, що лишився в рідному краю і просить Бога, щоб послав щастя й добру долю батьківщині.

Далі вже тітка-сорока й не читала товстої книги, а швиденько зняла з носа окуляри і ласкаво глянула на зайчиків:

— Кошочки маєте!

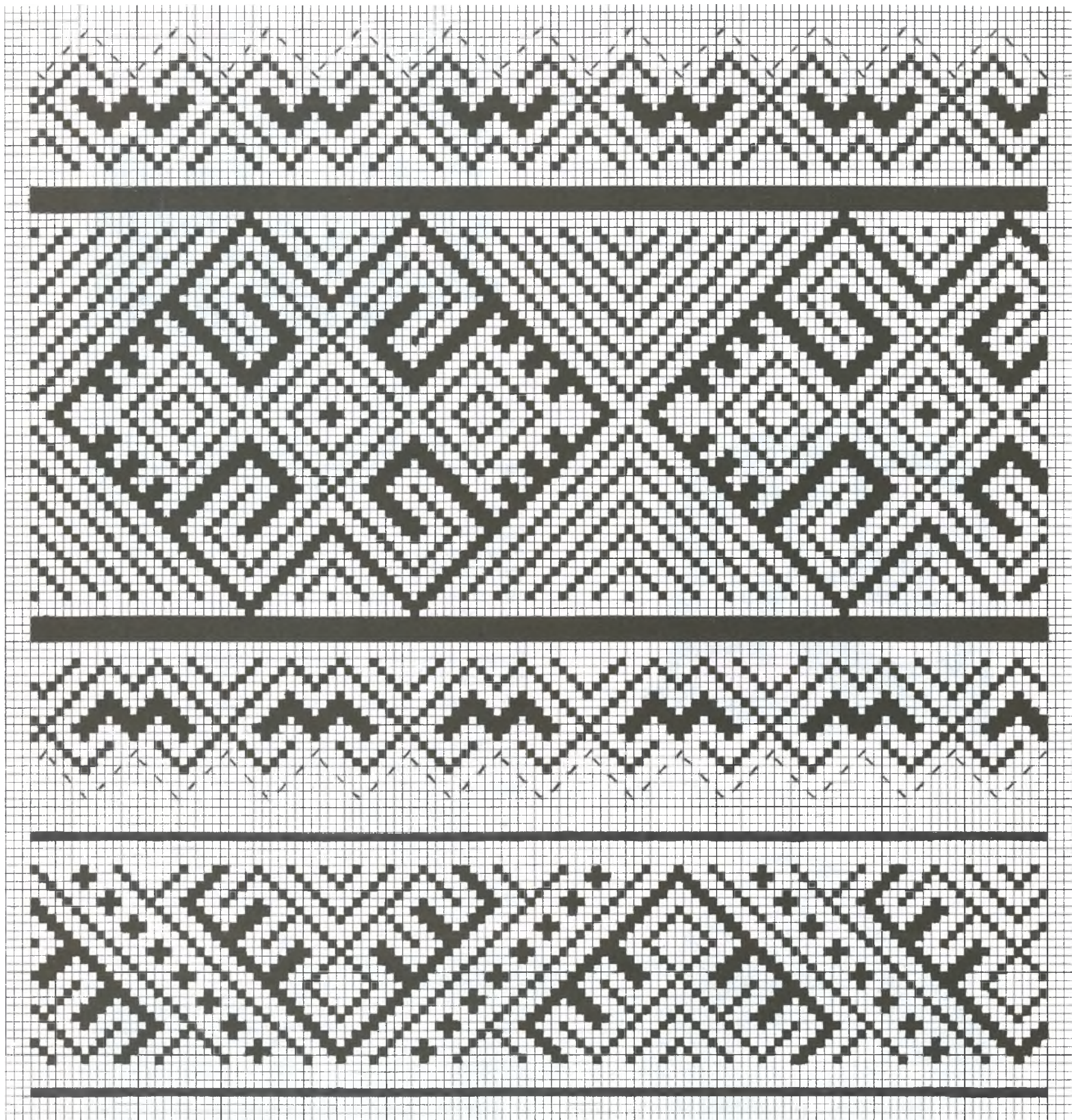
— Маємо, тіточко!

— Наберіть собі до кошочків найкращих писанок і занесіть їх Оленці. Така чемна дівчинка заслужила собі справді на гарний гостинець!

— Спасибі вам, тіточко!

* * *

Як набрали зайчики в кошочки писанок, то так бігли до Оленки, що перегнали по дорозі всі автомашини! На щастя, прибігли саме впору, як пан-отець прийшли святити паску. Побігушок і Гостровушок поставили кошочки з писанками на столі, коло свяченого, а самі, щасливі, поскакали в поле.

Від Редакції

Редакція не приймає матеріалів не підписаних авторами та застерігає за собою право скорочувати статті та правити мову.

Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції. Редакція не буде містити невічливих образливих для когонебудь висловів. Рукописів не звертаємо. Анонімів не читаємо.

Редакція приймає у вівторок, середу, четвер і п'ятницю від 10 — 1 від 3 — 6. В інших годинах за домовленням: тел: (212) 674-5508. Адміністрація (212) 533-4646.

Адреса: 108 SECOND Ave., New York, N. Y. 10003

Замість квітів на свіжу могилу мого шкільного товариша з бережанської гімназії, **бл.п. д-ра Антона Жуковського**, складаю разом із своєю дружиною 15.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку. Опечаленій Дружині Покійного, п. Ярославі і Родині, передаємо наші найглибші співчуття.

Михайло і Наталя Клецори

Замість квітів на могилу **бл.п. Івана Богдана Вертипо-роха**, складаю 15.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку, а дружині покійного п. Юлії висловлюю щире співчуття.

Ольга Муссаковська

Замість квітів на могилу моєї незабутньої подруги, **бл.п. Лідії Рудко**, складаю 10.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку,

Уляна Коротько

Замість квітів на могилу **Маркіяна Малюци**, складаємо 10.00 дол. на Український Музей,

Оксана і Микола Іляшенки

У пам'ять **бл.п. Василя Спільника**, складаємо 10.00 дол. на Український Музей у Нью-Йорку,

Петро і Христина Бойки

ПОПРАВКИ "ЗАМІСТЬ КВІТІВ НА УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ"

Помилково появилось:

У світлу пам'ять покійного Стефана Данилова, зложили на Український Музей в Нью-Йорку 25.00 дол.,

Меланія Кокорудз з родиною

Має бути:

Замість квітів на могилу бл. Стефанії Пеленської, матері д-р Ярослава Пеленського, зложили на Український Музей в Нью-Йорку 25.00 дол.

Меланія Кокорудз з родиною

Помилково появилася неправильний підпис під текстом у рубриці "Замість квітів на Український Музей"

Повинно бути:

У пам'ять незабутнього брата **Володимира Лонкевича**, який помер у Тифлісі, складаю на Український Музей в Нью-Йорку 30.00 дол. через 47-ий Відділ СУА в Рочестер, Н.Й.,

Наталія Гуран

Дуже перепрошуємо за помилки.

Адміністрація Українського Музею

"OUR LIFE" Magazine (USPS 414-660) is published monthly — except July & August combined — by Ukrainian Women's League of America, Inc. at 108 Second Ave., N. Y. 10003

Subscription in the United States of America \$15.00, half year \$8.00, single copy \$1.50.

COUNTRIES OTHER THAN U. S. (with the exception of South America) may send the subscription in their currency, which will equal the amount of 15.00 American dollars.

ПЕРЕДПЛАТА В США: річна... 15.00 дол. піврічна 8.00 дол. Поодиноке число 1.50 дол.

КРАЇНИ ПОЗА МЕЖАМИ США (за винятком Південної Америки) можуть вплачувати у своїх валютах, в сумі яка дорівнює вартості 15.00 американських доларів.

Printed in U. S. A. by Computoprint Corporation, 335 Clifton Ave., Clifton, N. J., 07011

©Copyright 1983 Ukrainian Women's League of America, Inc.

"Second-Class Postage Paid at New York, N.Y. and at additional
mailing offices" Return to "Our Life" Magazine, (USPS 414-660)
108 Second Ave. New York, N. Y. 10003
RETURN POSTAGE GUARANTEED
ISSN 0740 — 0225
INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBERING

Горішній взір жіночої сорочки. Низинка. Початок ХХ ст. Село Олієва Кордівка — Покуття. Тепер Івано-Франківської області. Правий бік заповняти нитками ДМП вишнева ч. 815, жовта ч. 741, зелена ч. 905, синя ч. 517, лінії вишневі і жовті пів-косички вишивати скісною гладдю, всі три лінії вишивати в один бік. Долішній взір — манжет жіночої сорочки. Низинка. Село Пасічна — Покуття. Початок ХХ ст. Правий бік заповняти нитками ДМЦ вишнева ч. 815, жовта ч. 741, зелена ч. 905.

Галя Кандюк відшила з колекції Українського Музею. Рисувала Ольга Трачук. Жовта лінія — пів косички вишивати скісною гладдю. В долішнім зорі не заповняти білих хрестиків. Лівий бік гляди на стор. 68